فولکلور او فولکلوري ادبيات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

فولکلور او
فولکلوري ادبیات

لیکوال:
احمدشاه زغم

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات

ليکوال: احمدشاه زغم

خپروندی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاين: ضياء ساپی

پښتی ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک لړ

سرلیک | مخ

مخکینۍ خبرې.. ۱
تقریظ... ۳
تقریظ... ۵
تقریظ... ۷
ارزونه.. ۸
سریزه (مقدمه).. ۹

لومړی څپرکی (فصل)

پښتوفولکلوریک ادبیات

۱- کلتوراوفولکلور... ۱۰
۲- فولکلورپېژندنه.. ۱۱
۳- فولکلورپه لغت کې.. ۱۵
۴- فولکلورپه اصطلاح کې... ۱۷
۵- دفولکلوردموادو راټولولولارې- چارې.......................... ۲۰
۶- دلومړی څپرکې دموضوعاتولنډیز................................ ۲۶
۷- دلومړی څپرکې پوښتنې... ۲۸

دویم څپرکې (فصل)

دفولکلوریکو موضوعاتولنډیز

۱ – د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف) :............................ ۲۹
۴- فولکلوردولسي زیرمې په توګه.................................... ۳۵
۵- دفولکلوریاولسي ادب ارزښت..................................... ۳۷
۶- ددویم څپرکي دموضوعاتولنډیز.................................... ۴۰
۷- ددویم څپرکي پوښتنې.. ۴۳

دریېم څپرکی (فصل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلورپېژندلوپس منظر

۱- فولکلورپېژندنه په لندن کې.. ۴۷
۲- فولکلورپېژندنه په شوروي کې.. ۴۸
۳- فولکلورڅېړنه په شمالي اروپاکې...................................... ۴۸
۴- فولکلورپېژندنه په ایران کې....... .... ۴۹
۵- دفولکلورپس منظرپه لرغوني آریاناکې................................ ۵۰
۶- په افغانستان کې دفولکلورپس منظر.................................... ۵۴
۷- په پښتو ژبه کې دفولکورپوهنې پس منظر.............................. ۵۴
۸- دفولکلورپه برخه کې دلویدځوالواوختیځوپوهانونظر................... ۵۷
۹- ددرېیم څپرکي دموضوعاتولنډیز... ۶۳
۱۰- ددرېیم څپرکي پوښتنې.. ۶۷

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوریك ادبیات

۱- دپښتوفولکلوري ادبیاتوډولونه.. ۶۸
۲- دفولکلورځانګړتیاوې.. ۷۱
۳- منظوم ولسي ادبیات.. ۷۳
۴- منثورولسي ادبیات.. .... ۷۴
۵-الف- نظوم (عامي اوخاصي)سندرې ۷۴
۶- دڅلورم څپرکي دموضوعاتولنډیز...................................... ۱۰۴
۷- دڅلورم څپرکي پوښتنې.. ۱۰۷

پنځم څپرکی (فصل)

دپښتو فولکلوریکوادبیاتوډولونه

۱-الف- ولسي نظمونه.. ۱۰۹
۲-ب- فولکوري نثر... ۱۱۲
۳- د- ولسي نثرشکل.. ۱۱۳
۴- اسلم اونیکخته... ۱۱۴
۵- مرداونامرد.. ۱۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دمنځپانګې له مخې.. ۱۲۱
چاربیته.. ۱۲۱
۷- سروکي اوبیتونه.. ۱۲۴
۸-اتڼ.. ۱۳۱
۹- بابولالې.................................. .... ۱۴۰
۱۰- مصره ټپه او...................................... .... ۱۴۳
۱۱- دپنځم څپرکي د لنډیز............................... .... ۱۵۱
۱۲- دپنځم څپرکي پوښتنې............................. .... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

۱- اسطوره اوځانګړنې............................. .... ۱۵۴
۲- نکل.. .... ۱۵۴
۳- هنراوفن.. .... ۱۵۷
۴- دخلکوهنرونه (محتوااوشکل) له م.......................... .... ۱۵۸
الف- دشکل له مخې.. .... ۱۵۸
۹- دشپږم څپرکي دموضوعاتولنډیز.......................... ...... ۲۰۹
د شپږم څپرکي پوښتنې...................................... .... ۲۱۳
۱۳- نتیجه.. .... ۲۱۵
۱۴-نومونی اصطلاحات........................ .... ۲۱۶
وړاندیزونه.. .... ۲۱۷
۱۵- ماخذونه.. .... ۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکينۍ خبرې

الهي د خپل حبيب له برکته
دا ساده انشار رنګينه د رحمان کړې

په هيواد کې له دري لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنګ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډونه وشول. په دې لړ کې په پښتو څانګه کې همدغه فرهنګي مينه او تلوسه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخواد دغې څانګې اصلي مضمونونه ول او په څانګه کې تدري سيدل. د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون، چې له نورو با اهميته آثارو سره توره ايره شوي و ، يوځل بيا ماراټول او تاليف کړل.ما چې په ۱۳۸۲ کال د نوموړي مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانګې را نه وغوښتل څو د دغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړاندېزو مانه او دلوړو زده کړو وزارت د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ. دليکو ل پاره يې ډېر او پوخواني او اوسنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړه او ورسره کورو وکلي ته هم لاړم او د فرهنګ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې. د دغه کتاب په ليکو کې ډېرو دو ستانو وس کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ماسره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورګنم چې نومونه يې واخلم او کوروداني ورته ووايم. د څانګې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيري ، سيار صاحب ، يزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقپال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکټر صاحب زيور او ډاکټر زرغونې زيور ، اڅک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس ښاغلي استاد کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او د نشراتو لـه رئيسي استاد ريحاني .. او د دري څانګې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داکترصاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني څانګې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنګه د شپې برخې د څلورم ټولګي خوږو محصيلينو وحيدالله جان ، رفيع الله جان او ګران ورور خالد جان ، د ورځې برخې ګرانو محصلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو څانګې د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل ښاغلي صفي الله جان او په تيره د نشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، او انځورونو د برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکاری کړي ، ترې ډيره مننه کوم .

څو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيارو او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

تحقيق و تفحص در زمينهء مسايل فولكلوري و شناخت ، از مباحث بسيار مهم ميباشد ، به دليل اينكه بسيار از جوانب زنده گي انسانها در آقشار فولكلوري بازتاب يافته است ازآن تاريخي كه جورج فريز انگليسي در قرن ۱۹ م به نوشتن كتاب شاخه طلايي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولكلوري پرداخت و اهميت اين ساحه را ايضاح نمود تا امروز در كشور هاي مختلف و در ميان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولكلوري ، ترتيب و تنظيم آرشيف نمودن و سپس تحليل و بررسي داشته هاي فولكلوري روبه تزايد است. در افغانسان توجه به گرد اوري آثار فولكلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امير حبيب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل كار هاي انجام شده در اين زمينه در جريده سراج الاخبار افغانيه انتشار يافت اين سعي و تلاش در توالي زمان ، پاياي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال كشور (سال ۱۹۱۹ م) كار در ساخت فرهنگي قوت يافت و در انجمن ادبي كابل به مسايل فولكلوري نيز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسي در اين مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و . ۱۳۴ به گونه ابتدايي به پيش ميرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدي تر علمي تر به موضوعات فولكلوري صورت گرفت و نتايج تحقيقات و امكان نظر محققان اين ساحه در كنفرانسها ، سيمينارها ، كتابها و مجله ها و روزنامه انعكاس يافت. نظر به اهميت اين بخش فرهنگ ، مضمون فولكلوري شناسي در بعضي از ديپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون كابل و بعضي از پوهنتون هاي ولايات ، تدريس ميشود. به اساس يک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد ديپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبيات پوهنتون كابل ، به تجرير كتاب درسي « پښتو فولكلوريک ادبيات»

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرداخته است این کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهمیت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتیجه ، اصطلاحات ، پیشنهاد و ماخذ میباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیار هاي کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مورد تحلیل قرار داده و در پایان مطالب هر فصل پرسشها يي را مطرح کرده است.در این کتاب بر علاوه توضیح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طریق و روشهاي جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گردیده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسي گرفته ماهیت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندي ان در گمچیمخ ائبیان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه هاي ذکر کرده و به تشریح چاپ و تبین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم براي ارتقاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوریک ادبیات) که بر اساس پلان مطروحه درسي دیپارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفیع به رتبه عملي پوهنوال تالیف و تدوین شده است از مضامین اساسي دیپارتمنت میباشد ، چه ادبیات فولکلوریک یک بخش مهمي از ادبیات جامعه را احتوا کرده معرف حقیقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم میباشد .

ادبیات فولکلوریک از لحاظ قدامت بر ادبیات تحریر و از اینکه حیقیت دانش نخستین افراد جامعه را دارد و نیز از انجایي که ادبیات فولکلوریک از تاریخ و فرهنگ دیرینه اجتماع نماینده گي کرده یک بخش ارزنده میراث فرهنگي را تشکیل داده است در زمینه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقییقات تاریخي و فرهنگي را یاري میرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبیات فولکلوریک پښتو که تاریخي کهن داشته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ویژه یي را ایجاب میکند .

محترم پوهندوي زغم در زمینه ادبیات فولکلوریک پښتو تحقیقات دقیق و ارزشمندي را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبیات فولکلوریک پښتو فراهم اورده است ،موصوغ در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبیل تعریف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور و کلتور ،ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهمیت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوریک و عرصه هاي مطالعه ادبیات فوکلوریک به حد کافي تحقیق کرده بالنوبه در پیرامون ادبیات فولکلوریک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبیات فولکلوریک پښتو ، ادبیات منظوم و منشور فولکلوریک پښتو تحقیقات جامع و بررسي انجام داده است ، و این همه در معرفي وشناخت ادبیات فولکلوریک پښتو بسنده و کافي است ، از انجایي که لارمه یک کتاب درسي است این اثر در پایان هر بخش

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمينه را هم احتوا كرده شرايط يک كتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا كه اين اثر علاوه از استفاده به حيث مواد درسي براي ساير علاقمندان اين رشتهء ادبيات منبع خوبي بوده ميتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در كار تحقيق و تدوين اين اثر خوب موفق بوده و وي يكي از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهيه مواد درسي بر اورده ساخته است مستحق ترفيع به رتبه علمي پوهنوال ميباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در كار تدريس بلكه هم چنان استفادهء عام از ان ميسر ميگردد ، به اميد موفقيتهاي بيشتر نگارنده در پژوهشهاي اينده ء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسين يمين

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

ددرسي کتابونو لیکل د ځانګي یو اهم ضرورت دي خوله نیکمرغه اوس د ځانګې استادانو دغه ضرورت ته خپله ډیره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو لیکلو ته يې متې را نغاړلي دي څو دغسي ستو نزې د پاي ټکي کیږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د ځانګي یو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهیسي يې دغه مضمون په بریالیتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاخه مواد د دغه درسي کتاب د لیکلو په اړوند د خپل څو کلن تدریس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د یو درسي کتاب په توګه خپلو زده کوونکو او نورو مینه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د یوې جامع سریزې ، شپږوڅپرکو ، پایلې ، وړاندیزرونو او دکره ماخذونوڅخه په ګټې اخستینې سره د زده کوونکو او در نو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانګړتیا دا ده، چې د درسي کتاب لیکنې ټول معیارونه په نظر کې نیول شوي دي ، په دې معنې، چې لیکوال د هر څپر کي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډیز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب لیکینې یوه مهمه برخه تشکیلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د لیکلو مبارکي وایم او د لوی څښتن څخه ده ته د لاړیاتو علمی اوادبی بریالیتوبونو هیله کوم . څرنګه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړیدو لپاره کاندید کړي دي ز ه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړیدو لپاره د نورو شرایطو په نظر کې نیولو سره دغه اثر کافي او پشپړ ګنم او د پوهنتون د خپرونو له ریاست څخه په درنښت هیله کوم ،چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زیور ښکلي کړي .

په درنښت
پوهاند محمد صابر خویشکي
د پښتو ځانګې استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم(د پښتو فولکلوري ادبيات) يوهنيز او څېړنيز اثر مې سر تر پايه وکوت او وارزاوه په دغه اثر کې اړوند سکالو (موضوع) ښه تراڅېړل شوې او د څېړندود (ميتودولوژي) تول اړخونه او ارونه پکې سمبال شوي او يو لړ نوي تکي پکې گټه اخيستل شوي ، چه د کتاب په پاي کې ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډير هڅه کړې دي ، چې دغه اثر د يو درسي کتاب په توگه له تيوريکې پوله ښه ترا وڅيري او چمتو کاندي ، د وگني او گرني (عاميانه او شفاهي) . په بله وينا ، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) يې رڼا واچوي او ډ ليندي يې کړي او له تدريسي آرونو (اصولو) سره سم يې واو ډي او ترتيب يې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتگرانه او گټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوريدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بريو او بريا و وپه هيله يم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول د ټولنو د عامو وګرو د طبعیت پېژندنه ده. په ځانګري ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د ګڼو ولسونو پراخ دوه اوولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي ، د دي ولس ستره شتمني ګڼل کيږي، د دې لپاره چي فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل ، را ټولول ، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب ،چي ما اوس برابر کړي دي ، د دې ځانګي تدريسي کتاب دي، چې د ځانګي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څپر کي لري، چي په هر څپر کي کې اړوندې موضوع ګاني په لنډه او کره دول تشريح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د ځانګي تدريسي ستونزې حل کړم.

فوکلور انګليسی کلمه ده چی په ۱۸۴۲م کال w.J-thoms لومړی ځل لپاروکاروله ،له هغه ادواو له هغه وروسته په نوروارو پانی اوآسيانی هيواد اوله هغه رواسره سم په پښتوادب کی هم استعمال شوه.

فولکورته په پښتوژبه کی (ولسی پوهه) ،پرته درعجيکی کی ورته (خليقات) ،په فارسی – دری کی د(فرهنګ مردم)اوپه نوروژبوکی نورنومونه ورته اخستيل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي څپرکی

پښتو فولکلوریک ادبیات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت یا کلچر (Culture) یا فرهنگ د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پوړی (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرګند یږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلدتیا ولرو . کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده ، چې د انساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دي لویه تاریخي مجموعه کې لاندي اجزاوې شاملې دی:

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن ا و تهذیب (Civilization) ۳- روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنیز دودونه ، کیسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظیمونه ، تعلیم ، تربیت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقیات ، علوم او فنون ، موسیقي ، نقاشي ، لوبي او لنډه دا چي د ولسي ژوند د هر اړخ سره متعلق عمل چې د تاریخي دور له ابتدا نه وروسته راپدي خوا روان دی ، د کلتور یا ثقافت په دایره کې شمارلي شي» (۲،۵:۲۴) فولکلور پخیله د کلتور یو توک (جز) دي. د کولتور جاج (مفهوم) بیخي ارت او هر اړخیز دي ، سیمه ایز کیداشي ، مگر کلتور کله-کله د یو هیواد له پولو هم وراوړي. که دلته ځیني ترمینو لوژیکي توپیرونه هم په پام کې ونیسو ، بیا هم په هیڅ ډول فولکلور د کولتورله ډګره وتلای نشي ،سره له دې که فولکلور په یوه الواک (نظر) یواځې په وګړني ادب ، دود و دستورپورې تړلی هم وګڼو ، کلتوراو ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتوردیوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتمني رانغاړي ، په کلتورکې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي. همدارنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکلتور اغيزې د ژوند په بيلا بيلو برخو او اړخونه کی کوي او څلونه ډ اگيزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور خيرنه او په هغه پوهيدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پيدا کوي. د يو ليکوال خبره :

کلتور ديوې ټولنی عمومي کړه وړه ،اعمال ،مهارتونه ، عقيدې ، او سلوک راچاپيروي اوفولکوردیوې ټولنی دکولتور تکاملي پروسه ده ، اوله کولتور سره په اړيکه کې دی.» (۱:۲۱).

داسې هم ويلي شوي چې کولتور د انساني ټولني د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند يوه پراخه برخه پايه بله وينا:

کولتور د کل او فولکلور په کې ،د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده او د کلتور جز دي او يوله بله سره نه شلېدونکي دي. د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو د تاريخي بهير مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنيزو او قبيلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي. کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د يوه بڼ ټولو گڼوونو او بوټو ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصو ونو او ځانگړو گلانو او بوټو نندارہ ده. کلتور د يو هيواد ، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي ، يعنې د هغو خلکو چې په يوه ملت پورې اړوند دي د اروايوهنې ښه بيلگه کېداشي ، د ساري په ډول د پښتو ميلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماينده گي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دايره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لويې نړۍ په غيږ کې د انسان د کرامت او لوړتيا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې وبولو نودا خبره د دې معني لري چې يوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندۍ ده او ژوندۍ به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت يو دروند او په زړه پورې اړخ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ملت ثقافت تر ډیرې اندازې پورې د هغه له فولکلور څخه ښه څرګندیږي فولکلور د ملت تیر ژوند پر بیلا بیلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په ګوته کوي (۱۰:۸۳)
د فولکلور له کلمې سره بلد تیا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحیې سره آشنایي بیا بل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډیرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو یوه پیړۍ کیږي چې مروجه شوې ده اما د ولسي ژوند اهمیت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او یا ولسي توب په برخه کې ځیني نظریات راواخلو ګڼ شمیر پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هیواد له تاریخ نه د دغو هیوادنو فولکلور ډیر مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هیواد و تاریخ یاد نورو په لاس کښل شوي دي او یا د کوم ځانګړي غرض له مخې لیکل شوي دي.
پوهان دا خبره هم ورسره عبرګوي چې که تاریخ د یوه ملت یا د یوې ټولنې دموجودیت یوازې سطحي او قشري پته راښیي. نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې، جذبات او آرزوګانې پکې منعکس کیږي.
۱- که یو ملت د خلکو د ژوند بهیر ته ښه چمتو شو په زغرده ویلای شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت د خلکو په ژوند کې آن تر دیني مناسکو لیک لوست او تاریخ مخینه لري، مثال په ډول د عربو د جاهلیت په دوره او یا زمونږ د هیواد د خلکو تر مسلمانیدو د مخه د هغو یا دغو هیواد و خلک د یولړ عنعوي موازینو درلودونکي و، دو ي ټولو د عنعنوي، ولسي نرخونو او روایتونو له مخې سره ژوند کاوه، عقیدي او باورونه یې درلودل ځکه وایو چې ولسي نرخ، ولسي عنعني یا په جامع ډول فولکلور دیوې ټولنې د ژوند هنداره ده، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي.
۲- پرهان دا هم زیاتوي، که څوک وغواړي چې د یوې ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز د هغې ټولنې د خلکو په افکارو، عقایدو، انګیرنو او پدې بر سیره د هغې ټولنې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولنې په فولکلور کې ژوره اړ هر اړخیزه مطالعه وکړي. د یوې ټولنی او یا یو ولس د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فولکلور له مطالعې پرته د هغې ټولنې او ولس د پېژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري.
۳- له پورته يادونو څخه زمونږ مطلب دا دي چې ، په فولکلور او ولسي توب کې د ژوند اصلي روحيه نغښتې ده.
۴- څرنګه چې د فولکلور زياته برخه ولسي يا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپيروي. شيلر او سپنسر عقيده در لوده چې د هنر انګيزه د لوبو له انګيزې څخه را پيدا شوې ده او د نړۍ ستر ادب پوه ماکسيم ګورکي (Maxim Gorki) به ويل د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی. حتی د لرغوني يونان ، د عربو او د ختيځ د ګڼ شمير هيوادو ډير و سترو ليکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي. د فارسي – دري ادبياتو د ادب ځلانده ستوري ابو القاسم فردوسي نړيوال شهکار شهنامه د فولکلور يک داستان بڼه لري همدا رنګه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰- ۱۰۲۲) ډير ښه ادبي شهکار دستارنامه هم يو له مهمو پښتو فولکلور يکو اثاررو څخه ګڼلې شوی ده چې د پښتون ولس د طبيعت ځلانده هنداره ګڼل کيدای شي.
۸- د دي لپاره چي نن ورځ د فولکلوريکو څيړنو ساحه يوازې د هنر او ادبياتو په برخه کې نه محدوديږي او له دي څخه ډيره جامع ده چې اساطير، افسانې ، منظومې. کيسې. متلونه ، ګډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات. کرکې او کرښې ، انګيرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ،. رسم او رواجونه ، ولسي قوانين ، ټولنيزې لارې چارې ، نجوم ، کليوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولنې په اتنو ګرافيکي ( )* جوړښت پورې اړه پيدا کوي ، خو له فولکلور سره يې له ارګانيک پيوند او تړاو څخه ستر ګې نشو پټولای.

اتنوګرافي:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معني ځان پوه کړي بايد د هغې يا د عې ټولنې اتنيکي (قومي) ځانګرې هم هيري نه کړي نو د دغو دواړ کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پيژند نه ممکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت څپيړې په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې يې برباد کړه) او يا په بله وينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلي وي او له خاوورو سره خاورې شوي نه وي ، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تروسه وسه پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونه ته ځانګړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له ګردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند وربښي ، ثبت يې کړي ، تحليل او سره را ټوله يې کړي.

۸- په ټولنه بر لاسي رژيمونه او اړوندې ټولنې ، په هيوادونو بآندې مسلط او بر لاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانګې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن ګامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنګي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالي فرهنګ پالې ټولنې داکار خپله دنده و بولي او د فرهنګي ميراثونو په راټولولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو دفرهنګي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيداي شي د بيلګې په توګه زموږ په هيواد کي چې داڅو کلنو نا تار زموږ د اصلي فرهنګ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دی.

نه يوازي دا چې زموږ د ټولني مادي خو اووې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ دملت ټولې معنوي ښيګڼې يې له خاورو سره ځاوري کړي دي نو لارمه ده ، دولتي مقامونو او فرهنګي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترګه ونه ګوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنګي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنګ د ساتنې ، راټولو لو او خوندې کولو يوه بله ستره او غوره وسيله دا ده چې ، فرهنګي مؤسسي –د فرهنګ وزارت او اړوند ارګانونه لاس سره يو کړي ، څو په دغه برخه کې ګډ اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنګ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرګنو په لور ورشي او د خلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولونه پیل کړي. لنډه دا چې ، فوکلور پیژندنه د فوکلور په تیوریکو اړخونو رڼا اچوي او له فوکلور ټولنې او فوکلور خوندي کولو سره توپیر لري. فوکلور پیژندنه ، د فوکلور په برخه کې هر اړخیزه څیړنه او پلټنه ده.

۳- فولکلور په لغت کې :

فوکلور یا فولکلور انګریزي کلمه ده اصلا په انګیریزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داګست میاشت په خپل یو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته یې د (فوکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . یعنی دا چې (ل) په عاریتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره یو شوي دی ، اصل یې فوکلور (Foklore) دی . څرنګه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د یوه انګریز له خوا په انګریزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انګریزې کلمه ګڼله کیږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دو و تو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (۴۵ -۱۷ ، ۱۸ ، ۳۸)

فولک (Folk) یا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وایي په ټولیزه (مجموعي) توګه ، فولکور داسې تعرفو لاې شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهی) څخه عبارت دی . په انګریزي ژبه کې د (Folk) د کلمی (ل) (L) نه تلفظ کیږي ، په خپله انګریزان د فولک (Folk) د کلمي سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توګه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ریښتني ، سیر او حرکت ته هم ویل کیږي یا په بله وینا د هر ملت تکاملي ریښې له فولکلوره پیلیږي . په (پښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د یوې انګلیسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پیژندني په مانا راغلي او د نیکونو عقایدو ، د اجدادو در سم افسانې ، عقایدو او عنعناتو د څیړلو معني ترې اخیستله کیږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم يو اروپايي (؟) پوه په ۱۸۸۵ ا م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)
دبلخ پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دري ځانګي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزين مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنايات) د الف او ب مخونو کې ځينې نظريان د فوکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډيز يې داسې راوړو :
زموږ د ملت د لرغوني فرهنګ يوه سمسوره څانګه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ريښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، يعني دپرګنو د پوهي په ماناده ، يا په بله وينا ديو ملت عقيدو . افکارو . کيسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدايي هنرونوته فولکلور وايي (۱۶) د (الف) .
په پورته ليکنه کې د (فوکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په ګوته شوي چې د فولکلور ريښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمي له ريښي راوتې ده ؟
خوچې کله سړي د ادب او بيا فوکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لګيږي چې د فولکلور د کلمې رواجيدل او استعمال د نولسمې پيړي په لومړي نيمايي ې پيل شوي دي.که څه هم فولکلوريکي څيړني او راټولونې خو په او ولسمه پيړي کې په سيستماتيکه او منظمه توګه پيل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ايبري په ۱۶۸۰ م کال پيل کړاو د خپل وخت زيات شمير خرافات او دودونه يې وليکل او دهنري بورن د کتاب په نامه يې چاپ کړل او دې کتاب کې يې د انګلستان د بزګرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دايبري په نظر ډير ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دي راوروسته جان براند John Brand او نورو د فوکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنګه ويل شوي چې په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو يا کوب Yakub ګريم Greem او د ده – ورور ويلهليم ګريم W.Hilum Green د فکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړي او له دوي را وروسته انګريزي پوه تامس رايت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغيزې موضوع و څيړله (۹۳ : ۲۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـه دې املـه فولکلـور يـا فوکلـور * انګريـزي کلمـه ده چـې د لـومړی ځـل لپـاره W.J.Thoms په خپل يو ليک ګې چې د Ambroise-Merton نامه يی ليکلي وه استعمال کړه .
د فولکـور د اصـطلاح د وضـع کـونکي پـه بـاب دغـه معلومـات لـه (بريتـانيکـا انسايکلوپيديا) ۱۹۷۰ م امريکانا انسايکلو پيديا ۱۹۶۱ م ، بريتانيکا دايره المعارف کې په تائيدي ډول راغلي دي . خو يوازي په لږ تفاوت چې په يوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسيکلوپيد يا کې د فولکلور (Folklore) له کلمي سره (ل) راغلـي دی . او همدارنګه پـه نـورو معتبرو منابعو کې ، کـه چيـرې (ل) ورسره استعمال شي يـا نـه ، پروا نـه لـري .
ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثارو (بف کور) او په تيـره بيا (نوشته هاي پراګنده) کې وايي چې ، فولکلور کلمه د لـومړي ځـل لپـاره پـه ۱۸۸۵ م کـال فرانسوي (امبـرواز مـورتن) اسـتعمال کـړه . بريتانيکـا انسايکلوپيديا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د ټامس مستعار نـوم دی خـود د هيښتيا (تعجب) خبره دا ده چې انګريزي ښنګه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډيرو معلوماتو لپاره وګورئ (۸۸- ۱۲۸)
خدا بښلی ابراهيم عطايي په خپله يوه مقاله کې څرګندوي پـه ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او يو آلماني فوکلوريست د ګريم پـه نامـه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نـوم کيښـود او لـه دغه وخته په انګلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقليد شو (۶۷ : ۱۲۳)
لـه څيړنـو څخـه داسـې ښـکاري د لـومړي ځـل لپـاره دغـه کلمـه W.J.Thomas استعمال کړي وي . فولک د خلکو او لـور د پـوهې پـه معنـا راځي او فولکلو د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني يوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاريخ په اوږد وکې په شعوري او غير شعوري ډول را منځته کيږي او وده مومي . د يوې ټولني د انسـانانو تـر منځـه د کلتـوري اړيکـو پراختيـا او راتولونکـو نسـلونو تـه د همـدغو هنرونـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغزيدنه د ټولنې د کلتور پوړۍ ښيي او يا په بله وينا د ټولنې د انسانانو کلچر انتروپولوجي Cultutral Anthorpology د لوړ تيا سطحه په فولکلور پورې تړلې ګڼل کيږي ،ځکه په کلتوري انسان پيژندنې (کلچرل انتروپولوجي) کې فوکلور بيا د اجتماعي ژوندانه څرنګوالي (کيفيت) او مظاهر په موږ پيژني او د انسان پوهني په لارکې دا يو مبرم احتياج دی چې موږ دخپلې يا بلې ټولني حالات په قديمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶- ۵۱)فولکلور پيژندنه ، اجتماع پيژندنه ده . په فولکلور کې نه يوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي ، بلکې دهغه په واسطه د ټولني د افرادو دافکارو ، معتقداتو ، اميالواو غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاريخ مبادي معلوملاى شو .

په فولکلور پوهيدنه ، په اجتماع پوهنه ده ، په فولکلور پوهيدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کيدل دي . فولکلور پوهنه د ټولنپيژندنې يو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کيداي شي .په فولکلور پوهيدنه د ټولنپيژندنې يو ضروري اصل پوره کيږي . دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولای شو، چې د ټاکلې ټولنې په فولکلور کې څېړنه وکړو .په فولکلور پيژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کيسې راوپلټو ځکه کيسو کې د تيرو خلکو او اجتماع يوه ستره خزانه پرته ده . له بلې خوا د اجتماع د تاريخ د غوره تحقيق په لاره کې ، فولکلور يوه ډيره ښه وسيله کيداشي . فولکلور د تيرو خلکو او ټولني هغه قيافه ويني، چې د اجتماعي تاريخ دبيلا بيلو تاريخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري . آن د ټولنيز تاريخ څيړونکي دې ته اړتيا لري ،چې په پرونې نړۍ کې د ده ترڅيړنې لاندې ټولني څرنګه حقوقي او جزايي احکام در لودل او ترد غو احکامو لاندې د ټولني خلکو څرنګه تفکر اوترخپل منځ څه ډول روابط در لودل ، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو څپريدل يوه څيړونکی ته دا قضاوت ورښيي، چې د هغو د اجتماعي تاريخ مر حله پرې وټاکي . يعنې فولکلور دتيرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلوملاشي . د مثال په ډول د (وحشت) يا له اسلام څخه د مخه دورو په تاريخ پوهيدنه د هغو دورو د کلتور او فوکلور پيژندنده را په ګوتو کوي . د هغه دورې د انسانانو د لومړنی کلتور ريښې احتوا کوي ، له همدي امله يې پيژندنې ته احتياج احساسيږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی . د لومړينو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو ، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد ، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي ،چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو . لنډه داچې د فولکور په تعريف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو . (لرغوني ، عوام اوعنعنه) دغودرومقولوله ارګانيک ترکيب څخه داسې تعريف لاسته راځي : فولکلوردعواموخلکوهغوعنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت دمتداولوپوهنو، عقايد اوچلن بيلګو سره يوځه توپيرولري))ياپه بله وينا : فولکلور دعواموخلکوهغه لرغوني عنعنې اودودونه دي، چې دتاريخ په اوږدوکې له نورونسلونو څخه راپاتي دي، فولکور د عوامو خلکو پرهغوعنعنوی عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرودلالت کوي چې له ځنډنيووختونو څخه تراوسه مونږته رارسيدلي دي . يااصطلاحاً فولکلور دعواموخلکو، ياديوملت يايوقوم اويايونژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانګه ګڼل کيږي اودژوند اوجهان په باب د دوی فکر، عقيده ، معلومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديوملت يايومليت اويا د يوهيواد په فولکلورکې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي . ديوې ټولنې فلکلور مونږ ته دهغوی دپلرونو، نيکواواجدادو کلتوري نورمونه اوټولنيزارزښتوته بيا نوي او دهغوی له کلتوري ميعارونو او هدفونوسره موآشنا کوي . په همدې توګه فولکلورانسانانوته لارښوونه کوي ، ژوندته يې معناورکوي اودحرکت سمت يې ټاکي . د سويس نامتوروحيات پوه کارل ګوستاف يونګ (carI Gustave Yang ۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي : مونږبايد ديوې ټولنې دفولکلور په باب بی پروايي ونه کړواودچټياتو په نظرورته ونه ګورو ، ځکه دنوروارزښتونوله څنګه يې يوستر ارزښت دادی چې د روحي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه ، ټولنيزشعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزمونږدهيوادد کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده . دلوګرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند : ۲۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلور د راټولولو اړتياوې :

که چيرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو بايد ولسي پانګې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور- دننه کړو. دمثا ل په توګه : که يو ازې پښتو لنډۍ مطا لعه شي نو نه يواځې د پښتون ملت طبيعت ، بلکې د بشري منعويت ښېګڼې به ورکې پيدا شې ، لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه ګۍ نشته زماهمزولي زانګوګانې زنګوينه

پيزوان دې مياشت، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شيبې دباران دينه ، له دې امله دولسي پانګې خوندي کول دهرملت لپاره ضروري دي ځکه نو فولکلور په عمومي ډول او په ځانګړي توګه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج څرګندونکې معنوي هستي ده . يا دغه جاج او د عمو مي حالت ننداره په څولنډ يو او متلونو کې رابر سيره کړو :

۱- متلونه :

د زورورو او به په پيچومي خيژي .
او به ډانګ نه بيليږي .
ږيره زما واک يې د ملا .
ښه له خپل نيمځي (لمځې) سره و غزوه .
توره سره ښه ده ،خو نه د ورور په وينو .
ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .

۲- لنډۍ :

باور مې نشي چې به روغ شم
زه د کمکي پيکي شمال وهلی يمه
باور مي نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی يمه
په مور مي پټه جرګه وکړه
پلارمې نادار دی ما سودي ته ورکوينه (۵۵ :۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته متلونه او لنډۍ له دريا ب څخه د يو ټکي د راپورته کولو ما نا لري په دغه متلونو او لنډيو کې رموږ د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې ګورو چې .

۱- د ولس په طبيعت پوهېدل دي .

۲- د ولس د خيال ساتنه ،په کې کيږي .

۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې او مينې په کې ښکاري .

۴- په فولکلور پوهيدنه په قومي طبيعتونو باندې پوهيدنه ده .

۵- د هغوي په ذوقونو پوهيدل دي .

۶- د ولسي پانګې ساتنه ده .

۷- د ټولنيزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کيدل په فولکلور پورې اړه .

۸- د تيرو نسلونو طبيعت ورکې انځورېدلي شي .

۹- د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت په کې څرګنديږي .

که چيرې د فولکلور هر اړخيز اهميت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتيا احساسوو چې بايد د خپلې ټولنې فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت موږ ته څرګندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ايجادول او بيا دهغو راټولول ، زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعنې ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعنې ليکل د فولکلور په حيث د هغې ارزښت او فولکلور ته زيان نه رسوي او حتی ګټه يې لا داده چې وليکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کيږي ، له مرګه ساتل کيږي او نورو کلتورونه ته يې انتقال هم آسانيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بیا دهغه خوندي کول یو تاریخي رسالت دی او د خپل هیواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري دفولکلور د راټولولو لارې چارې ډیرې او له ځینو حالاتوکې هغه راټولول محدودیت هم پیدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولو ګټورې او اسانه لارې – چارې ولټو او پیشنهاد به یې کړو .

الف- څرنګه چې فولکلورد خلکو د او لسونو مال دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوریکه شتمني له خلکو او ولسونو کې پیدا کیږي او په خپله وسونه دهغه (فولکلور) د ساتنې لیږد او ضبط تر ټولو ښه وسیله ده او د یو لیکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بیا له ټولو کلتورونو لاډیر غني دی اروپایان چې د پښتو نخواسیموته راغلل ، نو هګ بحران پاتې شول او دغه غني فوکلور او شتمن کلتور ته ګوته په غاښ شول ځینو پې سندروته ، ځینو متلونو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسيو و نورو دغه ډول موادو راټولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنګ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راټولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلي ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنګه د فوکلور ټولولوته هم هڅه وکړه ، نو څرنګه ګې خلک د فولکلورليږدونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مخې توپير لري مثلا مشران او سپين ږيري د لنډوکيسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او ليږدونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيرې او مشران د فولکلور د ليږد او خوندي کولو او راټولو ښه وسيله کېداي شي .

ب – د فولکلور د ساتنې او ليږد بله ګټوره وسيله ماشومان هم کيداي شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسۍ) په راټولولو او ضبط کې ترې استفاده کيداي شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيداى شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راټول شي .

ج– دفولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راټولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليوا او بانډو کي ښځمنې هم کيداى شي ، دوی د فولکلوري مواد و په ساتلو او راټولولو کي ګټور توب لرلی شي د مثال په ډول ښځو ته د ماشومانو دويده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنګه په مروجه دودونو ښې پوهيږې که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د ښځمنو منځته دورتګ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خويندې او لونې و هڅيږي چې فولکلوري مواد راټول کړي په کليو او بانډو ګې دخلکو جرګې ، ناستې ،ولاي او مرکې هم د فوکلوري مواد و د راټولو زمينې او لارې چارې برابر وي ،که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدو کې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . ځو بيا هم ځينې خاص سپين

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيري خلک شته چې د قبايلو او کليوالو ځيني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبيلي پريکړې او حتی د هغې بلې قبيلي طبيعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلی شو ،
د- دخصوصي او ولسي سندرو د ضبط لـه لاري کيدای شي د نظرور سيمې يا سيموته لاړه شو ، لومړي د اوده او يا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کليوال ذوقيان ، شاعران ، سندربولي او ټوکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقيان د ولسي سندرو ، سروکو ، ټوکو ، چاربيتو ، کيسو او ... ښه زير مه ګڼل کيږي ، بايد له دوي سره د فولکلوريست له خوا اړيکي پيدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .
- د فولکلوري مواريثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډيرې اندازې په څيړونکي پورې اړه لري دی بايد پدې يوه شي، چې په کوم ځاي کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا اشنا سيمو کې کار کول يو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په يوه نا اشنا سيمه کې پرته له پيژند کار بيل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سيمو کې به ستونزې ورته پيدا کيږي . د دې لپاره چې دی دهغې نا بلدې سمې د خلکو په طبيعت او بيا دودو دستور نه پوهيږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهيدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چي يو څوک په تا بلدی کې په شفتلو کې واښه وکړي او بيا به دهمغې سيمي خلک ورته وای په شفتلو کې چې واښه کوي دا دی هم چل دی !! او که چيرې فولکلورريست په سيمه کې بلد تيا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنګه له خلکو سره برخورد وکړي .
و- فولکلور مواريث بايد داسې ضبط شي، چې د هغو ځانګړ په پام کې ونيول شی . فولکلوريست بايد لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصا د هغو ولسي خبري ، روايات په خورا دقت او پاملرنې سره واړوری چی په ولس کې د اعتبار خاوندی او نوريی خبروته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې بايد وويل شی چې د امکان تر حده بايد هغه ثبت شی او که دا زمينه برابر نه شوه نو لومړي بايد د نقل کونکي له خولې څخه وليکل شی او که ويل کيږي د ليکل شوی منبع سره دی پر تله شی ځکه نقلونکی يوازی د وينګ په وخت کې دنظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولی ځانګړنی وایی . د (فرهنګ مردم) مجله کې د فولکلوری یدیدو د ثبت لپاره لاندې ټکی د ارزښت وربلل شوی دی .
۱- کله ، په کوم ځاي کې د چاله خوا ثبت او یاولیکل شو ؟
۲- د کو څي نوم ،ناحیه ، کلي ، ولسوالي یا ولایت ؟
۳- ورځ ،میاشت ، او د ثبت کال باید ولیکل شی ؟
۴- نوم ، کورنی نوم ، تخلص ، سن ، کار ،ژبه او دراوي نوې ځانګړني په دقیقه توګه ثبتول؟
۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟
۶- درواي د زده کړي سطحه کومي اندازی پوره ده ؟
۷- چیری زیږدلي دی ؟
۸- راوی هنرمند او په خبره یوه دی او کنه ؟
۹- روایت او کیسه یی چیري اوریدلی ده ؟
۱۰- له کومی زمانې یا وخت راهسي یی دا کار پیل کړي دی ؟
۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځایونوکې په وینګ پیل کوي ؟
فوکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول-ډول معني لری .
په ځینو پښتني سیمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کی جوړیږي ، مرکه دنجلی دغوښتلو جرګی ته هم ویل کیږي ، په ځینو پښتني سیمو کې د دیالوګ په معني هم کارول شوی ، خو په روستیو وختونوکې مرکه مصاحبي او له یو چا اوډیرو سره مخامخ خبروته ویل کیږي چې د یوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډیرو کسانو سره کیږئ (۴۳ :۱۰۳) مرکه د ژورنالیزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتنمني رانغاړي . کلتور د يوي ټولني عمومي کړه وړه اعمال ، مهارتونه غقيدي اوسلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولني د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د ستري برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدې ديوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده دي او يو له بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدنې ټولني د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .

- کولتور د يوه ټولو ګڼوونو او بوته ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصونو او ځآنګړو ګلانو او بوټو نو دي

- کولتور، ثقافت کلچر ، او فرهنګ مترادفې او هم مانا کلمې دي

- کلچر انګليسي کلمه ده ، کولتو ر لاتين ، ثقافت عربي او فرهنګ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد ګل مومند (هڅوب) ويلی دی.

- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پوړ، هغه وخت موږ ته ښۀ څرګنديږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږ او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .

- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانګه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .

- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولني ، هرډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ،قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دايره کې راځي .

- فولکلور انګريزي کلمه ده

وي ، چي ټامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امبروز ميرتن)کې په مستعار نامه استعمال کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټامس دغه کلمه فوکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاريتي ډول ورسره نورو خلکو يو ځاي شو . د فولکلور کلمه ترکيبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک)يا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وايي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دی ،نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وايي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وی .
- دفولکلور په برخه کې څيړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ايبري هم کړي دي .
- په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو ياکوب ګريم او د ده ورورو يلهليم ګريم د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړې .
- ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراګنده کې وايي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د ټامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سويس نامتو او حيات پوه کارل ګوستاف يونګ وايي موږ بايد د يوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروايي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتيا ده چې د ولس طبيعت ور کې خوندي دی .
- دو لس په خيال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې اوميني په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهيدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لاې چارې ښځمني دي .
- ماشومان ، سپين ږيري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي ځپرکي پوښتنې :

۱- سويسي اروپوه کارل ګوستاف يونګ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ويلي دي؟
۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟
۳- کولتور د يوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟
۴- د کولتور يو دوه تعريفونه راواخلي ؟
۵- فولکلور تعرف کړئ ؟
۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟
۷- دفولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه يې توضيح کړئ ؟
۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوى دى ؟
۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتيا څه ده ؟
۱۰- انترپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپير او ورته والى وکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوی نو د ولسی ژوند نظام تمدن او تهذيب تری څرگنديږي لازمه ده په ډلبند کې يې هم ژوره پاملرنه وشي .
د فولکلور د ډلبندي په برخه کې بايد و واويو چې د شلمې پيړی په دريمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .
يوه خبره د يادو ولو وړده چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنيزو پوهنو او ليبر هنرونو کې تصنيفونو يو له بل توپير لری ، خو سره له دی تصنيف هم ځانته پرنسيپونه او موازين لری . د مثال په ډول تصنيف بايد جامع افراد او مانع اغيار (دا اکثريت د تائيد او د اقليت درد وړ وی). سيستماتيک او منطقي وی، له واقعيتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنيف کې د تخصص د خاوندانو عندی تمايلات ډير نقش لری (۱۶- ۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نيمگړتيا ووسره – سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان يې د خپلې پوهې له زاويې څيړي . دلته له دي موضوع سره په تړاو کې يو مثال راوړو : زموږ په عام او غريب او همدارنگه له ښار لري سيموکې د ناروغ په باب د خلکو عقيدی بيلا بيل لوري لري .
که چيری يو ناروغ يو کليوال يونانی طبيب ته ورولي ، نو هغه ته ديونانی بوتواو درملوتوصيه کوي . که همدغه بيمار بيا ملاته لارشی دوم توصيف ورته کوی . اروا پوه يی ناروغي له بلی لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې يی د فولکلور د ډلبندی په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځينوعلومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :
الف – ادب پوهان فولکلور ته دبې سواده پرگنو د ادبياتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحليلي تکنيک څخه کار اخلي لکه په ليکلي ادب کې چې کار ورځيني اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب – د مقايسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او څېړونکي فوکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ويشي . مثلا : دوی د بيلا بيلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوريک موضوعات را سپړي او پر تله کوي يې .
ج – کلتوری انترپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني ، دودونه ، د ټولنيزو موسسو سمبوليکه استازي (نماينده گي) او د خلکو د ذهنيت محتوا مطالعه کوی . لکه : وايي د دی يا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنگي سطحه په کومه درجه کې واقع ده .
د – سايکلوجستان (اروا پوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروايی فعاليتونو يو ډول والی څرگندېږي او څرگند خبره ده چې فولکلور له ساينس ، تاريخ ، ټولنيزي پوهنې . حديث ، اروا پوهني او ... مظامينو سره کلک تړاولري ، نو ځکه د بيلا بيلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبير او ډلبندي کړي .
ه – تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنيف د پخواانيو فولکلوريستان له نظره وگورو او وڅيړو . پخوانو فولکلوريستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنيفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنيف څخه کار اخيستل کيږي . د مثال په توگه دا ، د ، ج د کلتور د دولتي کميتې د (فرهنگ مردم) آمريت په آرشيف کې فولکلور په څلورو عمده څانگو ويشل شوی دی :
١ – شفاهي فولکللور
٢ – د خلکو ټولنيز دودونه
٣ – مادي فرهنگ
۴ – د خلکو هنرونه
لومړي به ټول ذکر شوی تصنيفونه راټول او بيا وربآندي انتقادي نظر وراندی کړم .
د (١٣۶٠ م کال) د قوس او جدي گڼه (فرهنگ مردم) مجله کې داسې راغلی :
آداب رسوم ، عقايد ، عادات ، افسانه ها ، حکايات ، امثال ترانه ها ، اشعار عاميانه.
١ – عنعنوي روايتونه ، اولسي نکلونه ، د اتلانو په باب افسانې ، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي يې داستان بولي ، سندرې او محلي روايتونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او ميلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .
۳- خرافات او انګيرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خيالي شيان Fancies .
۴- د خلکو ويناوې ، و جيزې ، عاميانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافې جنګول کيسي (چستانونه) پورته تصنيف دا وسني معيار له پلوه بشپړ برېښي ، خو د مادي فرهنګ خواووی پکيې پوره ندی ذکر شوی موږ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځيني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کال محمد قدير تره کی له ترکی منابعو څخه ځينې فولکلوري تصنيفونه اونور موضوعات را وژباړل اوپه کابل مجله کې يې خپاره او همدارنګه سرور ګر يا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لاښود) په نوم رساله يې په فارسي ژبه وژباړله، ايراني ليکوال صادق هدايت هم پدغه برخه کې ليکنې درلودی ، د دوی دری واړو تصنيفونه سره ډير ورته واوله يوې منبع څخه يې استفاده کړي وه، چې موږ به د کابل مجلې تصنيف دلته راوړو :

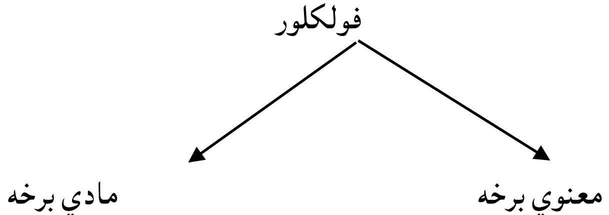

الف – معنوي برخه :

لومړي : ادبيات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنګارنګ ملي سندرې .
۲- نثر : کيسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کيسی (چستانونه)
دويم : پوهني :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- طب دزړو ښځو د معالجې ډول ، اغیزه لرونکي وانښه او ګاڼې ، شکسته بندي د بسمل غوځول او نور
۲- د مار ، لړم او غنډل د چیچلو تداوي ، د ګران بیع (بیه) کاڼواو بوټو په واسطه .
۳- نجوم .
۴- غریبه علوم لکه د پیریانو په حکم راوستل او نور .
۵- عامیانه سایکلوجي .
دریم : دودونه او رواجونه :
۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، میلې .
۲- دزیږیدو ، مړینی ، ولده په باب قومي رسمونه .
۳- د ماشومانو ، ښځو او سړیو ډول- ډول لوبې او ساعت تیري اودهغو د منځته راتلوپه باب روایتونه .
۴- موسم پیژندنه ، د تقویم حساب .
۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
۶- خرافات او اباطیل .
۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانګړتیاو غوره برخه جوړوي ، داسې په ګوته کولای شو :
۱- دودانیو او کورونو په باب عقیدې .
۲- ځانګړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
۳- دکور سامان ، کالي او ګاڼې .
۴- د جګړې ، ښکاراولو تولو ابزار(وسایل) او نورو ...
۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولایی ، ندافي ، کولالي ، بزګري . د ګمري ، بقالي ، غالۍ او بدل او نورې حرفې .
۶- نقاشي ، رسامي ، موسیقي ، ملي سندرې ، ملي اتڼ ، ډهل او سرنی .
۷- د محلی خوړو ډولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل تصنيف د فولکلور داسی وړاندي کوو :

۱- د خلکو بديعی شفاهی ادبيات:

پـدي کـې (۱) اسـطورې ، (۲) افسـانې ، (۳) معمـاوې ، (۴) ټـوکې ټکـالې ، شـوراوې ډول – ډول سـندرې ، متلونـه ، ټکـې (چسـتانونه) قـافيی جنگـول ، ښکنځلې سيمه ايز يا محلي خواره په دوه ډولو ويشلای شو :
الف – هر ډول خواره ب – ځانګړي خواره چې د ځانګړو سيمو پوري اړه لری لکه دنډکی (خوست)، د لغمان او ګره يا صابونکه ،د حيواناتو شرل را بلل ، ښيراوی ، پيغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زيږيدو ، واده ، اومړيني مراسم ، ميلې ، اخترونه ، نذر ، پګاړه ، (حشر صدقی خال وهل ، د ګاڼو استعمال ، سينګار ، جرګې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال ليدل ، کوډی ، او جادو) شګون(شګوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پيريانو ايستل قصيدې پخول يا پيريان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه له ډير پخوا راپاتی دي، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسايل او طريقی مطالعه کيږي . مثلا جولايی . ندافي ګيلم اوبدل......

۴- د خلکو هنرونه :

(نيمه لفظي هنرونه) جې پدې کې ملي موسيقی ، د هغه الي او وسايل ، د خلکو (نارينه و و او ښځينه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتڼ ، د طالبانو ګډواې لکه د مداری ګری او شادی بازی ننداري) د خلکو ډرامې (په پراخ ميدان کې د ټوکيانو او مسخره چيانو اکټونه) او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلايزه ، ذوقی او ايستيتکی ارزښت ولری ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوی ، کوډولی . کورونه ، سينګار شوی سمڅې ، د ننداري وړ ودانۍ او ښکلی توليدات....

۳- فولکلور د ولسي پانګې په توګه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ ګڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکور د ولسي پانګې له توګه تل د خلکو د پراخه او ګڼو ولسونو په سينو ، خولو او حافظو کې ځاي لري ، همدا فولکلور دی، چې دوختونو په اوږدو کې دعامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرګندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتنمنۍ له توګه ځاي نيسي .

د وختونه په اوږدوکې ولسونه او خلک له ډول ډول پيښو او لاتجو سره لاس او ګريوان کيږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه تيکه ګاه يواځې د خلکو عقيدې دي جي په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرګندوي .

مثلا د خلکو دوديز باَرونه او عقيدې) په خداى انبياوو زيارتونو او ...) باَور لکه يا دودونه) چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خويونه خوندي دي له هيواد سره مينه زموږ د خلکو يو لرعوني زرين (دود) دی ، ميمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډير ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د ميوند په ميدان کې د غيلم ګولۍ زموږ د هيواد د ځلميانو ټټر په وينو ليت پيت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنګر ځلمونه وي پرې ايښي د ملالۍ غوندې ي پيغلو دافغان بچو بيرغ په خپلو سرو منګلو راجک کړ او په نورو غازيانو او مجاهدينو باندې يې نارې وکړې چې .

که ميوند کې شهيد نه شوي خداى ږولاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

په همدارنګه په ولسي ادبياتو کې دچاپيرياىل واقعيتونه په ساده ډول ښودل کيږي هره پيښه ديو رښتيني واقعيت په توګه دخلکوپه غوښتنواو پوښتنو کې ځان څرګندوي.

افغان ولس لر غوني ، سوچه اوپاخه فولکلوريک اثارلري ، دغه آثار څه په تيرو اوخه اوس په پراخه توګه ثبت اوضبط شوي دي. دپښتوفولکلوريک آثار لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډۍ ،متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کېسې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي مميزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوريک اثر اغيزې يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
فولکلور ته يواځې د ولسي معنوي پانګې په توګه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کېږي د بېلګې په توګه :
(خلک ښېګڼې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حيران کړي) يا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آګاه ډول خلکو ته په ګوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)
يا په لسګونو کيسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خويونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرګندېږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زيرمې په توګه :

دولسي ادب زيرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زيرمې د ولسونه په خويونو او دودونو پورې اړه لري .
ددغو خويونو او دودونو دتوليد منبع او سر چينه د خلکو کړنې او عادات دي، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره يو ځاي را منځته کېږي . د ولسي ادب زيرمې ، په هغو پېښو کې راز رغونېږي، چې ولس ورسره لاس او ګريوان دي ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسيرونکي دي او فولکلور څېړنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرګنو پوهيدل دي.
د ولسي ادب د سر چينه ، د خلکو د کلتور د دوې نتيجه ده ، ځکه ديوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړيکه کې دی . يا په بله وينا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حيثيت لري .
ويلای شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زير مې د يوې ټولنې د کلتوري ميراثونو زيږنده ا و د کلتور جز دی ، نو په دې توګه په هيڅ ډول يو له بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلانشي ځيرل کيداى او يو له بله نشليدونکي دي د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونوتـاريخي سيرمطالعه د هماغـه ملت او قـوم د اجتمـاعي ، او قبيلـوي روابطو او په بيلو خواوو ښه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکې ژوند د ښه والي او څرګنتوب لپاره لارې جارې راښيي .

د ولسي ادب زيرمې ، پـه ولس کې دي ، مخکـې لـه دې چې د ولسـي زيرمـې ښکاره او څرګندې شي لارمه ده چې په دووټکو وپوهيږو .

١- د يو ملت تاريخ ته پاملرنه وکړو .

٢- د يوه ملت په کلتور او فولکلور پوهيدل لازم دي .

او سنيو معاصرو ځيړونـو ښودلې ده چې د يـو ملت او ولـس پيژنـدل د دهغـو د ولسي ادب له سطحې څرګنديږي . د مثال په ډول (ميمله پالنه) د افغـان ولـس او بيا پښـتو يـوه غـوره عنعنـه او ستر دود دى .همدارنګه په (نـاموس ننګ کـول او غيرت) د دوى تاريخي او کلتوري لوړتيا ثابتوي .

د ولسي ادب زيرمې ، د ولسـي فرهنګ سـپيڅلتيا ښيي ، پـه دې مانـاچې دغـه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شـتمينو څخه تثبيت کړو د ولسـي ادب زيرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتيجه ده، چې دوختونـو پـه اوږدو کـې پـه ولسـونو کـې رامنځتـه کيـږي ، ټولـو مـادي او معنـوي مناسـبات او شـتمني د فولکلور او ولسي فرهنګ د ښيرازه اړيکو سپيڅلى انځور دى .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۲)

فولکلور يا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهيمت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړيکي تر څيړني لاندې نيسي .
فولکلور اهميت خورا برجسته او ډاګيزه دی ، پوهان وايي : دټولني سطحي او قشري بڼه راښيي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو ګانې پکې منعکس کيږي ....
فولکلورد يوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې دخلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس کيدای شي . که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز دهغې د وګړو په افکار او عقايد و او انګيرنو او پدې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولنې مادي او معنوي حالل او څيره ځانته معلومه کړی ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کارده ،ځکه د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې او یا یو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پیژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري . حتی د شیلر او سپنسر په عقیده ، (د هر انګیزه د لوبو له اګیزې څخه را پیدا شوې ده) او ماکسیم ګورکي وایي چې د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی .فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو ، انګیرنو ، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې ، کوډې او دخرافاتو نور ډولونه هم شامیلیږي خو که د غو پدیدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حیاتي اړتیا و وسره نیغه اړیکه لرلای شي . د ځینو خرافي اړخونو په نفي کولو سره فوکلور څخه د اتربیتي مقاصد او ښکلایزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم ګټه اخیستل کیدای شي .
تاریخ او ټولنپو هنه د یو ملت یا ټولنې د موجودیت او حرکت یواځې بهرنۍ او قشري ښه راښيې فولکلور موږ د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې ، ذوقونه ، جذبات او ارزو ګآې منعکسوي .دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنیت او احساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله ، د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره له فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیدای شي .
باید ووایو چې کلتوري بشر پیژندنه(Inter pology) ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه خپلو څیړنو لپاره د فولکور پاګې څخه ګټه پورته کوي فولکلوري څیړنو د نورو ټولنیزو پوهنو لپاره د علمي څیړنو ور پرانستلې ده . د لیک له ایجاد او رامنځته کیدو دمخه د فولکلوري مواد و تحیلیل کلیدي اهمیت لري ، یعنې جې د خلکو د ټولنیز ارتبارط پوه مهمه وسیله وه . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسیم ګورکي پدې عقیده و و چې : د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زیار ایستونکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . له فولکلور څخه د ښکلا پیژندنې (ایستتیکی) د تیوري په رغولو کې هم د مهمي سر چیني په توګه کار اخیستل شوی دی .
د ښکلا پیژندنې تاریخي – ټولنیز نظریې اکثرا له فولکلور او اتنوګرافیو څیړنو څخه استنباط شوي دي . د فولکلوري ادبیاتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده :
١– لومړي دا چې په فولکلوري ادبیاتو کې د خلکو غوښتنې ، انګیرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنیزه سایکلوجي او کر کټر څرګندیږي ، واقعیتونه پکې په ریالستیکه ښه انګازه کوي اور دې امله د ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخي انسان د بر خليک د پيژندلو لپاره د يوه مثال په توګه کار ورکوي .
۲- دويم ، داچې د فولکلوری موضوعاتو ، ايماژونو ، استعارو ، تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو د هنري نو ښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي آن نړۍ يو شمير ادبي شاهکارونه په نيغه توګه له فولکلور څخه په الهام اخيستلو سر رامنځته شوي دي لاډيرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي .
دکتور امير حسين اريان پورپه خپل اثر(جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ډيره په زړه پورې يادونه کوي، چې ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنګ (فولکلور) د نورو تو کوپه شان دهنر په رسمي تارخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان دی ...
د عوامو هنر هميشه ساده وي هر سپيڅلي زيات تجمل او سينګار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا وو سره پيوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي چې ژوند ته ګټه رسوي د دوي هنر ريالستيک دی. رياليزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر هميشه مثبت او له انساني عواطفو او ارما نونو څخه ډک دی .
د فولکلور اهميت دا هم دی چې کولکښتفي (ډله ايز – جمعي) خاصيت لري، فولکلور نه يوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پيښنو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخيستل کيداي شي ،
لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دميني ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور ګټه اخيستل کيږي . د بيلګې په توګه (پکاړه) يا (اشر) له يوې خوا خلکو تر منځ ټولنيز اړيکې پياوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ايزه توګه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د يووالي او دوستۍ څرګندونې کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډيز

- فولکور يوه ژوندۍ پانګه ده .
- فولکلور په نيغه توګه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوين ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را ځرګندوي او د ولسسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توګه ځان ښيي .
- په فولکلور کې د چاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښوول کيږي ، هره پيښه ديو ربښتني واقعيت په توګه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان ځرګندوي .
- پښتو فولکلوريک اثار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسۍ داستانونه او نور ملي او محلي مميزات هغه ځانګړې عنعنې دي، چې د هر ولسي اغيزى يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه يواځې دولسي معنوي پانګې له توګه ځان ځلوي ، بلکې د ورځيني ژوند ارزښتونه هم ورباندې تاکل کيږي .
- په فولکلور کې کلتوری مناسبات هم خوندي کيږي .
- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د کلتور دودې نتيجه ده ، ځکه کلتور ديوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور يې لويه برخه ده .
- دولسي ادب زيرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زير مو د پلټنې په پرخه کې دوه واقعيتونه بايد په پام کې ونيول شي :
۱- د يو ملت په تاريخ بايد ويوهيږم
۲- د يو ملت په کلتور او فولکلور
- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس فرهنګي سپيځلتيا ښيي .
- د ولسي ادب زيرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتيجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کيږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنګ د ښيرازو اړيکو سپيڅلتيا انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلور اهميت پدې کې دی چې د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ هم پوهيږو .

- شيلر او سپنسر ويلي چې آن دهنر انګيزه د لوبو له انګيزې څخه را پيداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .

- فولکلور ديوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي .

- که څوک وغواړي چې ديوي ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې د وګړو په افکارو عقايدو او انګيرنو او په دې بر سيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولني په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاريخ دټولنې قشري بڼه راښيي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلګه ايزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنګ د پيژندنې لپاره ل فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقې او منبع په توګه کار اخيستل کيږي .کلتوري بشر پيژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څيړنو لپاره د فولکلوري پانګې څخه ګټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسيم ګورکي ويلي دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زيار ايستو نکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبياتو مطالعه له دوواړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړۍ دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوشتنې ، انګيرنې ،کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولتيزه سايکلوجي او ملي کرکټر څرګنديږي واقعيتونه پکي په ريالستيکه بڼه انګازې کوي .

- دويم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ايماژونو ، استعارو تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي . دکتور امير حسين اريان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ويلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنګ د هنر په رسمي تاريخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان (بهير) دی .د عوامو له اړتيا ووسره هميشه ساده او سپيڅلي وي ، زيات تجمل او سنګآرنه قبلوي او د ژوند له اړتيا ووسره پيوستون لری

- رياليزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي، چې ژوند ته ګټه رسوي .

- فولکلور ډله ايز خصوصيت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخيستل کيږي .

- فولکلورمثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور ګټه اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

-

۶ : د دويم څپرکي پوښتنې :

۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پيښو سره لاس او ګريوان کيږي ، دغو پيښوته د ځواب ورکولو تر ټولو ډ ډامنه زيرمه (تکيه ګاه) کومه ده ؟

۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟

۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟

۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟

۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونوکې مطالعه کيداي شي ؟

۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟

۷- د فولکلورو اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟

۸- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟

۹- کلتورد يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟

د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي؟

۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شی ښوولي شي ؟

۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنګه پوهيدلای شو ؟

۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انګيزه په څه کې بولي ؟

۱۴- ماکسيم ګورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنګه څرګندوي ؟

۱۵- د ښکلا پيژندنې په تيوري کي له څه شي کار اخيستل کيږي ؟

۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟

۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلي دي ؟

۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شی ؟

۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟

د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

۱- د فولکلور پيژندلو پس منظر

دفولکلور د کلمې په برخه کې تاريخي معلومات دا څرګندوي، چې دغه کلمه ډيره لرغونی نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي تامس) په ۱۸۴۶ م کال په يوه متن کې وکاروله د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډيمسن کانديد اوابناد محمد صديق روهي ليکي : که چيرې موږ د نولسمې پيړۍ د نيمايي جريانات په تاريخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چی دا وخت د کارګرانو او زياراېستونکو پرګنود و يښتيا او يا ځون دوران دی ...

د فولکلور پس منظر د بشر په تاريخ کې خورازړې جرړي لري . آن په لرغوني يونان کې د تاريخ پلار (هيرودتس ، ليوی او پليني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ په برخه کې څه ليکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري يادښتونه ګڼل کيږي . همدارنګه په راوروسته کې ډيرو ليکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي وياړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسيتوس) د انګريزانو ملي کرکټر او کلتور څيړلي دي او په دې توګه يې د ملتونو د دودونو ، انګېرنو ، کړو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو ګرافۍ لپاره زيات مواد براېري کړي دي) ۵۱ : ۳

له دې راوروسته په او ولسمه پيړي په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شو ، جان ايبري John Aubrey په ۱۶۸۶- ۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او وليکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپليرانتي کويتيز popular Antiqaities به نامه چاپ کړل . په دې کتاب دانګلستان د بزګرانو عنعنې او موسمي شعاير شرح شوي دي . جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځينې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پيړۍ کې (ياکوب- ګريم) او د ده ورور (ويلهلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

گريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څېړنې وکړې .په بريتکانيکا انسکلو پيډيا په (۲۱۲) کې راغې چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څېړنې انګيريزي پوه (ټامس رايټ) په خپل اثر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغيزو موضوع وڅيړله وروسته له دې فولکلور پيژندنه ډيره باب شوه .

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسيس کړه ، ورسره فولکلور پيژندنه هم ډيره رواج شوه او له دې سره په يو زيات شمير اروپائي هيواد و کې د فولکلور څېړنې موسسې او مرکزونه هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکاډميک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راټولولو سره زيانه مينه وښوده . فولکلوريستانو زياروېسته چې فوکلوري اسناد او معلومات د ورکيدلو له خطره بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانګې په خوندي کولو خلکو زيارو يسته . د فولکلور د راټولولو او خوندي کولو په برخه کر د روس د انقلابي ديموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ، ګ ، بيلنيسکي) د روسيې د نولسمې پيړۍ د انقلابي ديموکراتانو د فولکلور پيژندنې موسس ګڼل کيږي بيلنيسکې د عوامو د بديعي تخليقاتو په برخه کې د پوشکين په پله ، پلونه کيښودل او زاړه مواد يې راټول کړل . ګريګورو يوويچ. بيلنيسکي (۱۸۱۰- ۱۸۴۸) ادبيات د ټولنيز پوهني (سوسيولوجي) په رڼآ کې وڅيړل د يو ليکوال په وينا بيلنيسکي د فولکلور کولکتيفي خاصيت داسې توصيح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د يو منفرد شخص ابداع ګڼل کيږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري، ډله ايز خاصيت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاريخ کې ځان ته ځاي نشي ښولي . له بيلنيسکي وروسته، يو بل پياوړي ادب پوه (نيکولاي کاوريلو ويچ چرنيشفسکي ۱۸۲۸ م – ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې يې د يادونې وړکارونه تر سره کړل. چر نيشفسکي په دا خبره ډير ټينګآر کاوه چې د ولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

بديعي ايجاد ات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر څېړنې لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره ګډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده به ويل چې د ښکلاييز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنيزه تاريخي پديده ده . ښکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولای شو .

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري ، انګلس ، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت ، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انګلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او ښکلاله امله مينه لرم . د چا خبره کار ګري طبقې مخکښانو لکه مارکس ، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنګ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنګونو ليدل ، يويې د استسمار ګرې او بل يې زياې ايستونکو طبقو فرهنګ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجي د پيژندلو له مهمه وسيله ده . د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسيم ګورکي ترټولو لومړي ليکوال وچې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينګار وکړو او په خپله بيانيه کې يې د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل، بيلنسکي چرنشفسکي ، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو اوفولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لاڅياتونې وکړې .

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پيژندنه اروپائي هيوادونو ته هم په شلمه پيړۍ کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پيژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنګ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول . د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته ،چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم ، د کار افزار ، او ډول ډول کالي ، پسولونه او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو لاسي صنایع ښودل کیږي . همدارنګه په سکانډیناوي هیوادو او شمالي اروپا په نورو هیواد کې نه یوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډیر پرمختګ شوي دی ، بلکې د فولکلور پیژندنې په ساحه کې هم ډیر اثار لیکل شوي دي چې د هغو په جملې څخه په ناروي کې د (هنریک ایبسن) او په سویډن کې د هلتن کاولونشی لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانګړې یا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جایزه هم پدې برخه کې تر لاسه کړه .په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنګ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډیرې یادونې وړ دی .

فولکلور په ایران کې:

صادق هدایت چې د ایران تکړه لیکوال دی او ډیر ادبي او فولکلوري اثار لیکلي دي ،په خپل اثر (نیرنګستان) ګې ویلي دي چې (اریانا ویجه کې د اسطورو او جادوګری شته والي ثابتیږي د (اویستا) په کیسو کې له جادو ګرانو کرکه ښودل شوې ده)
دغه راز په (ریګویدا) کې د نړۍ د پیدایښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :
په ګزیده سرود هاي ریګویدا (۱۲۹) سندره کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :
۱- هغه وخت نه نیستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چېرته او د چا د ملاتړ په سیوري کې .
۲- په هغه وخت کې نه مړینه وه او نه همیشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت یوازنۍ فرد بې له هوا (ساه) ایستله له ده پرته بل شی وجودنه درلود .
۳- په لومړی سر کې تیاره کې پټه وه هیڅ ځانګړې نښه نه وه هر چیرې او به وې هغه فرد د ګرمۍ په زور منځ ته راغی .
دالومړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهۍ په مرسته څیړنه کوي دوجود قید له نیستۍ (عدم) نه بولي .
۴- څوک په یقیني توګه پوهیږي او څوک دی چې هغه دلته بیان کړي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرته پيدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
ايا ارباب الانواع له خلقت وروسته را پيدا شول ؟
نو څوک پوهيږي چې د خلقت سر چينه چيرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آريانا کې:

اريـا يـا ارياناويجـه د لرغونـو اريايـانو دګـڼ فولکلـور زانګـو، ده ارياـنا خـورا لرغوني د فولکلور تاريخ لري د ژوند له لومړ يو شيبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د ګڼو پيښو ځرګند ونه کوي او ډيرې زياتې کيسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د ځرګندتيا په برخه کې موجودې دي . د آريايي قومونو پخواني متلونه او سندرې موجودې دي اريائيان تر خپريدو او ډيريدلو د مخه په يوه ځاي او کې اوسيدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه ارياناويچه Aryana vaego بلله .دوی ځانګړي کلتور درلود مورخين پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځيني وايي چې دوي د تورسين شمالي غاړي کې اوسيدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړي د اريائيـانو اصلي مرکز دی ... * افسانه :Folk fairtale هغه کيسې دي چې د ساعتيري لپاره وي کرکترونه يې رياليستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کيسه خود اسلام له دين څخه مخکې په اوستا کې مروج وه .دا خلک چې هندواروپائي ژبې يې ويلې د انسانانو د سپين تو کم څخه وو ، دوي ځيني حيوانات او بوټي پيژندل ، بنلي چې ځينويې لاس صنايع هم در لودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور دلودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنګ يې ځيني ولسي تړي هم در لودې چې ترواسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزګري چې د آريائيانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، يوم پر غاړه) هم دا ځرګندوي اريائيانو دنورو دودونو تر څنګ ځيني لوبې هم درلودلې (سامانه) نوميدې، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ايزه توګه د قومونو او قبيلو له خوابه تر سره کېدلې او يوې قبيلې به له بلې سره د خوښيو او ښاديو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توګه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامائي وې ؟، داسې چې د يوه قوم يوه ډله ځلميان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلميانو ته د ډلې په توګه په غيږو ور تلل ، لومړي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي ځانونه ښکاره کول . لاقې او شافې به يې کولې او بل لوري به يې کمزوري ښکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه اوملا په ملا به شوال او لا په لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلي : زموږ لرغوني هيواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ ځانگو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دى . په زرگونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دى اريائي تمدن همدلته زيږلي او له همدغه ځايه خپور شوي دى . د افغانستان تاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يوه له هغو سيمو څخه وي چې بشري بيولوژيکه ارتقا پکې راغلې ده او ..
همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څېړونکو داسي اټکل کړي دى .
الف : له پښتنو باختريانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونه ته ټوټي ساتل شوې دي .
ب : د کوچى ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومره مذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم ياديږي . له افغانستان سره د نورو گاونډ يو هيواد و د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محقيقن وايي چې د باختريانو حماسي کيسي داويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه له دغو کيسو څخه ښايي د کيومرث لرغوني باختري کيسه وي چې لومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنگ ساتل شوې ده له دغي حماسي ښکاري چې باختر يانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيدايښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيدايښت يا (کېومرث) کېسه چې گايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :
(د گآيه مرتن د هيلې مړينې په وخت کې تخم پريښود تخم د لمر د وړانگو په گرزېدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو نا ړيزه درې ساقه پنځلس پاڼيزه پښۍ (رواښ) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسې ډول چې د دوى دوه لاسونه د غوږونو سره وو اويوه نښه يې جوړه کړې وه دوي په يوه بڼه او يوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيا په ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) په نامه وبلل شول ، په گرزيدلو او جوړلويې پيل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ – ۱۲۱ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کيو مرث افسانه بيا د منځنيو پيړيو په عربي او پارسي ادبياتو کې زياته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) د البيروني په (الباقيات عن الصرون الخاليات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نوروکې .
- د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصيات لري چې (کيومرث) درې زره کاله په جنت کې و او بيا ځمکې ته راکېښوت او دلته هم درې زره کاله تر هغه ژوندې و وچې دا يمن په څېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پيدا شوې داهر يمن زوې بيا په کيو مرث ور پيښ شو ، هغه يې ووواژه ، اهريمن بيا کيومرث وواژه ، د کيومرث له پوښتيو دوه څاڅکې توی شول ، له هغو د پوښيو دوه بوټي سره يو ځای شوې او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوې ژوندې وو تر څو چې اهريمن د بوډا په څيرو ورنږدې شو او دوی يې تېر ايستل دوی دهغه په لمسون ميوه وخوړه ، سره يو ځای شول او خلک ترې وزيږيدل .
- اروانباد البيروني ليکي : د کيو مرث نوم گرشا په پهلوې کې غره ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
- په پښتو کې (غر) ورته وايي ، اوسيني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بڼې ، گربند ، سپين گر .
- د فردوسي په شهنامه کې کيو مرث د يوې هيولااو يوه عظيم الجسه انسان په توگه ترسيم شوی چې خلک يې په غرونو کې په تورو سمڅونه ديوه خير رسونکي په حيث په ښارنو کې کورنو نه ووېستل .
- طبقات ناصري د کيو مرث په باب ليکلي دي:
- د کيو مرث په نسب کې اختلاف زيات دی ځينې وايي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم يې اسيم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځيده په بې نومه شيانو يې نوم کيښود او د نړې ميشی ، دزوی يې سيامک او د سيامک زوې فراواک او دهغه زوې هوشنگ و .
- د اريائي کيسو دويمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان يې رستم ، زال زرينه ملکه توميريس (Tomiris) او نور دي د د غو اتلانو نومونه د لوسيتا متنونو نه نتوتي ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتيانو ورته په ښه نظر نه کتل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– خود ساکي اتلانو په جمله کې يوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر فردوسي د تور انيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسېې کوي :

بدانېد کېن شير دل ، رستمت — بدين رزمگا از در ماتمست
پزرگان وشيران زابلستان — همان نامداران کابلستان
چوگو رز کشا وچون گيو وطوس — به ناکام رزمی بود بافسوس

او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي — زره پوش با خنجر کابلي
چوبشنيد پيران او ان سر فراز — فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵ – ۲۰)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فردوسي د شهنامې يو وتلی او گران هيرو دی او هغه افساني له دی، او پښتو کې زيات شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې پوه هم د شيرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .

- کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ه ، ق) په وخت کې يو ساکې ميتر (د آس د جلب نيوونکی) په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي وو د پارسايانو په سنگر ورننوت . شيرک د خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی دی او د غچ اخيستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو ستړې کوونکې لارې وهنې وروسته يې د پارسيانو لښکر يوې وچې او سپېرې وښتې ته وويست هلته معلومات ،شوه چې شيرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول دشيرک وژلو گواښ يې وکړو او ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شيرک له دغه کاره انکاره وکړو او د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسايانو کرکه کوله ماله تندې او لوږې ووژل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هينداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انګيرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کيږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) يا فولکلور خورالرغونې پس منظر لري.

لکه چې په اريايي کلتور کې مو د يوې کولو يا بزګري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د توليد او کرنې يو لومړنی مرکز و او آن زموږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کندو) ګاڼه .

يو شوروی اکا ديمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنی لمنې او هغو ته نږدې د هند دنيمې وچې شمال لويد يځې سيمې د غلې د دانو د پيدايښت يو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ)

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نوروګاوند يو سيمو کې نه د ايران په خاوره او نه د منځنۍ آسيا د جنوب لوديځ په نورو سيمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره يوازې د لرغوني آريايي تمدن غيږه ده ، بلکې د لرغوني آريايي فولکلور ځانګو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولوني پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱- ۱۱۴۲ ه ، ق) په نظر کې ونيسو را ته ثرګنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه يې خروار) له پټې خزانې ځخه د شيخ المشايخ ، قطب العارفين او زبدة الواصلين ، بابا هوتک عليه الرحمه چې په لوی شيخ مشهورو ، پيژندنه راوړو . (لوي شيخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د دپلارپه بارو عليه الرحمه د (۴) تولر زوي و او د تولر پلار بابا غلجی و رحمته الله عليه چې خپل وخت کې مشر ګڼل کيدي ، د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتک په اټغر کې زیږیدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو يې اکا دخدای عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به يې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره يې مغولو شخړه بوتله پدې جګړه کې مغول تالاشول او د پښتو ګرند يو ډير ووژل .

ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وينو داسې لبخند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بريښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پيښه راغله او اخيسته يې وکا يو ځو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشويې د مغولو ټټرونه څيرل ، غښتليو ميړو چې دا سندره اوريدله ، په جګړه توديدل ، تر ځو چې سور غر يې د مغولو په وينو ولاړه او ټول يې ينا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی
وګړويه جوړ را ته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليوننګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلـــوار دی
په پښتو نخوا کې يې نا تار دی
پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتنې فرهنګ او فولکلور پراخه مواد موندلئ شو .

پيښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پيل کيږي)د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د يو سفزيو دودونه ، انګيرنې او ځينې نور دودونه په ژوره او عالمانه توګه څيړل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوريک مواد لري او دانګېرنو په باره کې يو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراً منظومې افسانې نه دي ليکلي خو خپلو زامنو ته يې په دې برخه کې سپارښتنې کړې دي . صدر خان ختک د خپل پلار د غوښتني په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مو لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې کړ (د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ : (ادبي ځيړني ـ صديق روهي) (۱۸) مخ
صدر خان په خپل داستان کې د يو يوسفزي چې (طوطي) نوميږي ، کيسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنګه په دغه نکل کې د جلال الدين اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او يوسفزو تر منځ د جګړو يادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډير اثار او همدارنګه د ده کورنۍ ډير شمير غړو د نورو علمي ، ادبي او ديني څيړنو تر څنګ فولکلوريکو مسلو ته هم ډيره پاملرنه کړې ده او په خپل وار يې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنګ غنامندي کړي ده . دا لاځه کوې چې په نثر خو لاپريږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پياوړي او علمي اثر نظم ليکلی دی لکه چې وايي :

د حکمت له کتابونو	راوتلي له بابونو
ماد طب په کتابونه	نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولني لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبياتو په اوږد کې راوڅيړو نو په عمومي ډول ويلای شو چې يوازې په کلاسيک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دعې برخې په غني کولو کې شوي دي .
د يو ليکوال په وينا چې د پښتو ژبي د اثارو د غنا او پياوړتيا په برخه کې(هسې خو د پښتو ژبي د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکيانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنګي خدمتونو تر څنګ د پټې خزانې ليکل او موجوديت دی د همدغې خزانې په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانۍ) کې ادباوو غونډه جوړيدله او په خپله شاه حسين هوتک به هم برخه په کې اخيستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعاليتونو برسير مشاعرې هم کيدلې) (۱۷ : ۷۷)
په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنګ ته يې غنامندي وربښلې دشاه حسين هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبي ښاغلی او حقدار ليکوال حبيب الله رفيع پدې برخه کې ليکي : (په افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پښت لومړنۍ منظې ادبي غونډې چې تاريخ يې راښي هغه غونډې دي چې هره هفته دشاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتی کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړيدلې د کندهار علماو او ادباو په ګډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزانې يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ايښودلي ،شو) (۸ : ۲۶۴)
(دپښتني فولکلور د چاپي مجموعه څېړندود د ليکوال ښاغلي سر څېړونکی نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترستر ګو کېږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د اماني غورځنګ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنګ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه .ل کلونو پورې دلته په افعانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنګ د سقوط پير او مرحله ګڼل کيږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيليږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ – ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲- ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور څېړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روهي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (دفولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرست (مينه والی) او علاقه مندۍ له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والی نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندۍ لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .
ځکه نو لومړی لازمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د فولکلور په برخه کې د لويديځوالو او ختيځو پوهانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنګ دبډاينې او ښيرازۍ لپاره په هر وخت کې تلپاتې ګامونه پورته کړي دي .
لومړۍ به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهانو نظرې راوړو ، يعنې دا چې څنګه فولکلوري راټولونې شوي دي .

۳- الف – د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړۍ ځل لپاره غربيانو يا لود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکارو له . ډبليو – جې ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربی يا انګريزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اکست کې يې په خپلو ليکنو کې د فوکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پېړ کې د يونانی (Greece) او ېوم (Uoom) پوهانو يعنې هيروډتس ، ليوی او پلانينی او په اتلسمه پيړۍ کې انګليسي رابرت هم فولکلوري څيړنې کړې وي . اصلي خبره دا ده چې انګليسانو فولکلور راټولنې ته ډېره ياملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انګلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کال ګړندی کړ او ځکه يې نړيوال شهرت هم موند) (۲۷ : ۱)

د فولکلور د راټولنې اړتيا د ټولنو کار او اړتيا ده . د (فولکلور پيژندنه) اثر نامتو ليکوال اروانباد محمد صديق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ويلي دي : (..په او ولسمه پيړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سيستماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابری (۱۸۸۶- ۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او له دې وروسته (جان براند) او نورو پوهانو په نولسمه پيړی په آلمان کې لکه يا (ياکوب ګريم) او د ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروور (ويلهلم گريم) او نورو د فولکلور پيژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړ دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .
ترټولوښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډميکې مينه والي له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندې کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپائي هيواد و کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزيده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسيده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې .د روهي په وينا (و . گ . بلسينکی دروسيې د نولسمې پيړعد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کيږي . په نولسمه پيړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فوکللوريکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښانه اړخونه يې له ايرو څخه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهی ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کارکړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکې هم د(لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی. دغسې په اروپائي (لويديځوهيوادو کې نورې فولکلوري څيړنې هم شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۵)

۵- د کليوالی ماشومانه ښکار وسايل او توکي چې د مادي کليوالې کلتور يوه نښه څرګندوی او دفولکلوري مواد و خونديتوب کی . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندي کولو کې د ختيځو پوهانو هلي ځلي :

ختيځو هيوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډيره زمينه برابره وه او ده . ختيځ چې پو وخت د نړی د مدنيت اساس ګڼل کيده ، همداسي فرهنګي بډاينه يي هم د ارزښت وړ ده . کـه دا ومنـو چـې (افغانسـتان د لروغـوني اريـائي تمـدن او د همدې نيمه و چه او بيا بلخ ، پامير ، هندوکش او د اوسيني افغانستان نوري سيمي هم د روښانه او لرغوني تمدن او بيا (فولکلور) در لودونکي دي ، د (پخواينوآريائيانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زيات په (اويستا) کي پاتي دي خو د محقيقينو ورستي تحقيقات وايي چې زموږ تر عصره رارسيدلي اريايي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصا د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي ، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلی دی .
۲- د ساکو او ولسي پوهه : د زردشتيانو د نظر يو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دسارې په ډول رستم حماسي د فردوسي په شهنامه کې) (۷:۱۲۱)
دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دميلونونو کالونه تاريخ لري . مثلا : د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کيږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د(مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکي يادولای شو .
دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولاي شو . سر څيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعی صفت دی نو که چيری موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړونو بيا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکريدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قديم شعر په ټپه يا مصرع يادېږي او وروسته درزميه نظمونو ابتدا کيږي چې په مثال کې دامير کړور هغه مشهور نظم ورکول کيږي)(۵۸: ۱۴)
د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توگه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډيرمخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی .
(ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بړيځي ، ښادي او بېو) مرد او نامرد زبزبانه ښاپيرۍ . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شيرينو ، جلات خان او شمايله) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مـــيانو څه ليـــکلي ماکـــښي دي
د ميـــنو ښې خوږې ناري پـــکې دي
نه زيادت او نه کـــمبود مې پـــکې کړي
د هماغه نکلـــچي دخولي جـــملې دي
دات کښي خـــلک په ډول ډول کـــړينه
څوک واى داسې څوک واى داسې يې نارې دي
که څه زياد يا کم غلط درسي (درشى) په سترګو
عـــفو غـــواړه دا دبـــل خـــولې دي
محمد ګل خان نوري له دغه فـــخر بس دى
لڅې کړې يې د پښتو خدمت ته پښې دي (۳۹:۱۷)

کله چې پښتو ټولنه پـع (۱۳۱۹) کابل په کابل کې جوړه شوه نو د : (پښتو فولکلور ته هم خاص ځاي وټاکل شو او د د غې مؤسسې په اساسنامه کې د فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ)

له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا په عمومي ډول او په ځانګړې توګه د پښتو فولکلور د راټولو په په برخه ډير کار شوى دى .

په ۱۳۵۱ ه . ل کابل د وخت د اطلاعاتو او کلتور (اوسنى فرهنګ) د وزارت په چوکات کې د فولکلور ټولنه تآسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې) په نامه يې دوه اثر چاپ هم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنګ خلق) او بيا په (فرهنګ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزيرې اخبار چې د علومو اکاډمۍ له خوا خبريده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دریيم څپرکی د موضوعاتو لنډيز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې ټامس و کاروله :

- د فولکلور پس منظر (شاليد) د بشر په تاريخ اوږدې او لرغوني جرړې لري آن په لرغونوني يونان کې دتاريخ پلار (هيترودتس ، ليوی اوپلپنی) په لرغوني يونان اوروم کې د بشر د تاريخ برخه کې ليکنې شو دی .

- په اروپا کې په ۱۷ م پيړۍ کې د فولکلور ټولونې په برخه کې منظم کار پيل شوی دی.

- جان ايبری د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت يو زيات شمير(خرافات او دودونه) راټول او د يوې مجموعي په توګه په (پوپليراتئ کويتيز) په نامه يې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانګلستان د بزګرانو عنعنې اوموسيمي شعاير شرح شوي دي .

- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځيني اثار خپاره کړل .

- په جرمني کې په ۱۹ مه پيړۍ کې (ياکوب – ګريم) او د ده ورور (ويلهلم ګريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکی څيړنې وکړې .

- د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي ديموکراسانو هلې ځلې هم د يادونې وړ دي .

- و . ګ . بيلنسکي د روسي د نولسمې پيړۍ د انقلابی ديموکراسانو د فولکلور پيژندنې مؤسس ګڼل کيږي هغه د عوامو د بديعي تخليفاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .

- چرنيشفسکي (۱۸۲۸- ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی او د ولس بديعي ايجادياتو په برخه کې يې نظر در لود چې بايد په مشخصه تاريخي قرينه (يوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څيړنې لاندې ونيول او بايد شفاهي ادبيات او تاريخ ګډ سره مطالعه شي .

- ماکسيم ګورکي اونور (دوبروليوبوف او پلخانوف) هم د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنريک ايبسن) په سويدن کې هلتن کاولوشي لاکرلوف(۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کامل يې د نوبل جايزه هم واخيسته د يادولو وړ دي .
– په ايران کې هم فولکلور څېړنې شوي دي . صادق هدايت (نيرنگستان) . (بف کور) او نورو اثار وليکل .
– په ريگوايد کې د نړۍ دپيدايښت اسطوره راغلي ده .
– په اريانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبي (سامانه) او نورو مواد شته .
– په اريانا باختري برخه کې له د يشينو (غيرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
– د ساکو کیسې او د کيومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتي د کيومرث افسانه بيا په منځنيو پيړيو کې په عربي او فارسي ادبياتو کې ډيره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) يا د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) فردوسي په (شاهنامه) .
– البيروني ليکي : د کيومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې غر ، ورته وايې اوسني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گربند ، سپين گر .
– د کيومرث په باب اختلاف زيات دی ، ځينې وايي سام د نوخ زوی له اولادې وو ،. او نوم يي اسيم بن لاورد و ، په نړۍ وگرځيده او په بې نوم شيانو يې نوم کيښود او د نړۍ په کرنه او و دانۍ کې يې زياروېوست ، ديرش کاله يې حکومت وکړ ، دزوی نوم يې (ميشي) د زوي ، زوي يې (سيامک) د سيامک زوی (فراواک) او دهغه زوی(هوشنگ) وو .
– د اريائي کېسو دويمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چې مهم اتلان يې رستم زال زرينه ملکه توميرس اونور دي .
– ساک لمر پرستان و او زردشتياو ورته په ښه نظر کتل فردوسي هم ياد کړي دي بزرگان و شيران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
– په پښتو کې د ساکو د (شيرک) کېسه ډيره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شيرک د هخامنشيانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق.م) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي و دپارسايانو په سنگرور ننووت ، همدغه شيرک وو .

– شيرک پارسايانو ته چال جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړ ، پارسايانو هغه ته دغچ اخيستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترې کوونکې مزل کړي و و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوی لښکر دښتې ته ووت ، خوپارسايانو ته دامعلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړې دی ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلگۍ کې يې وويل زه بريالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .

– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتې دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوښو موندل ، په بغلان ، آيي خانم و گندهارا يا اوسني ننگرهار (هډه) کې د لرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسگونو يادونې موندلی شو .

– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :

– په سور غربل راته نن اور دی وگړيه جوړ راته پيغور دی ....
– غښتيلو ننگ کړي دامو وار دی مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .

– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان ختهک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د يا دولو وړ دي د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .

– د احمدشاه بابا له وخته رانيولې ، بيا تر امير شير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنگ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنگ او بيا د پښتو فرهنگ پالنې دوره وه .

– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنگ د زندۍ کولو پير او مرحله گڼل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلوري مـوادو راټولونـه نـه يـوازې د اکاډميک انترست (مينـه والـې) لـه مخې پيل شوه ، بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې رول درلود

- هغه تصنيف چې محمد قدير تره کي په کابل مجله (۶۳) گڼه او شپږو کال کې خپور کړی د فولکلور د ويشلو په برخه کې ډير غني دی .

- ملي هنداره فولکلوريکې کيسې (فتح خان بړيڅي ، ښادي او بيبو . مرد او نامرد ، زبربانـه ښاپيرۍ ، موسي جان او ولـي جـان ، مـؤمن خـان او شـيرينو ، جلات خان او شمايله ډيرې د يادولو وړ دي .

- دپښتو فولکلوريکو مـوادو د راټولولـو ښـه مـوده د پښـتو ټولنې لـه راجوړيـدو (۱۳۱۹ ه .ل) را په دې گڼل کيږي .

۵ - د دريم څپرکی پوښتنې :

۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږئ ؟
۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږي ؟
۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟
۴- د ارياپانو له جملې نه چا لومړنۍ فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟
۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسو د فولکلور د راټولولو په برخه کې هڅې کړي دي ؟
۶- د پښتنې فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟
۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نوميږي ؟
۸- د فولکلور کوم تصنيف چې محمد قدير تره کي وړاندې کړی دی راواخلئ ؟
۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د فولکلور راټولولو ته ملاوتړه له ؟
۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلئ ؟
۱۱- د فولکلور راټولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم يې واخلی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

۱- پښتوفلکلوريک ادبيات:

فولکلور دپښتو اد بياتو يودرنه اورنگينه برخه ده .
پښتو فولکلوريک ادبياتو د نورواړخونوپه څير خورالويه برخه جوړوي د اروابښاصديق روهي په وينا اکثروپښتنوليکوالود (فولکلوريکوادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هرصورت د فوکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي اوشتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي اوممکن د ((خلکوعنعنې اودودونه دهمدوی دژوندهمزولي هم وي)) پښتوفولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس ما ل دی د ((فوکلورحاملين خلک دي اوخلک د سن ، طرزفکراوټولنيزدريځ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ږيري د لنډ و کېسو ، متلونواواخلاقي افکارولرونکي حاملين دي .)) (۵۲- ۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لر غونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډارمستسر) په خپل معروف اثر(دپښتنخواد شعرهاروبهار) ۱۴- ۱۵ مخونو کې وايې چې : ((وگړني ادب اصيله چينه لري ...دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونواوژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند رښتنی انځور دی .)) (۶۸- ۱۵۴) دپښتنوفولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي اوکه په نثرکې داټول د دوی دټولنيزواړيکو، عنعنواو دفکرد طرزمحصول دي ، له همدې امله : ((دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم اونثربرخه په هره ټولنه کې شته ... منثورفولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کېسې (متلونه ، نکلونه) اونور منثورمواد دي چې پکې رواج لري .))منظوم فولکلوريې ولسي سندرې دي چې په بېلوبېلوقسمونواوژانرونوسره ليدل کېږي يربېره پردغودووبرخويوډول منظوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزمه فولکلوريک ادب هم شته چې په پښتوکې يې ښه مثال کېسې اومتلونه دي ...
لکه : وه توري مرغۍ په اوبووهي بوزۍ ...
توره توره تله = د دووتر مينځ ولګيده ... (۳۷:۱۲) دپښتو فولکلور لمنه خو خوراپراخه ده ، موږبه په لنډ ډول د (پښتوفولکلوريکو ادبياتو په (شکلي اومحتوايي) اړخونو رڼا واچوواو دابه وښتوفولکلوري ادبيات په لاندې ډولونوموجود دی :

الف- فولکلورپه شفاهي ډول

ب- فولکلور په عنعنوي توګه

ج- فولکلوردنظم اونثرپه بڼه

د- دفولکلورجوړوونکي ډيرځله معلوم نه وي .(ولس)

و- فولکلوردیوه کلتور دجزپه توتوګه له هرولس سره شته .

هـ - دپښتنوفولکلورد دوی دکلتوريوه ستره برخه جوړوي .

همدارنګه پښتو (فولکلوريک ادبيات)په دوه کالبونو (نظم اونثر) کې ځان ځرګندوي زموږ د هيوادتکړه فولکلور پوه محمد قدير تره کي دفولکلور يکوادبياتو د تصنيف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظريات وړاندې کړي دي .
نوموړي فولکلور په دوو(معنوي اومادي) پرخوويشلی دی چې موږ يې تر (معنوي) برخې لاندې دپښتو لولکلوريک ادبيات راوړو:
نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ ګڼه ۱۳۱۵ کال کې ليکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبيات

۱- نظم : دشعرډولونه ، طويل بحر، رنګارنګي ملي سندرې .

۲- نثر: کيسې ، حکمتونه ، معماوې اوکيسې (چستانونه)... (۴۴)

دپښتوفولکلوريکوادبياتوپه معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر ستر ګوکيږي.د دغو ادبياتو زمينې او زيرمې ټولې په ولس کې وي ، د يو ليکوال خبره :
(په پښتو کې دشفاهي ادبياتو د پراخو زېر مو شتوالی له هنر او ادبياتو سره زموږ د ولس دپراخه پرګنو د مينې ښکارندويې کوي او دا راته شي ،چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک که په پراخو سوځنده د ښتو او ناپایه بیدیا وو کې په ډیره ابتدائي بڼه ژوند کوي او یا په غرونو او درو کې اوسيي – که بیسواده دي او دیا د نوي تمدن له بریا وو لیرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځینو داسې سندرو او نورو هنري – ادبي توکو د ایجاد او خورلو له لارې خړوبوي ...) (۵۳ – ص)

د پښتو فولکلوریک ادبیاتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانګړې بڼه یا جوله لري همداسې یې مضمون او منځپانګه هم درواخله ....

ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبیاتو څخه ځانته جلا لاره او ځانګرې رنګ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه ښتو متلونه یو خاص یا ځانګړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او یا نورو ژبو کې نه لیدل کیږي لکه : په فارسي ،. دري متلونه کې وایې : (نیم نان – راحت جان – تاکه مېچله بچلان – آفتې نرسد گوشه تنهایي را – گردن نرمه شمشېر نه بریده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او یاهم معنی متلونو کې بل ډول روحیه پرته ده ، لکه : (یا مور یا مړ – بلا په مخ وهلې ښه ده) د (نریا ترپ وي یا خرپ) اوښ په بډه نه وهل کیږي) ... او همدارنګه ډیر نور متلونه ولسی ادب ځانته روحیه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبیعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ښان څرګندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه یا ورته والی هم لیدل کیږي ، مګر هر ولس ځانته جلا ادبیات لري .یو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالینه گوزتیکن او قوسیز عالر) ترجمه (څوک جې د پلار شتو ته سترګې نیسي بې علمه پاتې کیږي .) په پښتو کې : چې په خپله میړه نه یم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه یا ترکمني(آته انه نینگ گونی او غله ن بیله ن غیزده او له رینگ گوني داغ ن دوز ده) (۱۸ – ۸) ترجمه –(دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږیږي هغو مره د اولاد په هغوی نه خوږیږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاڼي ، بوټي) (۳۶ – ۱۶) .همداسې د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپیر لري مثال : لنډۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبي يو جلا ژانر او صنف دی د ښي او مضمون خوند او رنګ يي بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دې مړه شم   مرګ په نيته دی د روغژنه شومه مينه

- پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هايکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مګر دومره به وايم که (هايکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرين وکړي خو زموږ مال نه شي کيداي . ځکه د پښتون ټبر له فطرت او طبيعت څخه سرچينه نه اخلي .

*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل(۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژانر : په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلګه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټګوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معياريې فورم (شکل) يا تکنيک دی . (روهي – فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ) کوچيانی کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانګړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولړ ځانګړنې لري ،چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتنې فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلګه نه ليدل کيږي الفستن په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکترونه په مفصله توګه بيان کړی دی . د پښتنوخويونه ، دودونه ، خيرې، کالي ، انګيرنې ، تولنيز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د اداري طرز ، شعاير ، عقيدې او باورونه ټول خيړلي دي . پښتني فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستن د پښتنې مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنګ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاټکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په ګډون تاريخي ، جغرافيوي اتنوګرافي * او سوسيو لوجيکی * هرراز موضوعګانې خيړل شوي دي . د پښتو عام کرکتر يوه بلـه موضوع ده چې په دي کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوګرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* تولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توګه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځې : (د پښتنو کرکتر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيبونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سر زوي دي خو له بلې خوا په ازادی مين دي . خپلو ملګرو ته وفا داردي په لاس لاندې خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خواريکښ دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، احتياط کار دي او نورو گاونډ يانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږزړه ښه کوي . د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډو جلا مطالعه کېداى شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصيات لري . د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلاى شي .
دپښتون (پکت ، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا) ، (سام ويدا) ، مچوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيرودتس) په ليکنو کې يادونې شته . انگيريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې څانگه بولي ، د دوى افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کيږي . اروابناد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايي (دساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دى .. هغه د عربو د تيري کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوى دى . او د (يادگارزريران) او (درخت اسوريک) پانياني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوى دى . د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده ، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دى ، هغه زياتوي . (دساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د(شيرک) حماسه ده چې بولين د(جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړى دى . همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتنې فولکلور ځرگندونه کوي . ميړانه او او قاداري يو بل اصل دى چې د پښتنو کلتور لا برجسته کوي . په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکيان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کيسې ليکلي دي ، او د ساکو د متل پې را اخيستي دى چې په کې ويل شوي و : له دې زيات خجالت نشته جې په دوستۍ کې څوک خاين څرگند شي ، (دولسي ادب لارې -۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د ښځو له زړه ورتيا هم غږيږي او د ملکې زرينې) په باب ليکي : دساکو ښځې ډيرې زړه ورې دي او له نارينه و سره يو ځاى له جگړو کې گډون کوي شيرک : هغه څوک و جې د (هخامنسيانو پاچا لومړى دارا په خلاف د ساکو د قيام (**۵۱۳** ق م) کې پداسې حال کې جې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوى و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکا یې په خپله کړې و مگر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړی و هغوی یې دښتی ته راویستل او هلته له لوږی او تندی مړه شول . زرینه د ساکو یوه ډیره زړه وره او توریالۍ ښځه وه چې د خپل هیواد استقلال یې وساته او ډیر ښارونه یې ودان کړل د دې له مړینې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او یو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سریې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو اثار وگورو د پښتو د فولکلور په پاب زیان معلومات تر لاسه کېدای شي (ابوریحان البیروتي) په خپل یو اثر (الباقیه عن القرون الخالیه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي لیکلي دي ، لکه :

(هیوان تسانگ چیني سیاح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سیمو د فولکلور او(بابر) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بیان کړي دي د سیفي هروي (تاریخنامه هرات) د مسیحي سیاح) (بصیرت نامه) د اخوند درویزه (تذکره الابرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنگ په باره کې ډیر مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پیژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچینه څخه چینه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبیات په لوی سر کې په دوو برخو بآندې ویشل کیږي:

۱- منظوم ولسی ادبیات

۲- منثور ولسی ادبیات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شاملیږي او همدارنگه منثور آثار هم بیلا بیل ډولونه یا ژانرونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بیا د هغوی هندسي جوړښت وکاږو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بیل بیل ډول لري، بیل بیل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډیر ځله مضمون ورته والی شته خو دبڼې یا جولې له مخې هر (ډول) بیل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر لیک لاندې صنوفونو او بیا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او وریسې به د هر نظمي (ډول هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی – نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبولالې ۴ – داتڼ نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چاربيتي) ۸- منظوم متلونه ۹ – کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پړاکې ۱۳- د ښآدۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- ځلورريځي ۱۸- بدلي ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليې نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاړی شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم وويشو لکه :

الف عامې سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتڼ نارې ، د ماشومانو سندرې ، دميندو سندرې ، تاريخي نارې دبي بي دستي سندرې ، کيسي (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړۍ) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندې ، پړاکې ، فالونه ، د ښادۍ بدلې ، ساندې ، چغياني او .... چاربيتې ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولاړ شو .

دويم : منثور ولسي ادبيات :

متلونه ،نکلونه ،وړې کېسې ، توکې ، بولنې ، تکېه کلامونه ، روايتونه ، دعاوې او ښيراوې ، متشابهات ، رمزونه ، فالونه ، کتايې او ....

د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف – د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر ښه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه ديو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپير لري ، مګر بيا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دويمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سيلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لويدلې برخه د پکتيا په ولايت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا يو ډير لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې دپښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی ليدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعرنه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسريو سيلابونه معمولا (۱۶) ا د لنډۍ دوراړه مسرې دوه ويشت سيلابونه، دي خو دا شعر يوازې يوه ځوارلس سيلابيزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پاى لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ينه اومه) سرته رسيږي پوره تفصيل يې په بل ځيرکي کې وګورئ : لنډکۍ يوازې يوه مسره لري خو دسندرو يلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر ګيږي لکه :

ګل لالی يې راوړ لکه ناوې په ډولونه

ګلالی مو ورک مور يې جومات کې لټوينه

هندسي جوړښت :

الف

الف ××××

الف ××××

الف ××××

۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
نه	لو	ډو	په	وي	نا	که	ل	وړ	را	يې	لی	لا	ګل

۳- سروکي (Saruke) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروکي: ځينې خلك ورته (نيمکی) هم وايي. دسروکی مکمل اوبشپړونکی لنډۍ دي. سروکې يو بيت يعنی دوه مسرې لري اوډيرځله لومړۍ يې تردويمې اوږده وي، لومړی سروکې ويل کيږي اوبياټيکی وراچول کيږي (۱۲۴).

سروکې خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده .

۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوګ دې ليکې ليکې

A A

په تور وربل کې دې ټومبلي زيړې ګلې په ځنګ تېريږې ګلې

B B

يا : چې لومړی مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلا به وي . لکه :

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اور بل يې ړنګوينه

چې دديدن نصيب يې نه وي اوربل يې ړنګوينه

په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه اوربل يې ړنګوينه

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اوربل يې ړنګوينه

هندسي جوړښت :

الف الف

الف الف

۲- هغه بيتونه چې لومړۍ مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي ، لکه :

ته شوې رانه پاتې زه پر دې وطن ته لاړم خپه يم ځکه ژاړم

الف

يا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه د سمال وهي په ټنډه

ب ب

يا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه پا څه ډيوه بله کړه

ت ت

جلکۍ وديږي په سپين مخ يې وانښکې ماتې شوې جار وطنه ياتې شوې

الف الف

۳- بيتونه :چې لومړۍ مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز دګړنګو جلکۍ   ورړم دې په پنجو جلکۍ
الف   الف

جلۍ – ځان به سينګآر کړم مازديګرۍ ته زه درځمه   تور لونګ به وټومبمه
ب   ب

۴- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلا به وي لکه :

ګودرته راشه خو له به در کړم مازيګرکې   ودريږم په څادر کې
الف   الف

يا :

دزيړو ګلو څانګې مه نيسه ماتيږي   زړه مې په بديږي
ب   ب

يا :

ته چې د خيال خندا کوي ما به ملنګ کړې   ډير به مې بدرنګ کړې
ج   ج

۵- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونی کړم که زه ډير توره ومه   ځان چې جوړومه
الف   الف

آيينه رنجورمه راکړه موري سترګې تورومه   يار خوشحاله ومه
ب   ب

يا : ټول ووړ کې به مړه شې ، ستا په سرد ګلوونې   توغې کبر جنې
ج   ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴- ۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړۍ غاړې *kākari γāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندې دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. د(نارو)، (لنډيو) او (غاړو)په نامه هم يادېږي شاعريې معلوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي په ګډه هم ويل کيږي. کاکړی، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او دفورم له پلوه مثنوي غوندې وي.
د کاکړۍ فورم لکه مثنوي غوندې دی ، د مضمون له پلوه ډير ډولونه لري لکه :

سپينه خو له په خندا خاندې — الف
مازديګر دې کړ راباندې — الف

يا : شين خالی قدم په وروکه — ب
پيکي پورته د خالو که — ب

يا : مخ را کوږ که تکې سپينې — ج
تو يوم د سترګو وينې — ج

اوس مې خوږ شي باړ خوګان جانان — د
پرغابنـــو درد کـــي د — د

۵- لنډۍ (Landay) :

لنډۍ: دپښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډۍ غير مقفی او عروفی شعر دی چې لومړی مسره يې(۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دينه او ونه ختميږي وايی چې دغه نوم له لنډۍ مارنه اخيستل شوی،هغه هم زورور او دشعر داډول هم قوی مغمون او ډير خوندلري.لنډۍ ځانته فورم (بڼه) اومحتوا لري . هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډۍ د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی ... لنډۍ يو خاص طرز او ځانګړی وزن لري (۵۲) لکه : سترګې کچکول کړه ديدن واخله ملنګه ياره بهانه راغلې -يمه

شنه : الف — ب

يا : مور يې په کلي شړومبې غواړي — الف
لور يې په سپينه روپۍ خو له نه ورکوينه — ب

شتنه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ستر	ګې	کج	کول	کړه	دي	دن	واخ	له

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
مه	لن	ګه	یا	ره	ب	ها	نه	را	غ	لې	ي	مه

یا: داهلکان دې ځوانیمرګ شي مینه یې پرېښې په فیسبوك لوبې کویته

۶- بابو لاله (*Bābolāle*) :

دشځو لـه خوا جوړېږي او ویـل کیـږي. بـابولالې پـه ولسـي سـندروکې مخصـوص جوړښت لري. له دریو بیلوبیلو ټوټوجوړه شوې وي اوکله دوې مري لـري. پـه واده کې ویل کیږي.

دا هم د پښتو فولکلوریک شعر ځانګړي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښـت لري .

لکه :

د موږ د ناوې څومره بوک تندی دی ———————— الف
آرمان مې د ماما داشین پټي دی ———————— الف

x x x

یا : ښه شوې چې د شنو ونو را تیره شوې ———————— الف
آبادې په پیسو شو ته یې هیره شوې ———————— ب
(پښتو ځانګه : ناجیه وردګ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ز	موږ	د	نا	وې	څوم	ره	بوک	تن	دی	دی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ار	مان	مې	د	ما	ما	دا	شین	پ	تی	دی

۷- فالونه : (*Fāluna*) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړی مسره یې لنډه او دویمه یې اوږ ده وي .
او کله هم دواړو مسرو سیلا بونه سره برابر وي ، ډیر ځله دوه او څلور مسری وي .

۱– دوه مسره ایز فالونه : چې لومړی او دویمه مسره یې اته . اته سیلابه او دوه یمه یې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ – ۸۰)

هندسي بڼه :

۲– څلور مسره ایز فالونه :

د جنت په منارې سور چرگ وهي نارې
شیر د خدای تېرېږي خلکو کاندي نندارې (پښتني فولکلور-۶۹ مخ)

الف الف
X الف

۸– د بي بي دستې سندرې (Bibi daste sandare) :

مراد والا ښځې یې وایې ، محدودي دي لکه :

د دوهی ملنگی سر دې وې تور دی سر مې داسې تور دی پر موږ هم
ښه لوی دین د محمد رسول الله لا الله الا الله محمد رسول الله

هندسي جوړښت :

الف ب
ج
ج

لومړی نیمه مسره (۱۲) دوه یمه (۹) دریمه (او) څلورمه (۱۴) سیلابه ده .

۸– سولې* (Sole) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوده او خوشحالۍ په وخت کې ویل کیږي ، دویلو په وخت کې یې ډلې جوړیږي ، طنز* ور کې وي .
لکه :
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کومه

۱۵ - په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی
که یې

وکمه : (سیال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲- ۳۴ مخونه)

لومړۍ نیم بیتی یې (۱۵) او نوریې (۱۶) سیلابه مسرې دي .
* سولې : مراد ترې (شولې) ده د ور یجو تا ټکول شوې بڼه .
* طنز : هغه هنرمندانه وسیله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ویري پرته بیانوي ، فکاهي یا فکاهیت یا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ :۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف　　　　　　　　　　الف

شنه :

سولې د وزن او هيجاو د شمېر له مخې سره يو شی دی ، لکه دمثنوي په څېر بنه لري .

لاندې شتنه وګورئ .

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥
سـو	لې	ټ	ک	و	مه	ټ،	ک	وم	تا	به	وا	ده	ک	مه

١٠- برغازي (Bar $\gamma \bar{a}zi$) :

د سيال کاکړ په وينا د ږوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه شعر فورم مونډل کېږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه او اکثر و ځايونو کې هم رديفه وي)(د پښتو شفاهي ادبيات ، ٢٨ مخ)

١- د کويټې (کوټې) ايالت ، پښتون اباد په ٢٥ کيلو مترۍ جنوب شرقي خواکې يوه ناوه ده

٢- خاصيه سيمه

٣- بازار ميان ، سيمه ايز بآزار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

٤- د (لالا) يعنې پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

(بازارميان) دی خولګۍ راوړه
لوړ سهار دی خولګۍ راوړ
راځه وړې راځه چې ځو
نن سبا چې راځه ځو
الکانو کور مو چېرې دی ؟

چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه
دګل کېډۍ راځه چې ځو
د لال ټکرمو چېرې دی ؟
مستۍ غولی مو چېرې دی ؟

هندسي بڼه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ________ الف ________

الف ________ الف ________

ب ________ ب ________

________ ________

ج ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقې او گوندې (سوال و ځواب) په بڼه ویل کیږي) ، دسلسلو ځینې مسرې سره برابر ې دي
لکه :

۸ راوتلی په سنځریم زه د ښو نجونو اجل یم
۷ په شان د سپنیکی ماریم د هر چا تر اوده تریم
(سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې **۱۵** مخ)

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده .
هندسي بڼه :

الف ________ ب ________

____

الف ________ الف

په پورته سلسله کې گورو چې (سنځر) ، (راجل) ،(مار) او (اوده تر) د قافيې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوریک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیږي او په دوه لومړۍ نیم بیتی کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی جې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينا د (سستې * او چستې * قافيې) (۴۵) سره راوړل دي(يم) يم په څلور واړو مسرو کې رديف راغلي دی .

يادونه : سسته قافيه : چې د قافيې کليمې سره تخته يه تخته نه راځي :لکه : مار او تر يهنې د تورو له پلوه د قافيو په کلمو کې توپير موحود دی . چسته قافيه : هغه ده چې دوه کليې د هجاو تورو له پلوه يو شی اوپه رديف کې هم سره يو شان وي لکه : سينګار ، افګار .

۱۲- چغيان ($\bar{C}i\gamma$ yan) :

دپښتو شفاهي ادبيات) ليکواله اغلې غوټۍ خاورې دفولکلوريک شعر دغه فورم د لومړي ځل لپاره د پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ د وينا پراساس معرفي کوي

(دغه فورم يواځې جنوب غربي سيمه کې ونومول شو) چغيان د واده ورځ د ناوې يا نورو پيغلو له خوا د خوا شينۍ خپګان په وخت کې ويل کيږي لکه : درې نيم بيتی لري چې دريمه نيم بيتي د لومړۍ پر قافيه وي لکه :

۱- وروره لاس يه کځوړه   يو اصيل غمی را باسه

خور دې ځي د بابک له کوره

۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که   اکا ګان درته ولاړ دي

اکا ګآنو زړونو لوی دي (۴۲ – ۸۰)

د لومړي چغيان د لومړۍ مسرې سيلابونه (۸) د دويمې (۸) د دربيمې (۹) دي : او د دويم چغيان د ټولو بيتونو مسرې (۸) دي .

۱ الف ________   ب ________

____

۲ الف   الف ________

ب ________   ج

يا دابل چغيان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په خپل کور کې وم په راحت　　بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نه شته عزت　　خود به ژړا کړم په هر ساعت
(۱۲-ج)

د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ

الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ

۱۳- د ميندو سندرې (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړ په وينا : (ښتنې مو مينه ناکه غيږ په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپاره هغه ابتدايي ښوونځی دی چې ملالـه . نازو ، ايمل خان او خوشحال خان يکې روزل کيږي د ميندو سندرې سيلابيک او څپه ايز اوږدون لري لکه :

پلانکی جانه ښآيسته = ښه دې توره ښه وسله = په ښايسته نيلي سپره
چې نيلی دې تماشې کا = تور تازيان دې ورسره

د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ
ب ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ　　ــــــــــــــ

يا : آللو للو للو = خوب دې درشي په ليمو = خوږ دې لرې له هډو:
هندسي بڼه :

الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ

۱۴- د ماشومانو سندرې (Demashumano Sandare) :

د ساعتيرۍ په وخت کې ويل کيږي ، طنز او ټوکې پکې ډيرې وي لکه :
ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه تماشـې وکـړم لـومړی مسـره (۶) دويمـه (۴) دريیمـه (۱۱) او څلورمـه (۷) سیلابه ده

هندسي بڼه :

الف ________ ب ________ ج ________

ج ________

يا :

نری . نری باران دی = ورور مې راروان دی

د کټ لاندې پیشو ده = پیشو ته وايم پشي

موږ که سترۍ مه شې (۴ : ۱۶۶)

د مسرو سیلابونه يې (۷) سیلابه دي :

هندسي بڼه :

الف ________ الف ________

ب ________ ج ________

ج ________

۱۵- کیسۍ (Kisay) معما :

معما)کیسۍ) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .

بآيد داسې وويل شي چې لومړی سړی يا ماشوم يې ووای او دويم ځواب ورکړي کنه لوبه بايلي . معماوې کله منظومې او کله هم منثورې وي : منظومې کیسۍ (معما) ساده او روان شعر دی، مطلب په اشارو او کنايو کې ښودل کیږي کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځینې وختونه زياتې وي لکه :

مثالونه :

۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه گلونه (دوه اختره)

۲- له پاسه راغی سور بلوڅ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (پیاز)

۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرعه نه دی (غوباړی)

۴- په يو رپ ځي آسمان ته چارچاپیره تول جهان ته (د سترگوديد) (۱۷۰-۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په دريیمه گڼه کې (۶) (۷) سیلابه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندسي جوړښت .

١ ـــــــــ الف ـــــــــ الف ـــــــــ
الف

٢ ـــــــــ الف ـــــــــ الف

٣ ـــــــــ الف ـــــــــ الف

۴ ـــــــــ الف ـــــــــ الف

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندې (گي) يا ويرنې د ولسي نظم يوصنف دی ، د ښځو له خوا په مړي باندې ويل کيږي ځينې خلک يې ستاينې ، کړيکې او ځينې نور يې غړنگې هم بولي (دپښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانگوي وزن کې راځې :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې يا ويرنې يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي:

لنډۍ : گلونه خاورو له پيدا شول ځما لالۍ ترگل نازک خاورو له ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم مرگ پخ نيتهه دی د روغژوند شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ – ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړی مسری (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دی .

هندسي بڼه :

ـــــــــ الف ـــــــــ ب

همداسې د نورو لنډ يو شننه هم درواخله :

دويم : غبر گې ساندې : چې له يوې ښځې سره يې نروې ښځې د غم په وخت کې غبر گوي .

١- (پلانېکه) په سردې کېنه يوه مرغۍ = چې درته ووايې د پلانکي) سلامتۍ
X X X

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- خدايه پخې کړې د غره ممانړې = (پلانکي) شاوو کړې ښځه يې ناوې ساندې معمولا دوه مسره ايزې وي لکه

۳- پلانکېه مه شپې کړه مه کلونه

کورته دې را درومه

دلومړۍ ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندې ، لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلابه دي .

هندسي جوړښت :

۱- ـــــــــ ۱۱ الف ـــــــــ ۱۴

الف

۲- ـــــــــ ۱۰ ب ـــــــــ ۱۰

ب

۳ـــــــــ ۱۰ ج ـــــــــ ۶

ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندې شننه :

پلانېکه مه شپې کړه مه کلونه کورته دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو ځانگړی ډول (فورم) دی چې بيلا بيلې بڼې لري .

(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم ياديږي

سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لندۍ) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ = سروکې

سروکې + ټيکۍ +لنډۍ = سروکې

لکه :

۱- خانه راځه راځه دلبره ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځينه

د جنکو کدر (قدر) يې کم که امان الله ته دې خدای لوې نه ور کوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانه راځه دلبره ډکې لاړې د جنکو لندن ته ځينه..

(د پښتو شفاهي ادبيات ۶۰ مخ)

يادونه : لکه چې شاه امان الله غازي د افغاني نجونو يوه (۹) کسيزه ډله زده کړو لپاره يورپ ته ولېږ له نو بيا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووايو شعر او هنردتو حالا يو رنګين انځور دی اويا هنرداجتماعي شعور يوه بنه ده.)

سروکې دوه مسره يې (لومړۍ يې لنډه او دوه ييمه يې اوږده وي کله درې مسره ايزي او څلور مسره ايز او پنځه مسره ايزې هم وي .

د مثال لپاره يې درې مسره ايزه سروکې راواخلو :

پسې ورجګ کړه سره لاسونه لنډه کړه تيکۍ مزی دې، خال به دې وران شي

هندسي جوړښت :

الف ______ ب

څلور مسره ايزه سروکې :

څلور مسره ايز سرو کې :

تورې سترګې خماري درته کړم ناله زاري

دزړه زخم مې کاري شوم رسوا ستا په ياري

هندسي جوړښت :

الف ______ الف

الف ______ الف

داپورته سرو کې څلور مسريزه چې هره مسره يې (۷) سيلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډير دي .

۱۸ – د اتڼ ناري $Atan-n\bar{a}re$

د اتڼ سندرې هم په پښتو ادب کې ځانګړی فورم او مخصوص وزن لري .

د اتڼ نارې خوږې ، له سوزه ډکې ، روانې او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندويه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې مسره ايز – اتڼ نارې :

داپورې و ورې کلی مې د يار دی — يا مې پکې نشته
زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنی سندرې ، ۴۱ مخ)

هندسي جوړښت :

———— الف ———— ب

يا څلور مسره ايزه :

که دوې دي نجونې دوې دي — د اتڼ غاړې کوي سره ترلې دي
ديوې د چڼ کميس دی — د بلې زرغونې جستې په پښتو دي

هندسي جوړښت :

———— ———— الف

الف

———— ج ———— د

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ – چاربيتي (Charbite) :

چار بيتی دپښتو خاص سندرې دي .

چار بيتونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :

(چاربيتی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ،منظوم مفت و ريگان براي مردم عرضه ميگردد ....) ۹۱- ۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيتې په دوه ډوله دي .

– الف : ساده چاربيتې

– ب : ځنځيري چاربتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ساده تعريف :
کسر اهو چشمې ، ګل اندامې ، ماه جبينې
زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟
بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه
نه پوهيږم ربه دا څرنګ تاثير دی ؟
ليلا تور وربل دې جال نيسي بازونه
باز د زړه نيسي بې شکه هوا ګير دی
د هر چاله خولې نه خيږې دا غړونه
شنکی خال غونډه زنه کې امير دی
پاچا يې دې شوه په لاس ، پاچا د چين يې
رسالې درپسې چې شولې واکداره !
چار بيتې پنځه ، شپږ او يا زيات مسرې لري ، پنځه مسره ايزې چاربيتې مثال :
هندسي جوړښت :
کسر__________ الف __________ ب
بند :__________ الف __________ ب
__________ الف __________ ب
__________ الف __________ ب
__________ الف __________ ب

د چاربيتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) يې د (کسر) له لومړۍ نيم بيتي
سره يوشان ده .
له کسره رانيولې بيا د بند تر پايه د مسرو شميريې (۱۲) او (۱۱) سيلابه دی .
۲- ځنځيری چاربيتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :
شپږ مسرۍ واله چاربيته :
ښه سينه ، رنګينه ، سنګينه دليلی
شين يې خال ، دی دلال ، دا دی خال
دليلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××××××

قلندر ستا دې د. هر سهار دی جانان
تیک د سر ، دي سره زر ، ښه نظر ، د جانان
خزانه ، نازدانه ، جانانه که ګیلې
ښه سینه ، رنګینه ، سنګینه دلیلی
نن يې شال دی کشال و زانګي خيال دليلی
شين يې خال دی دلال ، دا دی حال دليلی

ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ ب	ـــــــــــ ب
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف

د مسرو سيلابونه د همدې څنځيري چاربيتې تر پايه (۱۲) دي او شننه يې په همدې ډول ده .

۲۰ – بدله (Badala) یا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بیلا بیل نظریات دي :
د (پښتو ادب) ليکوال عبدالحليم اثر وايي (ځيني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدلـه هـم وايـي) (بـدلې چـې عمومـا پښـتانه غزلـې ورتـه وايـي ... او پوهانـد عبدالحی حبيبي د (عبدالقادر خان ختک) د ديوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلـو (بـدلو) نـوم ورکـړی دی) (هسـې خـو پـه عامـه مانـا د کنـدهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل .، ارزګان ، فراه ، هرات ، غـور ، بـادغيس ، غزنـي ، وردک ، ميـدان ، لـوګر ، د کابـل دشـاه او خـوا سـيمو کـونړ لغمـان او ننګرهـار د سيمو اوسيدونکي پښـتانه او همدا راز د پکتيا او لـرې پښـتو نخوا کـې پـه عـام ډول ټـولې ولسـي سـيندرې او .. پـه بـدلې کـې راځـي) غـوټۍ خـاورې ، د پښـتو شفاهي ادبيات ۹۲ مخ)
په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شيخ بوستان برېڅ ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسر: او ښکې مې خاڅې پرگريوان يو وار نظر که پر ما
راسه گذر که پرما
بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اې باداره آگاه
يې د بې وزلو همراه
دخپل عزت په روی (بستان) ته کړه د مهر ښندل
کړې له گناه گواښل
او ښکې مې خاڅې پر گريوان پو وار نظر که پرما
راسه گذر که پرما
د بدلې د (کسر) دمسرۍ سيلابونه (۱۵) او (۷) دي .
همدارنگه يې تر پايه د سيلابونو شمير (۱۷) او (۷) راغلی دی .
هندسي بڼه :
______ الف

______

الف
______ ب

______

ب
______ ج

______

ج
______ الف

______

الف

۲۱- بگتی (Bagatay) :

بگتۍ يو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوريدونکو او ويونکو وجود په حرکت او ارتعاش راولي او يو هيجان پکې پيدا کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بگتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بگتې کسر د ځينو چار بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .

داتورې سترگې سره تېرېږي

لــه حالــه

زما ، کله خبرېږي

××××××××××

دا تورې سترگې سره يې لاسونه

پـــه بـــام ولاړه کـــوي

سيلونه

وربل کې يې ايښي تازه گلونه

موزي دله خان ، به ترې جارېږي

×××××××××

موزي دله ته ، وکوئ پام

د کوره وزي ، سرې مانښام

چې بيرته راسي ، کوي سلام

تومت د جينۍ ، په ماورېږي

××××××××××

تومت د جينۍ کړمه بيمار

د خياله کوي ډول وسينگار

څرک ورپسې گرځي د پلار

ورځي طالب جان ، نه ايسارېږي

د لاندې بگتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) – (۱۰) دي او همدارنگه تر پايه د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسيږي :

هندسي بڼه :

کسر ——————— الف

الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند ______________ ب

____

ب

______________ الف

____

ج

بند ______________ الف

____

الف

______________ الف

____

ج

بند ______________ الف

____

الف

______________ الف

____

ج

همدا رنګه ډول يې د نورو بيتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ – لوبې (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو يوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډيو نه خوند اخلي او چندان له بګتۍ سره توپير نه لري او ځينې وايې چې لوبه او نيمکۍ سره يوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګينه

را تاوشه لو نګينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم نوره ياري در سره نه کړم
بل دې په سورو شونډو نتکۍ زانګي مينه
را تاوشه لو نګينه ...
X X X

بند : پاس په بامو ګرځي کوترې زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال په سر کړي ځنګه ښه ښکارې سنګينه
را تا وشه لو نګينه
بند : د (محمد نور) فقير بخته ځنګــه را پريــوتې لــه تخته

د پورته لوبې کسر لومړۍ نيمه مسره (۱۳) سيلابه او دوه يمه يې (۷) سيلابه ده .

د لوبې لومړيو بندونو قافيه ځانته وي او سيلابونه يې هم توپير لري ، د دې لوبې د بندونو لومړۍ مسرۍ (۹+۹) دی خو کسرونه يې (۱۳۰ او (۷) وي .

هندسي بڼه :

کسر : ــــــــــــــ الف ــــــــــــ الف
بند : ــــــــــــــ ب ــــــــــــ ب
X ــــ X ــــــــ X ــــ الف ــــــــ ــــ الف
X ــــ X ــــــــ X ــــ الف ــــــــ ــــ الف
بند : ــــــــــــــ د ــــــــــــ د
ــــــــــــــ الف ــــــــــــ الف

۲۳ - مقام ($Maq\bar{a}m$) :

مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ ويل کيږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له ياری نه واخله لاس — مه غوليږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو يارانه د خره سورلې ده — عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص
که اصيل سره دې لږه نيکې وکړه — شامدام او به درنه گرځي کوز اوپاس
د کم اصلونه وفا کله مونده شي — دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې د لرې نه يې گورې ورنه تښته — دوستانه ورسره مه کوه څه باس

هندسي بڼه :

________ الف ________ الف
________ ب ________ الف
________ ج ________ الف
________ د ________ الف
________ هـ
________ الف

د مقام د ټولو مسرو سيلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سيلابونه (۱۱) دي ، تر ياپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کېسې (Kice) :

کېسې هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کېسو منبع په خپله ولس دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېسې هم منثورې او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کېسې ډېر څله منظومې وي ،

لکه د حضرت ابراهیم خلیل الله د صداقت ړ خق او رښتیا ویلو فولکلوري کېسه چې (عبدالغفار) کړې .

نمرود په زمانه کې — راغلیې په کیسه کې
پیدا شو ابراهیم خلیل الله دوست د اکبرو — بیشکه پیغمبرو
نمورد نومې کافر — ده جوړ کړو دا هنر
را غونډ یې نجومیان کړه زما مرگ به وي له څه نه ؟ — ترې ویې کړه پوښتنه
نجومي و وایه حال — ښکاره یې کړو في الحال
پیدا به یو هلک په دغه ښار کې شي د ننه — ستا مرگ به وي هغه نه
نمرود پوه شو په حال — اخته شو په خنجال
لـه دې نـه کـه پـه وروسـتـه یـو وړوکـی پیـدا کیـږي — نـو سـر بـه یـې غـو څیریږي...
دې ښځې ویل : اذره — کېسه و اوره له سره
ما هلته دی پټ کړي هغ ستا ښکلی پسر دی — بیشکه پیغمبر دی

د کېسې د مسرو سیلابونه مختلقې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نیم بیتي یې (مصراع) هم وزنه خود دویم بیت دوه نیم بیتي یې د وزن او مسرو د سیلابونو د شمیر له پلوه متفاوت مگر ښه یې یوه وي .
د کېسې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بیلگه :

الف ________ الف ________
ب ________ ب ________
×××××××
ج ________ ج ________
د ________ د
X X X
هـ ________ هـ ________

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ______ الف ______ الف

د دغي کېسي لومړی بیت مصرع دی ، د لومړی دور د هجاوو شمیر یې (۷) ، (۷) دی د کسر یا تکرار کړی یی (۱۷) او (۷) دی او دغه وزن او نظم تر اخر پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم یوه خوږه او خوند وره برخه ده ، ولسي مینه تمثیلوي .

(دخلکو سندرې – د حبیب الله رفیع) دکتاب په (۲۶۰) مه کې د (محمد نور) یوه لوبه خوندي ده چې دلته یې رااخلو لوبه کسر لري لکه :

کسر :

غمونه لري کړه له ما عاجز غمګینه را تا وشه لونګینه

X X X

وړې ویشتم روغه دې نه کړم نوره یاري در سر نه کړم

بل دې په سرو شونډو نتکۍ رانګي مینه را تا وشه لو نګینه

د لوړې تندې مې شولې ، شوې دلیرې تا ته مې ګیلې شوې

زه تشه لبه تږې راغلمه له سینه را تا وشه لو نګینه ...

هندسي بڼه :

الف ______ الف ______ الف

X X X

ب ______ ب ______ ب

الف ______ الف ______ الف

همداسې تر آخره پورې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵- داستانونه (Dastan) $d\bar{a}st\bar{a}nuna$

داستان یا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغوني او خوندور فورم دی . چې (لومړی د باختر په سیمو او بیا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او د ستور ، روایات او نورې اخلاقي لارښوونې په شعر کې ځای کړې دي .

کسر : غوږ ونیسئ یارانو د اوښ او سوی کېسه شوه – خورا ډیره خوږ شوه .

بند : یو سوی د اوښ آشنا شو – بې حده یې همراه شو

یاري به یې کوله ، یو له بل یې یارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰ : ۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : ــــــــــــ الف ــــــــــــ الف

X X X

ــــــــــــ ب ــــــــــــ ب

ــــــــــــ الف ــــــــــــ الف

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرۍ سیلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سیلابونه یې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سیلابونو شمیر یې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعري (Mushaaire) :

(ولسي مشاعرې پخوانۍ دي او اکثرا و یې في البدیهه بښه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتیب داسې و چې اخون به دشپې خلک او خپل شاګردان را ټول کړل ، ډمامې او نغارې به یې واخیستې ... اواخوندان به له شاګردانو سره میدان ته راوتل ، حبیب الله رفیع وایي: (قاعده داسې وه چې شروع به شاګردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه :

شاګرده په یو شي باندې مې ونښتو نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي آلوزی یارانو نه يې پښې شته نه وزر
(توپ)
شاگرده په یوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب يې درنه غواړم نه يې مور شته نه يې پلار
سړی پکې ډير تنگ شي نه يې وي یو دم قرار
خوري غوښې د بند یانو نه يې خوله شته نه يې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سیلابونه تر پایه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :

________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵
شـ ا	گ ر	د ه	پ ه	يـ و	شـ ي	د ی	د ی	مـ ې	ون	ښه	تو	ن	ظر	
											شه	نه	و	زر

متل : Matal

په تول برابرې منظومې او منثوری خبرې دی یا هغه ویلاده چېدجزوحکمت پکې نغښتی وي او کنايي مطلب ولري. دفارسي ژبي له متل سره ورته دی.

۱- اول میړانه په سیالۍ وه – اوس سپیتانه په سیالۍ ده
۲- اصیل ته اشارت – کم اصل ته کوتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- پاک اوسه – بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه – بيا به نه مومې اد که
۵- اخون له خو ماسته – چې په خولې لگې پاسته (پښوری متل)
۶- اول خپل – بيا بل

هندسي بڼه :

ـــــــــــــــــــــــــــ الف ـــــــــــــــــ الف

کيدای شي مختلف متلونه وي کمې يا زياتې مسرۍ ولري خر منظوم متل ځانته هندسي بڼه لري او شننه يې هم توپير لري .

د مثال په ډول :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ا	ول	مې	ړا	نه	په	سيا	لۍ	وه
اوس	سپين	تا	نه	په	سيا	لۍ	ده	

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- د ځلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- دپښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يي تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکښت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کې د پښتتو ولسي شعر يو ځانګړی فورم دی ، سړی داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .

لکه :

ګل لالی يې را وړه لکه ناوې په ډولونه .

- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شنه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړی غاړړو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډی هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولالې هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايې جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړی مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدودي دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروجه دي مراد والابنځې يې وايې د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شننه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالی په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سلسلې ، د سيال کاکړ په وينا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسابقې په بڼه ويل کيږي ځيني مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه يې په لومړۍ دور کې توپير لري ، او د مسرو سيلابونه يې هم سره تقريبا يو برابر وي ، خو د دويم بيت لومړنۍ مسرې سيلابونه يې (۷) وي .
- چغيان د وداه په ورځ د ناوې يا نورو پيغلو د خواشينۍ په وخت کې ويل کيږي هندسي بڼه يې سره توپير لري ، معمولا درې نيم بيتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د ميندو سندرې له مينې ډکې وي . ځانګړی فورم خونه لري اما يو مخصوص تون لري کله درې نيم بيتي وي کله هم ډير ، د مسرو شمير يې کم و زيات وي ، ډير ځله له دريو نيولي تر (۷) مسرو پورې رسيږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتيرۍ په وخت کې ويل کيږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه يې سره ډيره ورته نه وي خو پوره يوره منظومه وي د مسرو سيلابونه يې ډير ځله له لسو څپو کم وي .
- کېسۍ ، ته (ټکونه) هم وايې کېسۍ هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرۍ يې درې ، څلور او ځينې وختونه زياتې وي . کېسۍ ته اوس (معما) اوچستان وايي .
- ساندې د ولسي ادبياتو يو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ويل کيږي ، ساندو ته کړيکې هم ويل کيږي ، ساندې په انفرادي او هم ډله ايزه توګه ويل کيږي چې غبر ګې ساندې هم ورته وايې .
- سروکې بيلا بيلې بڼې لري ، ځينې پښتانه يې سروکې ا و نيمکۍ هم بولي ، او دپکتيا په منګلو کي (پام) نومول کيږي .
- د اتڼ نارې هم مخصوص وزن او په ځانګړې آهنګ باندې ويل کيږي او د فطري احساساتو ښکارندويه وي .
- چاربيتې ځانته موسيقي او اهنګ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربيتې او ځنځيري .
- بدله : د بدلو ځانګړي فورم نشته ، ځينې پښتانه لنډۍ ته بدله وايې او ځينې نور يې بدلو بولي اوله موسيقي سره يو ځای هم ويل کيږي کسر او بند هم لري .
- بګتتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هيجان را پيدا کوي ، د چاربيتو په شان کسر او بيا بندو ونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- لوبې په پښتو ادب کې خو را پخوانۍ صنف دی او له بګتۍ سره چندان توپیر نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځینې پښتاه رباعي هم وایي ، تال او اهنګ لري غزل هم ورته وبل کیږي.
- کیسې : کیسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونی تاریخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ،ولسي مینه تمثیلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور اوهم منظوم وزمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

۱- د فولکلوريکو ادبياتو پرځای نور نومونه ورته اخيستل کيږي ؟
۲- ډامستتر په خپل اثر(د پښتو شعر ها روبهار) کې د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې څه ويلي دي ؟
۳- پښتو فولکلور په څو برخو ويشل کيږي ؟
۴- دمنظومو فولکلوري ژانرونو يوائې نومونه واخلئ ؟
۵- فولکلور لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۶- دپښتو فولکلوريک نثر ډلونه په گوته کړئ ؟
۷- ژانر کوم ځايي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وايي ؟
۸- هغه اثر چې د پښتو ليکلو ادبياتو کې چې د پښتنې ملي کترونو څرگندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پوري اړه لري ؟
۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۱۰- چاربيتې ، په کومو سندروکې راځې ؟
۱۱- لنډکۍ او لنډۍ څه توپير لري او يو مثال يې راوړئ ؟
۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډير ځله څه ډول وي او يو بيلگه يې راوړئ .
۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د يوې لنډۍ شننه وکړئ .
۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
۱۶- د بي بي دستې سندرې هندسي بڼه څه ډول ده ؟
۱۷- سولې په څه وخت کې ويل کيږي او هندسي بڼه يې څه ډول ده ؟
۱۸- برغازې ډير ځله په کومو سيمو کې ويل کيږي ؟
۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ويل کيږي ؟
۲۰- چغيان په کومه ورځ ويل کيږي او په وخت کې ويل کيږي ؟
۲۱- د ميندو د سندرو يو دوه بيلگې راوړئ ؟
۲۲- کېسۍ او کسيې څه توپير لري ؟
۲۳- ايا معما پيژنئ يو دوه نمونې يې راوړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴- د خپلې سيمې ځانګړې ساندې راواخلئ او هندسي جوړښت يې په ګوته کړئ ؟
۲۵- ساندې په څو ډوله دي ؟
۲۶- سروکې څه ډول فولکلوريک شعر دی او په کوم ځای کې په بل نام سره يادېږي کنه ؟
۲۷- څو ډوله د اتڼ ناري پېژندنئ ؟
۲۸- چار بيتې څه ډول ولسي شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۲۹- د ځنځيري چاربيتو يوه بيلګه راواخلئ ؟
۳۰- په لرغونې دوره کې د بدلې کومه بڼه پيژنئ او په چا پورې يې اړه لرله ؟
۳۱- بګتۍ څه ډول شعر دی ، هندسي بڼه يې وکاږئ ؟
۳۲- مقام ته کوم بل نوم هم اخيستل شوی دی ؟
۳۳- د منظومې او منثورې کېسې توپير په څه کې دی ؟
۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړی او شننه وکړئ .
۳۵- د داستان او کېسې توپير وکړئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه:

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونو) باندې ويشل کيږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبياتو ولسي يا فولکلوريک نظمونه د پښتو ژبې د ځانګړې (حالت) او جلا طبيعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تيره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانګړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زيار په وينا : (پښتو شعر ..... د جوليز جوړښت او تخنيک له پلوه په سلابو تونيک ډول پورې اړه لري. نه په سيلابيک او عروفي (متريک) پورې او په دې توګه يې هېڅکله پر دي او په تيره بيا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وايو د پښتو شعر رغاونيز تخنيک (سيلابوتونيک) دی دوه توګه (عنصره) مو سترګو ته نيغ دريږي سيلاب (څپه) يا په پراخه مانا (وزن) او (ريتيم) دواړه ځيزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانګړې لوښه او جوړښت لري په دې ډول لومړی، څپه کې په تولنيز ډول هغه ژبنی يو ون (واحد چې يو زړی يا هسته خپلواک يا واول) ولري او په يو ځايي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه ګرامر يې زياتره يوازې پر کانسو ننتو نو (اصلي تورو) ډډه لګوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تيره حرکتونه (زور ، زير او پيښ) هيڅ په پام کې نه نيسي حال دادی چې پښتو فونتيکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زياتره اهميت واول ته ورکول کيږي او خج هم په واول راځي . خج ، اکسنټ يا فشار : له اهنګ سره نه شليدونکي اړيکې لري ، خچ هغه عملې ته وايي چې د ژبينو توکونو په لړ کې يو توک په زيات زوراو فشار سره وويل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبيني تو کونه (واولونه) دي .
آهنګ ، څپه ، او خچ درې واړه ژبيني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغير راځي .
لکه : جوړه Jora ، جوړه ، Jora
مګر بيا هم په پښتو ژبه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان يا په بله وينا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :
عروضي شعرونه هغه دي چې (قصيدې ، غزل ، رباعي ، قطعې ،مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ،مثمن ، معشر ، ترجيح بند ، ترکيب بند قطعه ، در ييز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسيز) معشر او ...... (۷۰) په کالبونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسيکو دوره په تيره د خوشحال خان له وخته او آن دپير روښان متصوفو پيرانو (انصاري ، دولت لواني ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمايي کړې ده ، خوشال خان لادا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او يا الهام دی
چې موزون مې په تقطيع د بحر بند کړ ...... (۶۰ : ۶۴۰)
يا لکه عبدالقادر خان خټک هم ويلي دي :
تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو .... (۴۷: ۱۰۷)
حميد مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :
نشته دغه در ګرامي
مګر يافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدين کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړي ده .
لکه :
که څوک ونيسي په لاس ميزان د شعر
په عروض کا سنجيده بيان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې ګلونه وګڼو نو ښکاره به شي چې له عربي يا نورو ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پته دې پاتې نه وي چې له کلاسيکې دورې پخواهم زمونږ په ادب کې د عربي ژبې اغيزې وي د شعر په برخه کې دغه اغيزې آن اسعد سوري په قصيده کې را څرګنديږي .
خو څرنګه چې زمونږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه نظمونه په پوره ډول نويو بيلګړه سره معرفي کړم چې زمونږ له محصلينو سره د درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سيلاب او سليبل له مخې ويشل کېداى شي يا په بله وينا په هجايي ډول يې دشعر سم او نا سم سره بيليږي .
يعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار سيلابو تونيکه بڼه ده چې دڅپو په ډول تقطع کيږي . د څپې يا سيلاب په مانا کې د تورو لږ والى او ډير والى اهميت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، رااو ،.. ټولې دوه حرفيږې کلمې دي مګر سيلاب يې يو دى . کله خو څلور توريزې (حرفيزې) کلمې هم يو سيلاب وي لکه : ورور ، ترور ، نګور ، همداسې درې حرفيزې کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور يا ترې زياتې لکه : شخوند Sxwand او ....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په يو وارې توګه له خولې څخه راوځي)

د بيلګې په توګه څنګه يو شعر شنلاى شو :

د دلبرو په در ګاه غو څوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جاه د چشمانو په نګاه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	ګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
نه	حر	مت	ل	رم	نه	جاه

د یاد ولو ورې ده لکه څرنګه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرګند يدلای همدا ستونزه په پښتو لیک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونیمکه (غړیزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونیمکه الفبا کې هم را واخلو .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
De	Del	Ba	ro	po	Dar	gah
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
Ne	hor	Mat	Ia	ram	ne	jah

باید ووایو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطیع کې فقط د حرکت ، او سیلاب اهمیت لري)

له حرکت نه مطلب (خچ) دی یاد اواز (زیروبم) کېدل د تورو کمي یا زیاتي ته اهمیت نه ورکول کیږي د پښتو ژبې شعرونه چې سیلابونه له مخې له یو بل نه جلا کیږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري اوږ په هر یو ډول (قسم) يې د پښتو ژبې د طبیعي اوملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانیو ادبیاتو بیلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نیمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي غزل ، چار بیته ، مستزاد بګتۍ ، ناري او ....

ب - فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنیزې پیښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامینو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دووبرخو ویشل کیږي :

۱- دبڼې (فورم – شکل) له پلوه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- منځپانګې (موضوع) //

الف : دبنې له پلوه :

دبنې له پلوه اوږد يا لنډو وي ، خو په غير فني ، مګر ارادي ډول ډير ځله په ټولني او خلکو يورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بيان شوي وي . دغه نثر له يوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په ميراث راپاتې شوى وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که يې ولري نو ويونکي به يې په عير ارادي ډول دغه کار تر سره کړى وي . قهرمانان ، کارکوونکي ،يې په بشپړه توګه طبيعي او سيمه ايزې ځيرې وي ، تصنع او هنر پردازي يکې نه وي سوژه يې د ماحول او چاپير يال ځخه اخيستل کيږي ، د ويونکي خپله اراده د پېښو په تمثيل کې نه وي شامله ، بيان يې د خلکو تر منځ ډراماتيکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوريکو ادبياتو کي دغه نثر په پراخه اندازه موجود دى .

۱- عبدالقادر خان ختک په (ګلدسته) کې ليکي :

(يو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، يو مريى عجمې هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مريى کله سيند ليدلى نه ؤ د کښتۍ تاسته يې ازميلې نه وه ، ژړا . زارۍ ، فرياد يې آغاز کړو .

۲- (يو بادشاه زوى په اديب وسپاه چې دا په مانا کې ستا زوى دى ،تعليم تربيت يې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې يې : فرمانبرداريم ، څوکاله چې تير شول هر څو استاد سعې دده په تربيت وکړه ، فايده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د اديب ، ځښتن د فضل و بلاعث شول ، بآشاه په دانشمند چې استاد يې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربيت ونه کړ) دانشمند عرض وکړه چې تربيت يکسان دى ، اما طبايع مختلف .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اسلم او نيکبخته

عمر چې تير شي اشنا هير شي
د خدای لپاره چې ما هير نه کړې مينه

دمني يخ او ډير سوړ وخت ؤ ، د مازديگر وروستۍ شيبې ، دلمر ښايسته سترکه هسك او شنه اسمان په لوديځه لمن کې سره او ژيړه شوې وه ، ددنگو دنگو غرونو تر شاد پنا کېدو په حال کې داسې برېښيده لکه ښښتنه پيغله چې خپل سپين مخ دژيړ شال په څنډه او پيڅکه کې په دغه کراره او تنکۍ شيبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکې د مينې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سيسو کتهار نتليو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازديگر په دغو وروستيو شيبو کې سړو ، سړو سيليود (نيکبختې) دسر څخه د ژيړ شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نيکبخته نن په دغه نن شيبه او درنگ کې په خپل واک او اختيار کې نه وه ځکه څو ورځې دمخه (نيکبخته) د اسلم ، د خور (گلزرينې) واده ته ورغلې وه داسلم او نيکبختې د گلزرينې دواده په ورځ پو بل ته په سترگو کې د مينې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترگو کې حال وايه
لارې کوڅې له غمازانو ډکې دينه

دواده په ورځ دواړو د جمرو د پر هغه غاړه د لنډې شيبې لپاره د ليدو او کتور ژمنه سره کړې وه . نيکبخته د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو ته سترگې په لار تر ماښامه ناسته وه دهغه په مينه د ماښام شفق او شپه ورته سپينه ورځ برښيده ،. هغې د اسلم د راتلو لارې ته په ځير ځير کتل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا کېده او دلويد وپه حال کې ؤ . د اسلم څه پته او درک نه لگيده چې لږ غوندې کړپ . کړپ به پيدا شو نيکبخته به د جمرو د لارې کږ ليچيو ته ښه په ځير شو . د لمر د پناه کېدو په وخت کې د شنو نو او پوتړو اوږد اوږد و سيورو نيکبختې ته ډار او ويره پيدا کړه ، د اسلم دنه راتلو په اړه دهغې په زړه کې ډول ډول وسوسې او انديښنې را پيدا شوې ، د دغو وسوسو لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې وغزيده ، تورې تيارې او د ماښام شفق او کرارې فضا د نيکبختې نوې را غوړېدلې او را غوټۍ شوې هيلې په نا اميدۍ بدلو لې .
نيکبخته نه پوهيده چې څنګه دا ديو ځل ليده اوکاته په ژوندانه کې دومره دردونکې او زړه راښکونکې کېدای شي ؟
نيکبخته په دغو سو چونو کې ډوبه او لاهو وه چې نا ببره دآس دپښتو اواز او خرپ . خرپ يې تر غوږو شو ، نيکبختې چې دانديښنو څخه سر ښکته زنګنو ته اچولۍ ومخ پورته يې چې سترګې سره پورته کړې ، ګه ګوري چې د اسلم آس يې ترڅنګ ولاړ دی او دهغه د آس په شا ورته په ځانګړې او خاص اندازه مسکی مسکی کيږي ....
د نيکبختې چې په اسلم سترګې ولګېدې بې اختياره يې ورته وويل : اسلم يې؟ په خير راغلې ! اسلم ته جې نيکبختې له خولې دا خبره ووتله ، پيښمانه شوه او ډيره پښيمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پيتلې وه جې که اسلم راغی نو به هيڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغه ډار او تيارې ناکراره کړې وه نو ځکه يې ښه راغلاست ورته ووايه : هغه سره سيلۍ چې تردغه دمه پورې د نيکبختې لپاره دغشو په څېر سخته ځورونکې وه اوس ورته ژوند ښبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د ملا متيا لپاره يې د نيکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منګولو جې ټينګ ونيول او ورته ويې ويل : نيکبختې ډيره ښښه درنه غواړم پر ماډيره ناوخته شوه اوستا ديدن ته په رڼا روانه رسيدم ....
نيکبختې له شرم او حيانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ويل :
که ته لړه شيبه نور تم او ايسار شوی وای نو به زه له دغه ځايه بيرته تللې وای ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکې او وعده خلاف يې د مازديګر ژمنه کوي او تورې شپې ته راځې ماته خوستا په دغه ژبه بيخي شک پيدا شوی و ....
اسلم په نيولې ژبه ورته ووېل : نيکبختې .... زه نه پوهيږم چې ستا برند وتورو سترګو او کږو ورو څو پر ما څه جادو او کوډې را وکړې ! او هر شيبه مې ستا ښکلې څېره او تورې سترګې په زړه کې راکرځي اوس زړه نه لرم او هغه تا رانه وړی دی .. د جمرو د سين پر غاړه د يو غټ کمر او ګټ تر شاه اسلم او نيکبخته سره ناست وو او يو بله يې دزړه خواله راز او نياز سره کاوه ، د دوو مينو د مينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به ؤ ؟ د سين مستې ځپې به چې په ډيرې مستې او خوشحالۍ ددوی خواته را پورته شوې د دواړه ميونو د زړه حال او خبرې يې به لکه چې اوريدلې او بيا به بيرته دسين په مخکې په خوشحالۍ خورې ورې شوې او د حال په ژبه يې هغو ته وويل :

چې دوه مين سره يو ځای شي
په نورو خلکو دړندو ګمان کوينه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

يو سړي و پر لارې پر يوې خوا پلی رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلی) پسې راورسيده ، دې پلي (پياده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک يې ؟
سپاره ورته وويل چې زه (مرد) يم
بيا سپاره ورته وويل چې ته څوک يې ؟
پلي ويل چې ته مرد يې نوزه نا مرد يم
خير خو ويل ښه دی ، په لاره سره ملګري وو .مرد ورته وويل راشه پر اس ته يو ګړی سپور شه ته ستړی شوی يې زه به پلی در سره ځم ، ولې چې سره ملګري يو ، ځای هم لرې دی او حق د ملګري هم داښه شی دی . نامر دوويل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سپور شو ، مرد پلی ورسره ځي ، خير تر يوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه ځينې ويې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی
بس نامرد اس پونده کړوويل مرد د خدای په امان ،مرد چې هر څه وکړه ، جې مه کوه زما اس مه بيا يه او غوږونه يې پرې ونه نيول ، اس يې ځينې بوت . مرد صبر وکړ ، نور يې هيڅ ونه ويل ، خو وخت مازيکر دی ، سپين دښت (بيابان) دی . آبادی ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وريځ ده ،باران ده ، باران وريږي اريانۍ واخيست دوباره نا چا ره شو راغی يوه غره ته چې دلته به په ګاره کې شپه تيره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به ځم که خدای کول ، خير غره ته راغی لمر لويده ماښام سولو يو اوږده غار يې پيدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کيناست يوه ګړی يې سر په ځپېږ وکېښود ، پر يوت (ځملاست) بله ګړی چې وشوه شر مش(ليوه) راغی بيا يوه ګيدړه راغله ، دا درې سره په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غار کې انډيوالان شوه ، څير دی پريوت ، مګر امر د بيد کېدونه دی ، ناست دی ، ګيدړه وزمری ته وايي چې زمر يه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلومېږې ؟
اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند ومارړه وای او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو ښکار هم نه دی ليدلی ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډېره دهغې ډيرې سره وښه بتکی ښځې دي . زه چې سهار ورشم تر ماښامه پورې باندې لغړم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دی . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيرۍ نشانۍ کړه ليکن د ببرې سا هم نسي ايستلای بيا ګيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنګره يې سره لـه دې چې داسې چتک يې پـه تاخت سوی دی .
سرمخ ورته وويل چې ای ګيدړی انا څه درته ووايم. دلته پـه دغـه هيله کې دوه درې زره پسونه دي چاغ چاغ ، يږ اسې کافر سپی خډل غټ وسره دي چې زه سترګې ورښکاره کړم دی مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مرورې ، دغه سپي د لاسه زورنه لرم . ګيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلی دی خورا خوروی دی دغه سپي او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره ګډسي د ليونيانو دواده يعنې ليوني پر سد کيږي بيا ګيدړې وويل چې زه داسې ډنګره سوې يم زما سبب دادی چې پلاني چمن کي يوه مږه ده شل دانې روپی لري ،. هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وباسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، څو شل سره را باسي بيا نو بازې ورته کوي زه چې سهار ورشم ددی مږې سيل کوم څو را پاندې ماښام شي ګاهې وږې ،ګاې مړه سم ، نه چاغيږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوی ، درې واوړه سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه يې پانې پرې کړې . راغی اول دهغه : جمن تـه کـه ګوری هغـه مږه ده دغارڅخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورتـه وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويسيتي ، خپلې بآزی ورته کوي ، يو وار مرد ور الاکړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپی څينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپی دې مرد واخيستلې راغی برابر هغه شپيلی لره يوه شپانه پسونه پيايي هغه سپي ورته پروت دی . مرد ورته ويلی چې ای شپانه ، داسپی نه خرڅوې ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپانه ورته ويل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنګه خرڅ کړم ؟
مرد ويل چې دى نولس روپۍ واخله سپى راکړه او خاوند ته وايه چې سپى مردار شو ستا پرې څه !!
شپانه هم نولس روپۍ غنيمت او بللې ، ويل شه دى خير خو روى ځينې واخيستې ، سپى يې ټينګ وتاړه په لاس يې ورکړ . بيا مرد شپانه ته وويل چې راشه مړ يې کړه ، شپانه هم د شينۍ کوتک او ډانګ يې پر سر وو اهه او سپى مړ شو .
مرد په دستي د سپي سترګې وويستې ، دهغې ونې له پاڼرو سره يې ګډې کړې ، ګولۍ يې ځينې جوړې کړې او مړ سپى يې پرېښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادى يو ښارته ورسيدې ، په دې ښار کې ګڼه ګڼځې . سيدان او ملايان او نور ښه خلک سپاهيانو راکوتر کړي دي ټول داسې خوا بدي دي چې څه درته ووايم ، مرد راغى پوښتنه يې وکړه چې دا ولې خوا بدي ياست او څه نقل دي ها .....
دوى ويل څه مو کوي ځه کاکا په خپله مخه لاړ دې وهه خو دى ورته ټينګ سو تاسو راته ووايا ست . آخر يې نقل ورته وکړو چې ددې ښآرد باچا يوه لور ده هغه د ډير عمر کيږي ليونى شوې ده په خونه کې اچولې ده .
په زنجير و يې ټينګه تړلې ده ، هر څه دوى واي او غم يې خوي .. چې يې پرې وکړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر موږ حکم کړي دى چې يا به خامخا دا زما لور جوړوي او يا ټول وژنم اوس اريانۍ اخيستي يو داد عمر ليونۍ دى د چا د لاسه کيږي چې جوړه يې کړي مرد ورته ويل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا کوئ ما با چاته ورولئ دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، ليکن زما کالي بيځي تکړې دي تاسو ماته يو څو ښي را برابر کړئ چې د با چا حضور ته خو لږ پاک ورشم ملايان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته ورکړه ، چا مچني ورکړې ، چا لنګوټې ، چا کوټ ، خو څه سر دې ګرځوم دا مرد يې په ښه جامه کړه ، باچا ته يې ورو ست مرد ورمخ ته شو ويل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده .د الله(ج) په اميد او حکم ستالور جوړوم !
باچا ويل چې ښه ده، حکم يې وکى چې بويې ځئ، زما لورته يې ورو ولئ ، دى مرد کوزه اوبه او يوه لنګره وسره واخيسته را رهي سو راغى د بآچا د لو ر خړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته که ګوري د باچا لور يې ټينګه نيولي ده ، په لاسونو يې الچکان دي ، په پښـو يې زنځيران دي ، په غاړه کې يې هم زنځير دی ، داسې ليـونۍ ده چې هيڅوک ځان ته نه پريږدي او پخپل ځان خو لې لګوي . مرد راغي ، ډير زړه يې پرې وسو خو مينځانې يې سره وويستلې ، يوازې دی او د باچا لور سره پاتې شول مرد يوه ګړۍ سر پټ کړو ، خو سرپې را پورته کړ خو او شايي وکتـل څوک نشـته دروازه يې ټينګه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرګی ورکړه ، يو ه دانـه هغه ګولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خويې پرې تيره کړه يوه ګړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بيا يې بله ګولۍ په دغـه چم ورکړه ، دايې هم چې تيره کړله يو وار د پاچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اې مينځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی ا و دخدای (ج) لپاره زه موو لې تړلې يم ، دا پردی مو ولې را سره اچولی دی ؟
د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو ليږه چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډير خوشحاله شو ، لورته راغی لـور يې خلاصـه کـړه ، دستي يې پـه هغـو ټپونـو د واوې وکـړې ، حمامونه يې پرې وکـړه کې ښـه جوړه شوه نـو باچا مـرد را وغوښـته ويـل يې يـه سړيه!
زما خو دې لور څخه اميد خالی و خدای جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور مـا وتاته ښښلې ده ، مرد هم ويل ځما دا قبوله ده ، بيا مرد وويل چې زه مسکين يـم ماته څه روپۍ راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نـه بـه زمـا طبيعت خـراب وي ، نه به ستا د لور باچا ويل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاترې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بـارکړې سره لـه څو کسـو برابـر يې راوړه پـه هغـه ځای چې زمري خزانه ايښـودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کرښه وربانده را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوايې پر دغه ځای کلا را وګر ځوله يوه ورځ دغـه مـرد بـازار تـه راغـی مزدوران دختـو لپـاره بيـايي . کـه ګوري هغه نامرد يې وليدو ، د مزدورانـو پـه چم کې ولاړ دی ، مـرد يـې پيژنـي ، مرد ورته وايي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وايي ولې يې نه کوم ! خـو دانـامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې ختو ته ورارستی دی ، مرد خپل اشپز تـه وويـل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکويي او تر دې نورو مزدورانـو بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم زیاته مزدوري ورکوئ . یوه ورځ نامرد پوښتنه ځینې وکړه چې ای سړ یه ته ولې له ما سره داسې ښه کوي ، مردورته وویل چې ځوانه زه هغه مرد یم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملګري وو . او نا ویل ته څوک یي ؟ ما ویل زه مرد یم او تا ویل زه نا مرد یم هغسې تر پایه میړانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، ښه او حساب مه منه .نامرد تعجب یو وړ ویل یې دا څنګه خدای(ج) در کړه مرد د خپل ژوند کېفیت له سره تر پایه ورته بیان کړ چې زه یعني داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ویلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (ګاګره) کې داسې زمری ، ګیدړان او شرمخ او ..... نامرد ویل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وایي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وایي خا مه ده دی ، وایي ، په زه یې غوارم ، خیر خو اشپز ته مرد ویلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به یې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې ګارې لره راغي او له ځانه سره یې ویل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ماښام شو بیا هغه زمري ته ګیدړه وایي ، زمری لالانه یمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنګر شوی یې چې ناجوړه یې که څه سبب دی ؟

زمري ورته وویل چې دا څه عمر کیږي ، هغه خزانه چې ما لیدلي وه په هغه ځای کار کیږي ،کلایي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلای طبیعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنګر یم شی مې وخواته نه کیږي پیا ګیدړې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنګه چاغ شوي یې ؟ شرمخ ورته وویل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنګر یې په دې بل سهار چې هغې شیلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپی نه وو . په رمه ورګډ شوم و څو پسونه مې سره څیرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مرورړم سره زخمیان یې کړم . زه پرې غښتلی یم ، خود چاغ شوم . بیا ګیدړې وویل : زه هم له دغې روځې راهیسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس ښه موړ کړم . داسې چاغه شوم یو وارې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې یو سړي دلته پټ وو .ګیدړې. نه وګوره چې اوس خو څوک نشته ؟ ګیدړه چې په غار کې شا او خوا وګرځیده ،نا مرد یې پیدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويل زمريه لالا دا دى راشه کش يې کړ . زمري سره څيرې کړو ...... نامرد يې مړ کړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب – د مځپانګې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعيتونو بنادى چې د ژوند له پيښو را منځته کيږي د ولسي ادب د منځپانګې (مضمون) د ژوند عيني حالات جوړوي . يا په بله وينا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عيني پيښو رښتنى انځور دى چې ولس ورسره مخ دى ، دد غو پيښو درک په ولس کې حساس وګړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم يې د هنر په يو کالب کې ټولنې ته وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنګه انځور په توګه يادګار پاتې کيږي .د مضمون افرينش د انساني حساسيتونو بيا ځلونه ده د بېلګې په توګه ديو (متل) يا لنډۍ او يا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر انسان (ذهني توليد) او په دويم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دى چې د بې نوبتۍ دير غل په وخت کې ويل شوى دى . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم سمکې ته را بولي او په خپل نوبت يې قانع کوي او د راتلونکې لپاره ديوې پخې (اخلاقي ډبرې) د ايښود وزيرى هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډير غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصيحت ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي ، حماسي ، ادبي او .... ګڼ شمير نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت په دې کې دى چې دوختونو د تلپاتې هنداري کار ورکوي . د زمانو (ماضي . حال او راتلونکو) ډيالکتيکي ارتباط پکې موجود وي اوي وه نه شليدونکې کړۍ يې جوړه کړي وي .

۲ – چار بيته :

د پښتو ادب يو ځلانده او ښايسته فورم دى چې ډير ځله حماسي مضمون لري . خو له دې سره : (چاربيته يوه اوږده موضوع چې ډير ځله عشقي او حماسي وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډير غني دی ، خو مرکزي موضوع يې حماسي او عشقي ده .

(چار بيته د پښتو ادب يوه ډيره لرغوني او قميتي پانګه ده چې زموږ دو لس ، سره پوره اړخ لګوي) يو ليکوال نظر لري :

(چاربيتي د پښتو ملي اشعارو يوه غوره ره، برخه ده ، زياتره چاربيتي په ملي موسيقۍ کې ځانته په زړه پورې آهنګونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چار بيتې بلل کيږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربيتي بندونه ، څلور بيته وي او يا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چار بيتو د مسرو شمير له شلونه هم زياتيږي ، مګر د موضوع تسلسل د قافيې او هم رديفو کلمو راړول په دودونو کې حتمي دي . (چاربيته تر ټولو زياته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنپو هنې ، فولکلور او ټنګ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: ....a ....a

بند : ....b ....b

: ....b ....b

بند : ....c c

: ....a c

چاربيته په لومړي سر کې په دوه برخو ويشل کيږي :

۱- ساده چاربيته :

۲- ځنځيري چاربيته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند يې دوه بيته (څلور (نيمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب – زنځيري چاربيتې ته اته مسريزه چاربيته هم وايي په دې چاربيته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي ، بلکې او له يې په يوه قافيه وي او دويمه يې په بله او بيا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافيه د مطلع د دواړو مسرو د قافيو سره برابر وي او دکسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړۍ په آخر کې تکراريږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ساده چاربيتې مثال :

مطلع :

څوک به پيدا شي د فـــرهاد او شيرينې په شان يو ځای به څوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

يو ځای به څوک نه شي لکه و عاشق فرهاد تل به يې کولو په اشنايي پسې فرياد وه يې کړه خواري ځکه حاصل يې شه مراد کړې به يې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توګه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتې مثال :

مطلع :

د ليلا په لبو سپور ترې نه ځي شغلې دوار	پيزوان لکه ښامار نتکۍ نه يې بار بار

بند :

دشاهو په سپين جبين	روپۍ عجب زينت که
راوځي ما سپښين	ژوندی زما صورت که
زما زړه يې کړ غمګين	سر داره څه حکمت که
ګنګرې يې کوي شور	چې داسي په رفتار
د ليلا په لبو سپور	

پيزوان لکه ښامار	
رفتار مي کوي خوند	ورځمه مازيګر
وربل مي بند په بند	د سپين تندي په سر
خراب به دې کړم ژوند	کاته کړم په هنر
شين خال مې آدم خور	ذقن مې مزه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليلى په لبو سپور
پيزوان لکه ښامار

د موضوع له پلوه (چاربيته ، تاريخي ، حماسي ، عشقي ، ديني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاريخ ليکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربيتو دوخت له پيښو سره تړي په تيره د تاريخي ، حماسي چاربيتو اهميت د تاريخي پيښو په پيچلتيا کې ويني .

۳- سروکې او بيتونه :

سروکې د پښتو فولکلوريک شعريا ولسي سندرو يو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځينې پيښانه سروکې او ځينې نيمکۍ هم وايي خو د پکتيا په منګلو کې يې (پام) بولي .
سروکې يو پخواني ډول دی چې له ډيرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربيتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو سرونه) هم په دې د فورم کې ګډ شوي دي سروکې يا نيمکۍ چې يو فورم لري، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بيابيا تکراريږي) يو ليکوال ليکي . (نيمکۍ هم د پښتو اشعارو يو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، يو هغه په منځ کې ورلويږي تو (ټکۍ) ورته وايي) (۴۱ :۷۷)

په کابل کالنۍ کې راځي :

(د نيمکې د ا قانون دی چې اول يو سرو ويلی شي ، دغه سر عموما يو بيت يعنې دوه مسرې متحد القافيه وي ، مګر مسرې لکه بګتۍ دسر په شان يو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل يې اوله مسرې اوږده او دويمه لنډه وي)
دسروکې يا نيمکۍ فورم :
د فورم يا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :
۱- دوپاړکېزه سروکې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دګړ نګو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پاړکيزه :
چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه ځه درزړه سره

۳- څلور پاړکيزه سروکې :
دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتـو څخه جوړه شـوي وي ، يا په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :
تورې سترګې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پاړکيزه سروکې :
له پنځو پاړکو جوړه وي د پاړکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :
اميل د غاړې جوړومه = ځولۍ د ګلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د ګلو – سحر – سبا
ياد ونه : يو پاړکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکۍ پو بيتيزه نه وي .
همدارنګه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :
اوه نرۍ يې پاڼې= شاه ليلاونه د بادام
يا :
بيبي مرجانې زيارت ته مه ځه
زيارت کې زانګې د ګوډګر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابروي ،د بيلګې په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلکۍ خپه ده نن سبا يې و دوينه په سر ټيکرى يې جونې اوښکې پاکوينه جلکۍ روانه ده سرې او به راوړينه دا تور پيکۍ يې دا يلبند شمال وهينه

مګر داسي متحد القافيه سرو کې هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .
اروانښآد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ – ۸)
د پښتو ژبې پياوړى ليکوال او فولکلور پوه ښاغلى حبيب الله رفيع د سروکې په بآب ويلي دي . (سروکې عموما يو بيت ، يعني دوه مسرې لري ، چې على الاکثر يې لومړى مسرې تر دويمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد غوندې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ،کله لومړۍ مسرۍ لنډه او دويمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خداي ښښلي استاد نور احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :
(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يو شى او ځينې وخت يوه مسرۍ يې اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيې شرط يکې نشسته) (۴۰ – ۱۲۶)
مګر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلى زيرې ګلې		پرتوګ دې ليکې ليکې په څنګ تيريږي ګلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا :

دا سپينه ټنډه سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونګ داني دي
دا مسافر جلکۍ ځي په سره ډولۍ کې
وړې ، وړې سلګۍ کې .... او نورې

سيد انور الحق جيلاني دانسايکلو پيډيا اف اسلام په رنګ نظر لري او د مضمون په برخه کې يې هم څه ويلي دي . (نيمکۍ) يو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بيتۍ او لوبې سره مشابه صنف ګڼل کيږي پدې سندرو کې زياتره د عشق بيان شوى او له چاربيتو سره يې لوى توپير دادى چې نيمکۍ ډيرې اوږدې نه دي . بلکې زياتې يې څلور يا پنځه بنده دي . دويم دا چې د نيمکۍ په مسريو کې يو کوچنۍ مسره وي ، د غې نيمې يا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نيمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)
لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نيمکۍ ډير ډولونه لري سروکې چې ځينې پښتانه يې نيمکۍ او په ځينو سيمو کې يې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو يو خوږ سيمو او مست شعرى ډول دى چې يو (توک) يې په خپله (سروکې) او بل يې (لنډۍ) دى سروکې (ويلو) په مهال کې يوازې نه ويل کيږي ، بلکې لنډۍ يې حتمي جز دى او دلنډ يو په وسيله بشپړيږي ، د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضوع له پلوه (عشقي) روز نيزې (تربيتي) ملي ، تاريخي ، ټولنيز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) يا کسرونه هم وړ ګډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د يوه ځانګړي فورم په توګه هم له ډيرې پخوا څخه په ولس کې شته)
د سروکو ويش :

۱- فورمي ويش ۲- موضوع ويش

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف – د جولې (بڼې) له پلوه ډير ډولونه لري د اروښاد ځيرندوی دوست شينواري دوينا پر اساس (سروکۍ د فورم له پلوه تر يوې فارمولي لاندې راوستل ګران دي ...)
که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لو يو ځانګو ويشل کيږي :
د اتڼ سروکې

عام سروکې
دهغه دواړه ډوله سروکي دلنډ يو په وسيله بشپړيږي)
بايد ووايو چې د فورم له پلوه دوو پاړکو ، لنډي، وزمه سروکو چې لومړې پاړکۍ يې ديارلس او دويمه يې نهه وي ، له دري پاړکيو ،څلورو پاړکيو او ... جوړې شوې دي .
ب – د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :
(ملي ، ټولنيز ، روحې ، عشقي ، سياسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرګندوي .
(سروکې هم د ولسي ادب د يوه لرغونۍ فورم په توګه تاريخي موضوعاتو کې ويل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعګانو کې سروکې لرو) غرنۍ سندري (٧۶)
د موضوع له پلوه د سرکو ډولونه :

١- تاريخي سروکې :
(په سروکوکې ځينو تاريخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهيدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سياسي او ټولنيز ارزښت او د ارزښت درلود ...)
تاريخي سروکې په يوه ځانګړې وخت کې يوه پيښه بيانوي .
لکه :

په ځيږ راغله پوځونه ورته راکاږه توپونه شاه عبدالرحمانه زوروره		کوي جنګ = تيښه ونه کړې محمد جانه ناوګۍ مومند ورانه کړله = عمرا خانه د شاه غاسي کلا دي ولې ورانوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپين وړوکی ګل په ناوګۍ ورژيدنه څاڅيو ونيول د نورو غرو سرونه		پاس په کابل جنګ دی د سمې کورمې جينکۍ ژړا کوينه

۲- ټولنيزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پيښو د اجتماعي ژوند ځينو اړخونو ته هم اشارې شوي دي)

لکه :

کوچيانی سترې ژوند ، په کلي کې خواری او غريبی ، بيکاری ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکاليو ، جنګ پيښو ،کار او زيار او نورو پيښو، ته په دا ډول سروکو کې نغوتې کيږي .

يا دا چې د پښتني کلتور بيلابيل اړخونه ورکې بيا نيږي :

لکه :

جانانه ډير په زړه خپه يم خاونده مه راولې بيا داسې کلونه		يو خوا جګړې بل بيکاری چې زوروينه شولې شډلې غنم بآد وهلې دينه

يا

زرګره زرشه پيزوان جوړ کړه ميده ميده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپينه اوری سپين څڅيرونه زه لالې بللې يم = ژر مې ورکوی مورې		سبا به ښکلې ليلا بل کلي ته وړينه لړه معطله شه ګودر کې چې په ما تيرې د دنيا دا ډير غمونه که شنو لوټو سره يې تللې يم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پياوړې برخه د عشق او مينې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامينه کليواله مينه ، پښتني مينه ده ، ددې مينې خصوصيات د ښارونو او نورو ولسونو له مينو بيل دي)

د عشقي سرو کو مثالونه ډير دي ، څو دانې يې دلته راوړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا لیونۍ مینه مې خوب ته نه پرېږدینه یارانه جدا شو په لمسون د غمازانو جانانه را شه دیدن و که = خپه زړګی مې ښه که جانان ته ولې = رانه لاړې		لړ خبر مې واخله جانانه اوښــــکې مرغلــــرې دې تویېږي له چشمانو سبا بیلتون دی زه یوائې پاتې شومه

۴- د سرکو سندریز خصوصیت :

سروکې د سندرو په ډلول ویل کیږي .

ولسي شعر + اواز + موسیقي = سندریزه سروکې

سروکې یو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنګ ټکور سره ویل کیږي هغه وخت سندریزه خصوصیت پیدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وویل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توګه په دوو لویو برخو ویشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتڼ کې ویل کیږي چې د (اتڼ سروکې) یې هم بولي)

دویم – هغه سروکې چې له اتڼ څخه پرته په نورو مجلسو او بنیاد یو کې ویل کیږي چې دې ته (عام سر) او یا خوتش سروکې او نیمکۍ وایي .

سروکو کیږي اتڼ د پښتني کلتور یوه خوند ور برخه ده لومړی به اتڼ معرفي کړو او بیا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتڼ په جوړښت کې وځلوو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۸)

دغه انځور د پښتني اتڼ يو پخوانۍ بڼه ښيي . د دوست محمد دوست : فولکلوري ګيډۍ : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتڼ :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتڼ ځانګړي نوم او نښان لري ، آن ويلای شو چې اتڼ عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ، ځوانانو ، سپين ږيرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانګرو حرکتونو (لاس او تهول بدن) تر سره کيږي . اتڼ نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اريايانو په پوره مينه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . ديو ليکوال په وينا (اتڼ او نڅا په اريايي ټولنو کې ډيرو قديمه سابقه لري ، دويدې دوري متون او درګويد سرد دونه د اتڼ په باب يادوني او خبري لري او په اريايانو کې دغه دود بولي ...) اتڼ ډيري پخوا زماني څخه تر اوسه زموږتوکه شته ، پښتانه د خوښيو او ښاديو په مراسمو او ميليو کې اتڼ کوي . د جنګ ميدان ته هم اتڼ ورځي او زموږ په ملي د يوه نه بيليدونکي جز په توګه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښستی دی او په اتڼ کې نر او ښځې دواړه برخه لري) غزنې سندرې (۹۸) مخ
بايد ووايو چې پشه يان ، بلوڅان ، نورستانيان او براهو يان هم خپل ځانګړې ډول اتڼونه لري ، چې بلوڅان يې (دريس) او براهويان يې (چاپ) او پشه يان او نورستانيان يې هم (اتڼ...) بولي.

لکه : پشه يان چې وايي :

(بوبه کار اتڼ کار) (ډير ښه اتڼ کوي) بونا کار اتڼ کا) ډير ناکاره اتڼ کوي)

يا :

(ای داکې اتڼ کمن) راځئ چې اتن وکړو .

شفيق الله – د پښتو څانګې
درېيم ټولګی محصل
۱۳۸۶ – ب ګروپ

د اتڼ په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشريحي قاموس ، لومړی ټوک ، **۱۵** مخ کې راځي (اتڼ (Atan) نر ، م (ج اتڼونه)
د پښتو ډله ايزه ولسي نڅا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادرۍ ، بري يو والي او ځنو نورو داسې بريالیتوبونو په نتيجه کې ډله ييزې مستۍ ، خوشحالۍ او نمانځينې ته اتڼ وايي . اتڼ په تاريخي لحاظ د پښتون ټبر د يوه پاخه ملي کلتور ښکارندوی دی ، اتڼ عموما د ډولونو ، غور ځيو او ملي سندرو په وسيلې سره د يوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپين ږيرو له خوا د (مير) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)
د اتڼ او داتڼ د نارو په برخه کې راځي : (تاريخي روايات او لرغوني نښتې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاريخ په بيلا بيلو پوړيو کې اتڼ او نڅا درلوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ښځوا او نرو دواړه په اتڼ کې برخه لرله ، د خوشحالیو او ښآدیو مراسم یې په اتڼ او نڅا وو تو دول او له دښمن سره به د جګړې میدان ته هم په اتڼو نو او نڅا وو ورتلل او اتڼ د پښتو په کلتور کي له قدیمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نخوا په مختلفو برخو کې اتڼ په بیلابیلو بڼو موجود دی ...) پروفیسور ولي محمد سیل کاکړ لیکلي : (زیاتره پښتانه دغه ولسي هنر اتڼ بولي ، ځینې کاکړان (د زیارت کاکړان) یې (لوبه) او ترینان یې (لبه) او د صوبه سرحد د سیمو په هغو پښتو کې چر اتنڼ دود دی لکه ختکان – د خپل مروج اتڼ مختلف ډلونه په عمومي توګه (د ختکو ګډا) په نامه راپيژني) اتن ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبې پخواني وتلې استاداروانښاد صدیق الله رښتيتن ليکلي دي . (اتڼ د پښتو یو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ،پښې او تول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رګونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاندرښتن د اتڼ د لغوي اړخ په برخه کې زیاتوي : (اتڼ په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وايي ، څکه چې اتن کې لاس او څنګل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتڼ) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۹)

نومړی انځور د اتڼ بیلابیل ډلونه څرګندوی ، د اتڼ زموږ د هیواد د ملی نڅا (اتڼ) یوه منل شوی بیلګه ده سیال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتڼ و اد اتڼ ډولونه :

(اتـن د پښـتو يـو ډيـر لرغـونی دود دی چې .. د قبـايلې ذهنيـت دلاوري ، کلتـور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سیمو که په یوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵) اتـڼ داسې يوه نڅا ده چې يـو سـتوي حرکت نـه دی ، بلکـې يـو غبرګ او جوړه خوځيدون دی چې کله نا کله ديو تن ، دوو تنو چې د اتڼ چیانو لـه خوا پـه خاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړ او آهنګ ويل کيږي . (اتڼ هم نارينه کوي او هم ښځي ، خو د نارينه و او د ښځو اتڼ سره بيل دی و دا لوبه ديوې قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا ګڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتڼ ډولونه :

اتڼ زموږ د هيواد او کوزې پښتو نخوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلا بيل ډولونه لري .

الف – جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

ډير پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتڼ څلور ډوله دی :

۱- دورا اتڼ .

۲- غښتلی اتن .

۳- ګرندی اتن .

۴- ګډ اتڼ (۱ – ۲۴۳) چې هر اتڼ بيلاّبيلې نارې هم لري .

ډيرو فولکلور پوهانو او فولکلور راټولوونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اواښآد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راټولونکی ښاغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروابناد د محمد دين ژواک (پښتنې سندرې لومړي توک سريزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقمل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او ګڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظرې وړاندې کړي چې زه به يې لنډيز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتڼ چې دی له بسم الله حقمل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتڼ په خوست کې د سړويو اتڼ ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتڼ ناری ، غره ،ګډيدا ، د ځنو ناري او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوټلو کې هم مروج دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتڼ او د اتڼ سندرې :

نڅا او اتڼ زموږ د پښتني فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتڼ زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتڼ په خوست کې هم له ډيرې پخوا را هيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړيو اتڼ او دهغه سندرې :

د سړيو اتڼ د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډولونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتڼ نارې ، غره ، ګډايدا او د ځڼو نارې دي .

۱- د اتڼ نارې : پدې ډول اتڼ کې ډم په خاص طرز سره ډولی وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ژبې (ځوانان) چې اتڼ يې زده وي راجګوي (اتڼ په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ژبې سره څو ډلې کيږي جې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوي چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلا لاړه ، د لوړ غرو کجير زيړه يې غاړه

يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روپۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې

يا :

تورې دي زړګرې و تورې دي زرګرې سترګې تورې

يا :

جلکۍ چلم دې ډک کړو ، جلکۍ چلم دې ډک کړو دلونګو

۲- غره : غره هم د اتڼ يو ډول دی چې اهنګونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکراريږي ، موازي اهنګ په کار لويږي و هغه دژبيو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرګه کيږي يو ګروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بياله سره پيل کيږي او اتڼ دوام مومي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د څنو ناري :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو واري څنې اچول کيږي .
او کله چې څنې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پيل کيږي پدې ډول چې لنډۍ ويل کيږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کيږي ، دادی يو څو د تېيو د سيمې يو څو نمونې :

چيرته ته وای هلته زه وای		دوارو ويــــده وای راتــــه بـــل وای چراغونه

يا :

بيګاه مې خوب ليده رېښتيا شو		آشنا په وينبه په ما واچول لاسونه

شکل(۱۰)

دا انځور د کليوال او ولسي اتڼ چې په يواځې ډول کيږي ، ښکاره کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځو اتڼ دود اتڼ سندري .

لکه څرنګه چې نارينه اتڼو نه لري دود اتڼ مختلف انواع اجرا کوي ، دغـه رنګـه به پښتني ميرمنې هم اتڼونه دود اتنو نـو مختلف ډولونـه لـري ، سندرې ورسره وايې : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنګ) د (ګړنې ادب) کې دخوست د سيمې ځينې ښځينه اتڼونه شرح کړيدي او سندرې يې ورسره راوړې دي .

کله چې ښځې وغـواړي اتـڼ شـروع کـړي يـوه ښـځه ډول وهي ټولي ښځي لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندرې پيلـوي ، ورو رور مختـه ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتـڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .

ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دې اتڼ يـو څو نمونې په لاندې ډول دی .

شين باغ يې تالاکړ و شنه طوطيان راغلي دينه		شين باغ يې تا کړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړه

او همدارنګه دې ډول داتن ته لنډۍ ور اچوي :

ما درته ويل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرګيو برغنډونه		مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوریست اروانښاد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) هـ . ش د اتڼ ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتڼ .
۲- یو بغله اتڼ .
۳- دوبغله اتڼ
۴- درست اتڼ .
۵- دایشلی اتڼ .
۶- د ناستې اتڼ .
۷- د پروتې اتڼ .
۸- د پروتې دو بغله اتڼ .
۹- چپه او راسته اتڼ .
۱۰- غلۍ اتڼ .

په پکتیا مجله کې راځي :

زما یاره طالبه – طالبه یا خوله غواړې که ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما ياره طالبه – طالبه ياره خوله غواړي که ژبه
خو له به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غايبه (**۵۷** : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک يا ولسي ادب يوه زرينه څانگه ده .
د فولکلوريیک شعر یوه خوږه بيلگه ده چې ډیر ځله د گرځندو او پونده وو (کوچيانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډير غني دی .
ډير ځله طنزيه ، ويرانې او خوږې مينې موضوعات پکې رانغاړل کيږي .
د بيولالې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ،فورم يا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، او له او دریمه مسره يې په يوه قافيه راځي .

A________________

B________________

C________________

لکه :
۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس يې نه ورځي د خياله
۲- پر تر نگ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړينه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دويلو اړتيا وختونه او ځانگړنې :
الف اړتيا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابولالې ډير ځله په ودونو کې ويل کيږي او حتي د پښتنو ښځو او نارينه وولـه خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ويل کيږي ، ښځې دريا (داريا) وهي او نارينه هغوی ته د ځواب په ډول بابو لالې وايي .
کله نا کله پيغور پکې ورکول کيږي او يو ډول ظريف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نيسي (و د آهسته برو) په وزن کې ويل کيږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لا ډير خوند ور کيږي دواړه مسرې يې په اوږده کې ويل کيږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنګه علامه شيخ الرئيس ابن سينا الرحمه (۶۳ . ۶۰) د موسيقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان بآندې دهغه د اغيزو په برخه کې څرګندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغيزې هم مختلف وختونه لري.
بيولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت يې دواده په لومړۍ ورځ د ځاښت په وخت کې چې د ناوې سر وغړوي او د واده پر مخصوص تخت يې کېنوي ، د و رااو د ناوې د خوا ښځې ګډې وډې شا او خوا سر کېني او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ويل کيږي ، دايره وهي او دغه سندره په ګډه سره وايي :

اوښ ولاړ زنګون ترلی
تر هغو به يې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکتر غوري د ساينس پوهنځي استاد)

ج – ځانګړنې :
د شکل له پلوه يې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره بريد معلوم دی لکه :
لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې يې ځانګړې اوازونه پورته کيږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کيږي ، دويمه مسرۍ يو اور او د مسرۍ په منځ کې ور اچوي (وای ، بآبو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .
بڼه : ______ الف ______ الف ______ الف
______ ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

ــــــــــــــــ پ ــــــــــــــــ ت

ــــــــــــــــ الف

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرني ، طنزيه ، ټولينزې کرکې او غوښتنې وي .
د بيولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلګې په توګه :

اول :
دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششنل په زروه
جلوونه را طلب کی – زمونږ د حيښ دلويه کوره

اوښ ولاړه زنګون تړلی (ها) بابو لاله لاله اوښ ولاړه (وای وای) زنګون تړلی (وای) تر هغو به يې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله ځو زما جان(وای وای) نه دی راغلی (وای)

پيغور :
اوښ ولاړ وکجاووته
زمونږ وحيښ ته وار اوزه – لور را وباسه لوبته
دويم :
باران اوري منا ځاځې
که ناوې زما دجان وه – تر نو کانو يې زر ځاځې
دريیم :
براور واچوئ پرځې
د سهار باده زلزله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور مې پريوه وړې – دا شيرينه مور پر بله

شکل(۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ رواړه = يو څو مصرۍ په وينو سرې يارته ليږمه
(مصرع يا ټپه) د پښتو ادب يو داسې صنف دى چې د بيتونو وزن يې سره برابر نه وي .
د عبدالحليم اثر په وينا : (د وادي ، پيښور او يو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وايي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعليم يافته او بې تعليمه خلک ټول پرې پوهيږي)
مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .
د مصرې ټپې او لنډۍ تر منځ ځينې خلک توپير ته نه دي قابل ، خومرکزي پښتانه بيا ، مصره او ټپه سره يو ه ګڼي)
لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنګه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندرې په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پړاکې) هم له مصرې ، ټپې او لنډۍ سره يو ګڼي .

مثلا : په خوست کې (پړاکې) به دجلا عنوان په توګه در وپيژنو .

د مصرې او ټپې نومونه :

مصرې ته ولې مصره وايي؟

۱ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي .د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وبلى شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه ديوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړى دى ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدي ، شعر يا بيت هغه وي چې داوړه مصرې يې د کوم يو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابرې وي د پښتو ژبې مصرو يو اولنى جز وه لنډه (۹ سيلابه) او بل اوږد (۱۳ سيلابه) دى او ټوله مصره يا لنډۍ د سرنه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصرې نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلى شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصرې تورې) په شان دى) (پښتو ادب : ۲۱۷ مخ)

۲- ټپه يې ولې بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي يا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانګړې توګه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سرې ستونى ټپ کيږي او اوازنو نورنه پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .

د داستان ويلو تال داسې دى چې اواز (وروپيل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي)

د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه +تالو + سوږمې =ټپه جوړوي .

يعنې اواز له ستونې راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونى خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توګه د يو پاخه (نى) په توګه پړسيږي .

لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټپو ويل په انفرادي او ټولنيز ډول :

۱- د ټپو ويل په انفرادي ډول :

د پښتو دژوند او شيوه کې سړي وګوري ورته څرګند يږي چې (چې له ښارونو نيولې بيا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کليو ، باندو کې اوسي او ځينې چې کوچيان دي هر دو مرو له ټپو ويلو سره سرو کار لري . کوچيان چې کله مال پيايي نو د غونډيو په لمنو کې د ټپو اواز اوريدل کيږي ، له سپيلۍ سره سره (ټپې) هم وايي . دغه ټپي په (يکه زار پيل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما ديار په شان جانان به چيرته وينه

د يو ليکوال په وينا : (ټپه يو د مختلفونو زينت نه ده بلکې پښتنه ښځخ او نارينه د اتنهايي په وخت کې د خپلې تنهايي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې يا لنډۍ غلې غلې وايي)

۲- د ټپو ويل په ګډه يا (اجتماعي ډول :

راځئ راځئ چې ټپي وايو

ټپي لانبې دی د يار غم غلطوينه

ټپي ډير ځله مجلسيان په مجلسونو کې سره وايي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحاليو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډيره وربانديځ خوند وره کيږي) هغه ټپي چې په ګډه سره ويل کيږي د (سوال او ځواب) يا زما په نظر (سندريزه ترنم) اوازي ډيالوګ) خاصيت غوره کوي . کومې ټپي چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ويل کيږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کيږي دغه ټپې مسلسلي وي او جوابي ټپي هم ورته وايي .

ټپه د موضوع او بڼې له پلوه :

۱- د ټپي بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بيابان له پلوه په زړه پورې موزونيت پيدا کوي (بيان يې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې يوه لويه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصياتو سره پکې موجوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او دآغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)
ټپه هغه وخت خپله ښه ښوولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوړد وويل شي (ږيل ، منځ او پای ولري)
<u>لکه لاندې شکل :</u>
يکه زار +لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = ټپه
- يان – نغمه
- ت – ترتيب
- م – موزونيت

معراج
نزول يا د زياتو معلوماتو لپاره وګوری

۲- د ټپې موضوع :
ټولې ټپې ديو ځانګړې ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .
لکه :
رزميه ، الميه ، طربيه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا ټپه هم ګڼ مضمونونه لري .
لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندې ، هجران نه شکايت ظرافيت ، ښکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلګه را واخلم .
۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصليږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته		هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امې د کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

		څوک چې مين شي تـرې نـه پاتې شی علمونه

۲- وياړنه حماسه (فخريه)

توري به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنګ کې توره وکړه ټکړې ، ټوټې په وينو راشي		چې مو شودې د پښتنې رودلې دينه ماته نجلۍ په کور کې ګاولي سموينه چې پر هارونه دې ګنډم خوله درکومه

۳- مينه او عشق :

عشق او مينه د کائيناتو او انسانانو د موجوديت يو عمده هدف دی پښتو ادب له مينې ډک دی .

په بام ولاړه يم زنګيږي		د خوبه نه يم ديار غم غلطومه

زموږ په ادب کې د حقيقي (الهي) او مجازي (دنيايي) مينې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مينه د حقيقي او ريښتنی مينې دتړ او سر چينه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې ميلمستيا ده الله دې بيا راته محتاج کړه الله دې بيا راوړ ياره الله چې ستا پرمخ شيدا کړم الله تعالي رحمان رحيم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نيسي		چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان يې شوي خدای سره رازونه غنچـي غنچي څنـې مـې بيـا پـه مـخ راځينه ماشوم زړګی مې په ژړا درپسې مرينه غمو تالاکړم پر محرا ګرځم مينه زه په قيامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه يې بند کړی په خمارو ستړګو يمه

۴- ستاينه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې ډيسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدي ګل به ترې جوړ شي آسمان په ستورو ښايسته دی په تروږمۍ کې رڼا راغله د خلاصيدو اميد مې نشته دغم پوليس راپسې ګرځي د کلي منځ ته به لاړنه شم ما په ګودر د نجونو ښخ کړئ		که دې په لنډه زنه ووهل خالونه لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه ليلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دينه ليلا دزلفو په رسو تړلې يمه زه د ليلا په يارانه غل شوی يمه ليلا باز په شان غوټې کړي زرونه ورينه ګوندې ليلا را باندې کيږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عياري) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځانګړې توګه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنګين ځپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه يې نه ويني .

لکه :

اشنا ټپس ، ناسته د باز کړي د کوټې تير را باندې پروت وای بهر ته راشه که بآدر يې يار مې په جنګ کې تر شاه راغی خاوند بياد ماسخوتن کړو خدايه موزيانو کې مرګ که کړئ موذي دې خوب په پالنګ نه کړي		زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه راباندې نه وي د نامرد سرې لاسونه د ښځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه په بيګانې ورکړې خو له پښمانه يمه د ګلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه چې د غيرت ليونې جونه خلاصې شينه حق د هغو دی چې وطن په تورو خورينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آن هغه چاته چې واده يې کړي وي او يا يې نه وي کړی خو مين وي مګر بې عمله ، تو هم زموږ د غيرتي پيغلوله خوا پيغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناځوانه انځوريې داسې ويستلی دی .

لکه :

جانانه ستا مزګی نشته		زما همزولې زانګو ګانې زنګوينه

۶- غندنه :

له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبياتو او په تيره د ژورناليزم په ډګر کې د ځينو ادبي ، سياسي ، فرهنګي ځيرونه غندنه د ليکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کيږي .

خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنيزې پر تلې (اجتماعي شخصيت) له مخې شوې ده ، يعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موذې او بيکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښيي .

بهادران يو ځل په ځاي مری
موذيګی هر ساعت په ځای يې ځايه مرينه
موذي له جنګه تر پله وکړه
په بيګانی ورکړې خو له پښيمانه يمه

۷ – مرثيه (ويرنه) : ساندې (Dirgi) – $\bar{S}ande$

ساندې ، مرثيه ، ويرنه ، ډير ځله يو شی بلل شوي دي خو دغه توپير ما (په هيله مجله لومړی ګڼه ، پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه ۱۹۹۸) د (ويرنو او ساندو توپير) تر سر ليک لاندې کړی دی . خو : (ساندې (Dirgi) او ويرنې (Elegiac) زموږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستی، ګڼل کيږي که څه هم دوير او ماتم او زړه در دونکې خالت اويا انساني روزنې خصوصيات ثابتوي او ددې ارځنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکينوي) دو برنې په برخه کې نورې نظرې هم شته ، د مثال په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ويرنه يا مرثيه د تير شوي غم او خفګان په برخه کې له هغه فرياد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست يا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بيا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفګان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس ورباندې ته ژاړي) ۶۲ - ۳۱ تر ۳۵)

همدارنګه : (مرثيه عربي لفظ دی چې د عربي له يوه بله لفظه (رثا) مشتق شويدی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثيې او ويرنې ډير ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثيې ، خپلو حپلوانو مرثيې ، د دوستانو او ملګرو مرثيې او .... په پښتو ادب کې مرقيې لرغونې تاريخ لري ، دلته به يې لنډې بيلګې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بيل کړو خوا يې ډکه
خدايه نه خو ستمګر نه يې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجيو
جې د هيڅ چاپرې پيروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زوړ په دنيا پايي
که د زاړ په ارمان ته ومړ کوې کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننګ کې مړ وای
نه چې ګور لره روان شوله تلتکه
چې د قام په ننګ کې ومړ هغه زويه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مګر زړه يې دهاتي دی چې زغمي يې
دا شتی چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ - ۳۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ويشل کيږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه

خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابريږي .

- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سيلاب و تونيک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سيلاب و تونيک سيستم کې مو دوه عنصره تر ستر ګې ، څپه او تون ، يا وزن اوريتيم .
- غچ . سنټ يا فشار له تون سره نه شلېدونکې اړيکې لري .
- غچ هغه عمليې ته وايي چې د ژبنيو توکونو په لړ کې په يوه توپ زيات فشار راشي او فشار په واول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا يو وار د خولې ښوربدل دي ، لکه را – ځم کې ته ، ځه .
- څپه ژبني واحد دی ، يا خپلواکه وي او يا له يوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په واول ختمه وي ، او بنده يا تړلي په کانسونينټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيته ، بګتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنګه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ويشل کيږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د ټيلفون ،موبايل .
- مرد او نا مرد ، د محمد ګل نوري د هېواد د پياوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډير غني دي ، روحيه يې سپيڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفريني له انساني حساسيتونو سره يو ځاي په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډير غنی دی ، پند ، نصيحت ، عرفان ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي او حماسي او ګڼ مضمونونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربيته له پلوه په ساده او ځنځيري ويشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکۍ وايي او په پکتيا کې د منګلو خلک ورته پام وايي .
- سرو کې يا نيمکۍ په دوه پاړکيزه ، درې څلور او پنځه پاړکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو بر خو ويشل کيږي ، الف ږ د اتڼ سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو اوعشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندريز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډۍ ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانګړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ – د پنځم څپرکي پوښتنې :

۱- ټپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
۲- ټپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
۳- د ټپې پیل ، ارتقا او معراج په یوه انځور کې وښایاست ؟
۴- چار بیته څه ډول هندسي فورم لري ؟
۵- اتڼ څه شی دی ؟
۶- څو ډوله اتڼ پیژنئ .
۷- د سروکو سندریزې ځانگړنې په گوته کړئ .
۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
۹- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه نور د مضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي .
د اساطيرو علم ورته ويل شوی دی .وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مايت Myth به په لومړي سرکې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېريدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهرا يا له ورايه تاريخي برښي خو په اصل کې يوه عقيده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضيح کوي) اوس اوس (مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطورې ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (دخلکو د باور يو ځانګړې بنه ده) ويل شوي خو .
اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعايرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانګړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انګاره په کې څرګنديږي .
نکلو نه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکوپه باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل او کيسې توپير :
۱- کېسه دنکل هغه بهير دی چې د راوي له خولې سينه په سينه ويل کيږي .
۲- کيسه ځانګړې مهارت دی چې بياني خاصيت لري ، يعني هغه الفاظ چې د يوې خاطرې او پيښې شفاهي سيړنه وکړي .
۳- نکل هغه خيالي يا حقيقي ، واقعيت دی چې له پيښو رغيدلی او د يو خيالي هنري او عقيدوي واقعيت په توګه يې بنه موندلې وي .
۴- نکلونه هغه يادګارونه وي چې د شفاهي کيسو له لارې سيړل کيږي .
۵-کېسه د نکل سيړنيز جريان دی او نکل ناسيړلی واقعيت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان اوکيسو ته ميتولوژي هم ويل شوې ده دا ځکه دا ټول د يو ډول مذهبي باورونو هنري سړنه ده ، خو توپير دادی چې (نکلونه زياتره د تفنن او هنري التذاد لپاره ويل کيږي) روهي صاحب)
اسطوري ، عقيده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دايمي بآ ارزښته پيښو څرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او يا نورو پيښو بيان وي .
د ځمکې او اسمانو نو پيدايښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خير او شروع تر منځ مبارزه له مړينې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دايره کې راشي .
اسطوروي فکرونه و فولکلوري روايتونه دي هغه روايتونه چې عقيدوي منبع او زيرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روايتونه دي چې د تاريخ په لومړيو پړاوونو کې د خيالي (Fantastic) ايماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پيښو او نورو) له لارې د طبيعت او ټولنې د بيلابېلو پديدو د سيړنې او عموميت لپاره کارول کيږي .
ځينې د علمي نړۍ ليد د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطورې په خيال کې او د تخيل په مرسته د طبيعت د قواوو د تسخير تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)
د اسطور ځانګړنې :
په پښتو ژبه کې ډير ځله اسطوروته (نکلونه او کيسې) هم ويل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډير اړخونه په اسطورو کې منعکس کيږي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسطورو کې مافوق الطبيعي توکې (عناصر) له اديانو او عقيده و سر تړ او پيدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ايستيکې (ښکلانيز) ارزښتونه بيانيږي .
مارکس ويلي : (ميتولوژي په نا آگاه هانه ډول د طبيعت هنري بيارغونه (باز آفريني) ده دطبيعت په دايره (مفهوم) کې د ټولني په ګډون آول مادي شيان شامل وي) د اسطورو ځانګړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقيدې او باورونه تمثيليوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته يې لورى او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) .ماکسيم ګور کې د نړۍ تر ټولو ستر ليکوال د فولکلور په تيره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چې :
(فولکلور د خلکو شفاهي ادبيات او د ميتو لوژي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عموميتونو په واسطه طبيعي پديدې ، د طبيعت په مقابل کې مبارزه او ټولنيز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډير مشکل وي چې څلور بول ښاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبيلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸- ۴۳۱)
د ګور کې چانيز نظر داسې راوړو : (اسطورې د زيار ايستونکې انسان د هيلو . ارمانونو او له سختو فزيکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو يو خيالي او ارماني تجسم دى) ځينې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطورې د پيژندلو په برخه کې (نظر عقيده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپير :
اسطوروي په عقديه او باور اړه لري .
اسطورې کيداى يو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعيتونو باندې باور کول دي ميتولوژي په تجربوي ژوند باور لري علمي ليد د نظر يو مجصول دى خو اسطوروى فکر تجربوي باورونو محصول دى . مثلا په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانګ د دې محصول دى چې ، دنيا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کل چې غوايي ستړی شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کيږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم دداسې اسطوروي او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضيح غواړي لنډه دا چې اسطورې ، سمبوليک خصوصيت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصيت پيدا کوي . اسطوروي فکر کوونکي خوشبين (Subject) او بد بين (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د ميني نه لري نو هيڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواړه سره کيږدي = زه خوشحال به پکې ونيسم هنر

هنر د انسان د فطري طبيعت ملګری دی د ژوند په تېريدو او بدلون ، خلک له بيلابيلو پيښنو سره مخ کيږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځينو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بيا د هنر او فن په توګه را منځته کيږي موږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بيا به د خلکو فنون او هنر ونه په ګوته کړو .

هنر او فن :

الف – آيا هنر او فن يو مفهوم لري ؟
ب – د هنر او فن ګډې (او بيلې پولی کومې دی ؟
۱- د هنر د انسانانو عقيدې ، اسطورې ، افسانې او شعاير او ...... رانغاړي .
هنر د ټولنيز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نيز هويت ولري .
هنر او ووه ګونی برخې لري :
شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسيقي معماري او .....
۲- د هنر او فن توپير او ورته والی : هنر انسان د ټولنيز شعور زيږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد يو له بله سره توپير لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بيلګې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنګه د معمارۍ لپاره (خټه يا مثاله ، خښتې او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله)
هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد دشاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف – د محتوي له پلوه دغه هنر رښتنی (ريالسيتيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده ګې په عاطفي ډول انځورېږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځورېږي)
مثلا : جمالو ، تاوړې داني کړی دی وړي وړي ...... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نومو‌ړې د نوې ځوانۍ ښکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامي هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانګړنې :

١- ولسي توب
٢- رښتنولي
٣- حماسيت
۴- لرغونوالی
۵- ساده ګې
۶- بديع توب (نوی والۍ)

ب – د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د بڼې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانګړو محتوا وو بيان کوي ، د مثال په ډول :
لنډۍ . متل ، سروکي ببولاله او .... نور فورمونه ، هغه ځانګړې کالبونه دي چې ګڼې موضوعګانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبيعت ځانګرنه راپه ګوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکي نه ځائيږي ، يعنې دا چې (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکې دغه کالب په نا آګاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول ديوې پښتنې يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندرې دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توګه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

مقام ۲- غزل ۳- ساندې ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کۍ ۱۱- انګې (دسيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کېسو غړونه ۱۳- د اتڼ نارې .

ب – تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

۱- افسانې ۲- کېسې ۳- نکلونه ۴- لرغونی تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کېسې او نکلونه ۱۰ فکاهي کېسې ۱۱- د ژويوکېسې ۱۲- د جادو ګري کېسې ۱۳- د ماجرالتېونکو افسانې لنډه دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

۱- منثور ادب او هنر (افسانې کېسې او نورو ....

۲- منظوم ادب د ولسي سندرې او نور ......

۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کېسې او نور ...... ۸۱ – ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نومړو خلکو د دودونو يو رنګين څپرکی دی .

دغه فنون په لاندې برخو ويشل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر لیک لاندي مطالعه شي .
ب – مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارگو کیږي .
لکه :
ادبیاتو (نظم او نثر) پو (طب ، (مارلړم ، غنډل د بوتو کارول ، نجوم او ......)
دود انیو او کورونو په باب عقیدې ، د ور سامان ، د جگړې ، ښکار او لوکولو ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسیقي ، اتڼ ، ډهل ، اشرونو او نورو مهارتونو پوري اړونديږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزگری کولو لپاره توکي په نظر کي ونیسو ، نو درلودلو سره را منځنه شوي دي او له مهارت وروسته يي فني بڼه غوره کړي ده ،یعني د یوي کولو یا بزگری فن د مغو پرله پسي تجربو محصول دی چې د خلکو د مهارت او تمرین په لړ کي شکل او بڼه موندلي وي .

شکل(۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوری فونونو او لوبو(نیزه وهلو) یوه برخه ده .
(گل محمد نوري، ملي لوبې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه ؤ مناسباتو او اړیکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غیر فني کړنې او بآورونه دی چې له لرغونو زمانو ور پاتې وي یا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پیړو یو په اوږدو کې یې هویت موندلئ وي . پښتو – پښتو تشریحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تړه ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنګ ته ویل کیږي) (دود) مفرد او (دودونه) یې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پیل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کاریږي (دود او عنعنه د کلتور یو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بیلګو) هغې مجموعې ته ویل کیږي چې په عنعنوي بڼه له یوه نسل څخه بل نسل ته انتقالیږي) دود د کلتور یوه برخه ده ، خو کلتور یو دود نه دی له همدې امله :

(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په یوه یا بله سیمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظیموي (لکه د میلمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) باید ووایو چې په دود کې د ټولنیز فعالیت هغه اړخونه (جنبې) نه ګڼل کیږي چې د بیولوژیکې عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواړه (خوړل) دودنه دی خور وریجو مختلف پخول یو دود دی .

د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډیر دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سیمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځینې به یې دلته راوړو .

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .

۲- د پسول یا ګاټو کارولو دودونه .

۳- پریکړې او نرخونه .

۴- برخه ، د جنګ پ وخت کې ځینې اصطلاحګانو د کارونې دود .

۵- لوبې (مستی)

۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- دماشومانو تر منځ مروج دودونه يا فولکلور .
۸- ميلمه پالنه .
۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انګيرنې ، کرکې او کږنې ......

دواده او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي تو دواده فکر يې کوي اويوه نجلۍ او بلۍ تر سترګو لاندې کوي ، نو لومړی غلی ګوري .

۱- نجلۍ ليدل يا کتل :
نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کليو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او يا خويند وله خوا د يوه کور نجلۍ په نښه کيږي ، لومړی سپين سرې او مشرانې ښځې د نجلۍ کورته ورځي ، هځه کې نجلۍ وګوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې ښځې نجلۍ ګوري ، غږه وي يې ، لاس پښې ، مخ و ويښتان و قدو قواه او ټول کړه وړه يې ګوري که چيرې نجلۍ د ځير ې او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، تو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شريکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کيږي او کله خو هلک د خوښو صلاحيت هم نه لري .

۲- روی باري (جرګه ګۍ)
د نارينه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پهخ کور کې زنګون وخل کيږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پيدا کولو لپاره بيابيا دو دوستۍ موضوع يدوي کېداي شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او يارد شي . که جيرې شيريني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنيو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هوکړې) دود :
د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضايت لومړنۍ ګامونه اخيستل دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيرې د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلا د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکې دود او بايد په ښه توګه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړلو د زوم پلار د لور پلارته ووايي چې (خور او لو د بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وايي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟
بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مالل ، کور او پټيې پلور لو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو		بيا ژوندوي د مزو
د سيالې کول سخت وي		د کم اصلې ډير آسان
چې ښکلې يې بشر وي		د هغو به ډير و لور وي ...

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخيستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د سمال :
(هوکې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د سمال په مانا ده کوچنی د سمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې ايښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خاو په نو مورې لوښي (ظرف) ګې پيسې کيښودل کيږي ښځې دار ياګانې را اخلي او بدلې وايي .
نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانېر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مګر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دستمال د شيريني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وايي .
په اوسنۍ اصطلاح شيريني خوري کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلۍ له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځې له خوا ...
د لوی دسمال په برخه کې بدلې :
لوی دسمال ده لوی يې سور دی
د پلار په سر کې راوور د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ومرو نجلۍ ته جوړه ور وړل کيږي کله چې دواده تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون) لپاره ورځي.

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلۍ کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړئ که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان دواده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لګښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (خلتې) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردګو کې ، ختونه (خلتې) (پوښ) هم ويل کيږي (داهغه جامې دي چې د نجلۍ کورنۍ) د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلۍ خپلو خپلو انو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکول کېږي) (او رنګ مختار) په همدغه ورځ دواده د شپو او ورځو خرڅ راوړل کېږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايې (ډم) په قوم او خلکو ګرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

٨- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خويش خورګۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځايونو نږدې دوستان کورو کلی راغونډيږي له خوړو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيلېږي ، د ناوې خور لندې راټولېږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانګړو د سمالونه سره تړل کېږي ، دا شپه له ناوې سره ډېرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کښن لاس ورغوئ او وړه ګوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کېږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کېږي .

٩- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم يادېږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باريږي په ځينو سيمو کې ښوروا په ډيرو ځايونو کې وريبجې پخول کېږي پخوا به نرمي وريبجې يا شوله چې مساله به يې هم در لوده له پخيده ، خو اوس نرې وريبجې باريږي کيدای شي هر څوک له خپل وس سره دواده مصرف وکړي مګر ولسي تړه ديره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوېراوړلو او ناوې جوړ ولو مراسمو ته تياری نيسي .

١٠- وراوې :

(وړا) د هغو ښځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف – د ښځو ورا .

ب – د نارينه و ورا .

د ښځو ورا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د ښځو ورا په پښو ورځي او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . ښځې په ډله روانيږي ښځې اتڼ کوي ، بدلې وايي او چې کله د ناوې کورته ورسيږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټوليږي او ختې د هلک د مور ، خور او يا بلې ښځې له خوا ورښوول کيږي ښځې اتڼ کوي او ږغونه :

د ښځو د ساړه اتڼ ږغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم ګرد کميس پر ګده پيغله جوړ دی که نه سوه برابره تور دلی مې مزی د ګريوان دی		تاويز مې د سرو زرو دی په غاړه د موزي پر آخو اتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي کړي بيا غاړه غزوه لکه کوتره بل چاته به يې ورنه کړم

که زانې راغلی شنې کوترې
که باغو راغلې زانې ، زانې له اوبو راغلې ....
شاهوا خواری ميندلی په ارمان دی
د ښځو د څو اتڼ غږونه :
کوزدې هميشه په څوړ مني کې وي ، د بيکارۍ وختونه وي ، ښځې تولې را ټوليږي او داسې غږونه کوي :
نن چې د ګلو باران سوی دی
زانې له اوبو راغلې زانې
او په دې ډول نارينه نڅا او اتڼ کوي ، د ناوې کورو ته رسيږي د ناوې کورنۍ په يو لوي ميدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر ګه خلکو لپاره ځای جوړه کړي وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس څخه کوزيږي د خسر له خوا بايد کور ، کوټه يا بل قيمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزيږي او په مخصوص ځای کې کېني د شاه دواړو خو اوو ته شاه بالاګان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :
کله چې نڅاوې او اتڼونه ، نيزه ويشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسيږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور ګاني يا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دريږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي تړل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملا تر مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواده په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :
د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه ښځې دراپاڼې په توګه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته څخه تر هغو نه ښکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې ښکته کيږي او تر ملا نولې ډوډۍ د ناوې دورور له خاو د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصيږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې ښځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي وروړل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :
په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا په اوومه ورځ د ناوې پر يو لل او يا جله ګريز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د ااغيزو په نتيجه کې څه نا څه شته .

(اونګ مختار)

ب – د لومړۍ خښولو ،فاتحې ، دعا ، جمعګۍ ځلويښتي او تلين دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طريقه تر سره کيږي ، خو دود يزه طريقه هم پکې له ياده نشو ويستلای .

د مړي خښول :

د خلکو خبرخ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنايان او دوستات خبر او راټول شي ، ژړا او انګو لاوې پيل شي . د هر مړی لپاره دودونه ، تياری او دهغه پر سر ژړا او فريادونه توپير لري لکه دلويانو (نارينه او ښځو او ماشومانو ......

۱- د لويانو مرګ او مړينه :

که د کورنۍ پلار يا مور مړه شي نو غم يې له ټولو زورو وي ، دا ځکه جې ټوله کورنۍ ورباندې را ټوله وي . ځينې نارينه او ان ښځينه مشران شته چې ټول قوم يې په مړينه خپګان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفين او د خيرات لوازم يې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په يوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکي .

د قبر ويستل :

د کلي يا قوم څو تنه ځوانان يا با تجربه سپين ږيري د قبل د کيندلو لپاره يو مان (بيلونه) او کلنګونه (کلندونه) را اخلي او په بيړه هديرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړی پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بيا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځينو ځايونو کې د قبر پر سر حلواويشل کيږي او ځيني نور يې ماښام د (غړي) په توګه ويشي . د قرانکريم ختم او د فاتحې مراسم په دريمه ورځ تر سره کيږي .

خيرات کول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا تړې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولې ورځې بيا تر درېمې پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړي د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا ځو کلوته خير ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډوۍ خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمګې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارګنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسې خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه ګيور وروسته د (څلويښۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړی پسې د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نرانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته بآسي نو ژر يې په پخوا او بو مينځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازنه ، ۷ پوړې ستنې ، ۷ ګوتمۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ ګوتکه تارونه ، ۷ ګومنځې) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، منديې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چاى او نور شيان سره ويشي .

۷- داونۍ دور خو دوديز نومونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهير کې د تجربوي حالو او صورت په له مخې ټاکل کيږي .
د پښتنو ژبې اونۍ دور ځو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانګړو تربوي درکونو لهمخې ايښودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بتهيو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم ايښودلو نيته دقيقه څرګنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف – خالي (شنبه) Saturday :
دغې ورځې ته ځکه خالي وايي چې خلکو يوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ يې په هو سايي او ارامۍ اړولي وي ، روح يې ارامي موندلې وي او ذهن يې ارامتيا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانګړنې :
١- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .
٢- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه يې تر سره کوي .
٣- دغه ورځ په پوره خوشالۍ بايد تيره شي .
۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښيګڼې زيری ورکوي .
۵- د خير کار کول د دې ورځې ښکلا لاړياتوي .

ب – اتوار (يکشنبه) Sunday :
د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا يې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نيول شويو کارونو پوره معلومات لري او ځينې لاوايي چې په اونۍ کې شوي کارونه بيا تکرار شي) ځانګړنې :
١- ډير کار کول
٢- بيابيا تکرارول .
٣- نيکي کول
۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوينه او بيا له سره کول .

ج- ګل (دوشنبه) Monday :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (ګل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دی ، ځکه نو دغه ورځ له ګل سره ورته (تشبه) شوې ده .
اصطلاحا (ګل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړېدل دی ، په دغه ورځ .
۱- روژه نيول ثواب لري .
۲- تقوا او ډېر کار کول .
۳- له قهر ، غوصې او تولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :
ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ، کېدای شي په کار کې خنډا را منځته شي ځانګړنې .
۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانګړنې :
۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :
د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر ومرو يې سر ته ورسوي پدې ورځ .
۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپيښيږي .
۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .
۳- له خدايه مرسته غوښتل .
۴- داونۍ د مخکې کارو پای ته رسول .

هـ - زيارت (پنجشنبه) Thursday :
پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځې آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم غونډکۍ او هديرو ته بيايي او له شهيد څخه يې (۷) واره راتاووي ځانګړنې .
۱- خلک خيراتونه ورکوي .
۲- بدي نه کوي .
۳- د دوستانو احوال اخلي
۴- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

آدينه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډيره سپيځلې ده ، نه يوائې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د ادينه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پيړۍ کې هم کارولې ، ادينه ، د لرغونی په نامه يادېږي ، ځانګړنې :

۱- ډير عبادت کول .

۲- له خدايه (ج) ښنه غوښتل .

۳- ښه کارونه کول .

۴- پاکې جامې اغوستل .

۵- ځان ولل .

۶- ښه خوراک کول .

۷- استراحت کول .

۸ – دوستانو سره کېښنا ستل ....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډيرو ليرې ځايونو او کليو ورته راځي ، مالونه پلوری او د اړتيا وړ مواد پيری ، د بل مخ انځور د بغلان ولايت د زاړه ښاربيان راکوی .

شکل(۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرافات او اباطيل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمی) (منفي رقابت) په نتيجه کې قوت پيدا کوي . نه يوائې اقتصادي زيانونه لري ، بلکې ګډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کيږي . ملاماتونکي دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نيولي بيا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغيزې ښندي .
خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحيه ناوړه اغيزي پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، يعني د خلکوتر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د ديني سپيڅلتيا وو پر وړاندې بي پروايي وشي . هغه دودنه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نورو يي خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي ، لکه کوډې (جادو) ، شګون نيول او اخترونو او نوروز کې د زياتو کليو او جوړو اخيستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکی دود ، يا واړه ماشوم ته دکوندي کينول .... چې په ځينو سيمو او لږکيو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواده کولو بدبخته باج لااوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توګه ميدان ته راوتلي وي .
د خرافي دودونو در امنځته کېدو لاملونه :
دغه علتونه خورا زيات دي چې موږ به يي لنډ وګڼو :
١- له لرغونو زمانو را غزيدلی ناوړه عرف (دود) :
عرف په راتلونکو نسلونو ديو ډول رواني باج په شان بار وي ، يعني له پلرو او نيکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وايي چې (مخکې دوروستيو پل وي) دا ډولا ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مګر له نيکه مرغه په ټولو پښتنو کې عموميت نه لري ، لکه (دکونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کينول) ځينې خلک وايي ږ (د پښتنانه کونډه بايد د خسر کره کيني يا کونډه تون وکړي او يا د فلاني ماشوم (ليوره) تر ځلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځينې پښتانه يې د خپل ننګ د پوره کولو لپاره لاتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه پالي د خلکو له پيغور ځان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خوينـدې او لـور ګـانې ، ددې لپـاره وهـل او وژل کيـږي چې د هغـوي يـو هلک خوښيږي ، هلک هم مړ کيږي اويا په دوامداره د ښمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :
ځينې کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم ګامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توګه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلګې په توګه :
په زوی يا لور ، تحصيل نه کول دغه روحيه له بده مرغه په ځينو کورنيو کې تر اوسه موجوده ده چې پـه ولادونـو ابتدايي او لوړې زده کړې نه کوي ، نو لـه دې امله دا ډول ذهنيت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جارې هم برابر وي د بېسوادۍ او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اسوه په ځينو کورنيو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . ديوه قوم يا دوه کورنيو دوه مشران يا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او يا قومي لري ، د خپلو کورنيو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بيا وادە کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بل مثال يې دادی چې خپل زوی او يا لور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نيولي بيا تر لويو قومونو پورې ريښې لري .
۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .
کله چې د يوې کورنۍ او يا په مجموعي ډول د کورنيو او ان هيواد په کچه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودنه هم (افراطي او يا تفريطي) (لوړه او ژوره) بڼه پيدا کوي .
هغه چاچې په ناوړه توګه پيسې پيدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپل مړي ښخوي او دغه کار په نور کم اقتصاده کورنيو ناوړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغيزې کوي ، ښه مثال يې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بيا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوره اغيزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او يو ځای والي په نيتجه کې يو پر بل اغيزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړيکو په پايله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالګره (کليزه) چې د لويد يځوا اغيزونه په لړ کې اوس زموږ په ځينو کورنيو کې مروجه شوې ده .

۲- تخت جمي يا ګيلم جمي . دغه ښځينه خرافي دودو په پښتنو کې هيڅ نه وخو اوس اوس ډير مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډير ځله ښاري دود دی خو اوس کليو ته هم غزيدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډير لګښت په کې کيږي ناروا دود دی .

۴- اينه مصاف ، چې ښځه او نر دواده په وروستيو شپبو کې د هندارې تر مخ او د خلکو په مينځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک يو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او يا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطيل ګڼل کيږي ، خو هر څه نسبي ښه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقيدوي حريم ته هم ننوالي دي ، لکه د زيارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافياوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستيو مهاجرتونو لړۍ هم د خلکو د کلتور او دودنو په بدلون کې مثبتې او منفي اغيزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سيمو کې اوسي ، ددوی په مينځ کې د قوميت لړۍ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غير پښتني دودونو سره مخ دي ، د بيلګې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوګر او ننګرهار پښتانه په يو ځانګړي جغرافيوي موقعيت کې راګير دي ، دوی شپه او ورځ له نور عير پښتني قومونواو خلکو سره په ډيرو ټولنزو کارونو کې يو ځاي وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتيجه کې بدلون موندلی دی . ان اقليم او خوراکي شيان د خلکو په ځيرو او خويونو يو ډول اغيز لر لای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ميدان په جلرېز کې د پښتنو او غير پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د ښځو ورتګ ، غير پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستاني ښځي سره راټوليږي ، حلوا کوي ، ميوه اخلي او د قبر پر سر يې ويشي ، يا (چله ګرېز) دا او داسې نور په لسګونو مثالونه شته چې چاپيريال او جغرافياوي محيط او کولتوري اغيزو په نتيجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنيزو اړيکو او اقتصادي حالت يې ناوړه اغيزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کليوالي لوبو او خپل منځي منني يوه بېلګه ده .
(ملګری غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبي : Lobe

لوبي او لوبه ښه دود دی . لوبي د ماشومانو د فکري ودې او فزيکي پياوړتيا عامل کيږي ، لوبه د هر ماشوم د طبيعت فطري پرخه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګينه بوغچې ګڼل کيږي . يو وخت د المان جمهور رييس مارشال (هند نبرګ) ويلي وو : (په هغه هيواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي جې د اړتيا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتيا ده ، درواني حالت پياوړي کول دي ، د شخصيت نښه ده ،د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سر کښه غريزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلميانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپين ږيرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمينځ دمينې ، يووالي . سرلوړۍ . و يار هغه مضبوطه کړۍ ده چې خلک او ملتونه سره يو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو يوه وسيله هم ده په اروپايي ، امريکايي ، اسيايي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږديوالي او پيوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پيدا کوي ، لکه په ځينو قومونو او هيواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کيږي په اولمپيا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کيک بوکس لوبې ناوړه اغيزې لري . په پښتنو سيمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبيعي بڼه لري او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیکو احساساتو پایله ګڼل کیږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتني سیمو کې سر لوړی او د ستاینې وړ وي چې د لوبو په ډګر کې ښه ځلیږي . شیلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزیکي ودې لپاره ګټوره وسیله ده هغه به ویل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه یو وړوکی تصویر دی ، خو منظمې لوبې د ېرې ګټورې وي) . سپنسر چې یو بل اروایوه و ، ویلي ، (لوبې د کوچني دروحي هیجان څرګندونکې وي ، څکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زیات مینه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لیاقت او استعداد پیاوړي وي)

د پښتو ملي لوبې او دهغو اهمیت :

ځینې لوبې خاصې او سیمه ایزې وي ، خو ځینې نورې ملي روحیه لري د لوبو د ملي روحیې په بآب یو وخت په ۱۳۱۸ هـ . ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ویلي وو .(هر څو نه چې په ملي تربیه او اخلاقو کې کوښښ کوو ، هغو مره به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبېز دونه د ټولنیز خصلت له مخې ځانګړي ښکلاوې لري .داروانښآد محمد ګل نوري په نظر : (څرنګه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصیات او ښکلي عنعنات لري چې د دنیا نور ملتونه یې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، باید هر فرد خپل ملت ، ملیت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شیانو سره ځان خبر او تربیه کړي یو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنده او نورې نورې لوبې ....) لوبې چې دورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کیږي ، ، د شهید نادر شاه په وینا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د یو ورزشکار لپاره لازم دي، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې ذریعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسیږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قوا وو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حیثه په اینده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لوبې ملي دي چې د پښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مینه ولري دلوبو ډولونه :
لوبې ډول ډول دي چې دسن (عمر) جغرافیایي موقعیت او کلتوري اغیزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : دعمر له پلوه :
۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بیاتر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انګړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختیږي او چې کله د پښو شي نو بیا د کلي او کو څو چاپیریال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لګیا کیږي ماشومان د طبیعت له پلوه له حرکت او لوبو سره مینه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبیعي او خوندورې وي .
۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملګري ټاکي ، په ډله ایزو لوبو لاس پورې کوي او په ملګرو کې ځان ته موقعیت ټاکي او شخصیت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطرو ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې دوجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلمیان او ځوانان د مینې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار پرانیزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه داچې لوبې د انسانانو په روغتیا ، ټولنیزې روزنې ، شخصیت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زیات رول لري چې له ماشومتو به بیا تر زړښت پورې د انسان له طبیعت سره ملګرې وي .

ب : لوبې د جغرافیایي چاپیریال له پلوه :
هر پښتني کلی او سیمه د خپل ځانګړي موقعیت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه یې هم ځانګړي وي . ځینې لوبې کلیوالي وي او لړ شمېر یې په ټولو سیمو پورې اړه لري لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوسی ، توپ ډنډه ، اتڼ دډبرې یا تیږې اچول یا غور ځول ، تال خوړل ،غیږې نیول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځینې نورې لکه : نیزه وهل ، نښان ویشتل ، تنډه خره او ډی (کیک ډنده) سیمه ایزه بڼه لري .

ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغیزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډگر کی (لوبې) د ملتونو او بیا پښتنو د کلتوري اغېزو او ټولنیزو اړیکو په درشل کې یو له بله اخیستې او منلې دي لکه : فوټبال ، والیبال او کرکټ) چې درې واړه یې اوس زموږ خپل مال گرځیدلي دي . د ټولو سیمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لویه پروژه ده . زه به دډېرو لوبو نومونه واخلم او ځو مشهورې به یې دلته راوړم .

د پخوانیو او اوسنیو لوبو نومونه :

اول : د مرکزي سیمو د ماشومانو او لویانو د لوبو نومونه :

(سیولی ، منگی مات – منگی روغ (وړی کانی) چندرې ، خوسی ، توشلې (مرده کی) توپ ډنده او دهغه ډولونه ، ډی او دهغه ډولونه ، خېز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره یا تیږه اچول ، اټوس پټوس ، ټنډه خره ، پانډوسکي ، ړوند چرگ ، جنت و دوزخ او ....

دویم : د اطرافو او ولایتونو د ماشومانو او لویانو لوبي :

کلا ، اتڼ د نارینه او ښځینه آتڼونه (د نارینه وو اتڼ او دهغه ډولونه ، د ښځینه و اتڼ او دهغه ډولونه (برگ او ....) د گیندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

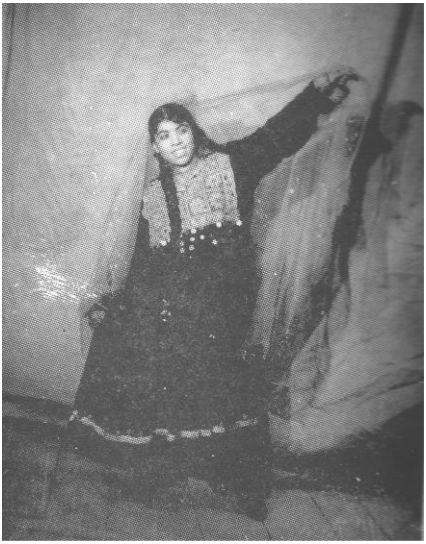

شکل(۱۵)

(محمد گل نوری ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)
(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د ګیند اوږده بازي ، لاس کلپ وکلي ، شنبې ، خانې خانې ، کیدی ، خوسي مرغومکی ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنګ ، ګلی ، ړوند چرګ ، توره و ځکه ، په انګورو کې ، د انګورو اقسام ، دورینه خط ، ناستي دورینه خط ، د ولاړې .
دورینه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوځیدنګ ، دډبرې غوځول ، تر پړي دانګل دروند شی پورته کول ، دروینه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډوغویی ، کرملاغ ،بانډ اسکي ، چغال غار ، اوږده میرېیانه ،کاتي کړپ ،میرېي ، لپانګې ، ټال او ټالیدل ، انګوړي بنګوړي ، جي ، حو در غله بیل ، سر تیره ، املوټو د ناستې لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزیر ، اکو بکو) د ښځو او نجونو لوبې (پټپټاني ، د پټېدو اناګۍ ، د کلي اناګۍ ، د خاشو اناکۍ ، هر کاره او چاړه ، کش باکش ، زما د خور کوځۍ ، جنت او دوزخ ، شاه کوکۍ ، زړه ګرګه ، ولي ، ښونګی ، جګ جګی لوبتی ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانېچغ ، ديژدنګ لغته ، چونګړت ، د الکان ، انګی ، اندکاغی . چکوړی . کلاپرتاو ، سواره څپلۍ او نورې په لسګونو او سلګونو لوبې شته چې راتېولول يې ستونزې لري . په پښتنو کليو کې ډېرې لوبې شته چې ځينې يې د کليو او ځانګړو سيمو او ځينې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سيمو او ټولو ولايتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو يوه يوه نمونه دروپېژنو .

پسول (ګاڼې) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه – کړه = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زيات دود لري او پښتني ښځې ډېر اهميت ورکوي له همدې امله بيلې ګاڼې کاروي او بيلا بيل نومونه ورنه لري .

د ګاڼو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلۍ خسر ګنی او د نجلۍ مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بيلابيلې ګاڼي اخلي او ناوياني يې کاروي .

د ناويانو د ځينو ګاڼو نومونه :

(کول ماخي . غبرک اميل ، د دواړه اوړو ټيک ، سره ، نته ، چاګول ، عطر ، غونډواري ، پيزوان و بنګړي ، يا با هوګان، غاړکۍ ، دلستوڼو پع سکنيي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټيک ، ګوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولی ، ګرېوان ، چم چرۍ او .....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا يا ماما او يا نور مشران او دوستان يې ميلمه کوي ، نو نجونې او ښځې سينګار کوي ، خو دا سينګار دومره ګڼ نه وي او يوازې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي.

۳- په اخترونو او ناويانو او ودنو کې د ګاڼو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هيڅ ډګر کې له نورو بېرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمايي (ځان ښوونې)ډګر . ښځې د طبيعت او ظرافت ، د ځانګړي احساس او همدارنګه درخې (حسادت) دحکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ ګڼي . د نامتو ارواپوه (هنري بورګ) د وينا له مخې ، ځان ښوونه ُ(غرو) په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ،لړ په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرګنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو ګاڼو وياړي . نارينه هم دودی له ګاڼو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته ګاڼې رانيسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول ګاڼې کاروي .
د پخوانيو پسولونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا دغير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند ور دی (بې پيشمنی (چرګ بانګه) خلک روژه نيسي خو بې ګاڼو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونی بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکی هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسول کلتوري او ادبي ارزښت :
پسول او ګاڼې د هر قوم د مادي فرهنګ بډاينه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري ګلونه) پر اثر باندې د تفريظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:
(پسول او ګاڼه لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مره په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)
(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنګي ميراثونه (پات مړي) خوندي کړو .
پسول يا ګاڼه د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توګه له پيړويو پيړويو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او پسول :

سترګې دې بيا د ګل غوټۍ کړې
پيزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه

ښځې د ښکلا او مينې ملايکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لويه هستي کې هغه حتمي او ښايسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هويت ورکوي ، ځکه نو الله (ج) يواځې نارينه پيدا نه کړ او ښځه هم يې ورسره يو ځای پيدا کړه .

نجلۍ په خپله ښآيسته ده
سره باهوګان يې په زړه روي خيژوينه

ښځې ددې لپاره پسول او ګاڼه خوښوي چې نازک طبيعت او نری زړه لري ځومره چې دوی ښايسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه يې ښکلا هم خوښيږي .

داروا پو ويليم جميز په وينا ، هر څوک د خپل طبيعت او فطرت له مخې په کايناتو کې خوښونې کوي .نو ښځو هم د خپل ښکلي طبيعت له مخې قيمتي توکي (ګاڼې) خوښې کړې دي او مينه ورسره لري .

ليچې مې ډکې د بنګړيو
بنګړو په سشرنګ به خپل آشنا را ويښومه
ليچې مې ډکې د بنګړيو
د خپل اشنا په سر به يو يو ماتومه
سر مې په ښۍ ځنګل کې کيږده
په کيڼه ليچه کې بنګړي دي مات به شينه
دليچې مې ډکې د بنګړيو موزي ګي په سر به يو يو ورکومه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۶)
دغه ښایسته او ښکلي انځور په ماشومانه ګاڼو او پسول پورې اړوند دي .
(علي محمد منګل : فولکلوري ګیدۍ : ۸۷ مخ)

په پښتو ادب کې د ځینو ګاڼو څیره :
پښتنو ادب لـه ازلـه ښایسـته دی ځکـه چې د ټولـو مـادي ا معنـوي ښـکلاوو او ښیګڼو بیانونه ورکې شوي دي .

اول ګامه: په لنډیو کې :
په لنډیو کې د هر ډول ګانو څیره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت)
د منګلو په پسول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نـورو نومونو ونومول شي . پـه ډولـه دي : سـاده او ببر ، پـه سـاه کې کـم رنګـه اا و واړه غمي کارول شوي وي خو په ببر کې ښه ، ښایسته او ډېر غمـي کـارول کیـږي لـه ګوتو سره يې توپیر دادی چي ششت پلن وي ، خو ګوتې کوچنۍ .

شاشت په شاشت ګوت په ګوته
داسره بوګون مکې په پورې ګټلي دینه
ششت د ګوتو روپۍ د ټندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنځيران د جلکۍ لا ښايست لرينه

لښتۍ (Lasty) :
لښتۍ په غوږونو کې اچول کيږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوځه جې آن نارينه يې هم غوږونو کوي .
لښتۍ کې وې په غوږ مې نه کړې
اوس مې يادېږي دروپيو کتارونه
اوږۍ (Ogay) :
اوږې ته (غاړه کۍ) هم وايي
ټيک په تندي پيزوان په شونډو
اوږۍ په غاړه د جلکۍ مزه کوينه
موې يې په کلي درويزې کړي
لور يې چارک اوږۍ په غاړه ګرزوينه

۲- په سندروکې د ځينو ګاڼو ځېره :
ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول ګاڼې ستايلي دي .
لکه :

تاويزونه Tawizuna :
داګاڼه د پښتني پسول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شينوا او کوچيانو) پيغلې او ښځې يې ډېر خوښوي اواستعمالوي يې ، دغه ګاڼه په غاړه او تټر کې د نورې ګاڼې سره يو ځاي د زيات ښايست لپاره کارول کيږي .
ستا دې قسم وي چې زرګر شي
زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه

نتکۍ (Natkay) :
دا ګاڼه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوڼو باندې د (نتکۍ) نوم ږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتکۍ ډېره ښاسته ګاڼه ده ، د کليوالو او بانډو ښځې د ټيک اوچارګل په څېر ددې ګاڼې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .

نتکۍ دې چا له پوزې وښکه
په نتکۍ نه يم ستا په وچو شونډو يمه
زېړه نتکۍ سور يې چارګل دی
په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
مخ ته دې سم کتلي نه شم
ستا دې نتکۍ ډنډر مې سترګې برېښوينه

۳- په پامونو کې :
پام په پکتيا کې هغه هم په منګلو کې د شعر يو ډول نو دی
ټيک په پام کې :
ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مرينه
ليلا او به په سپين چارګل کي ورکوينه
ټيک مې دارې وارې دا چارې د زرګر دينه
سرې سترګې خمارې باڼه د جلندر دينه
ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :
بند که تاويزونه ليلى
سپينې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه – ليلى
بند که تاويزونه ليلى

دزرو تاويزونه ، چې ښځې يې د ښکلا له پاره دوجود په بېلا بېلو برخو ځړ وي او په استعمال يې وياړي . (داګاڼه د پښتني پسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د کليو او بانډو پېغلې يې د ډول او سينګار د پاره په مينه سره استعمالوي) تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړېږي ، نجونې او ښځې يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټرکې يې له نورو ګاڼو سره يو ځای د ښايست لپاره کاروي .

زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرګره ياره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدايه دې مر يې ورته پا کې = وی وی زرګره ياره
چې په لنډۍ زنه يې ووهي خالونه = وی وی زرګره ياره

۲- لونګين : Lawangin :

ټينګه مې مه نيسه په غيږ کې
سبا به بوی د لونګين در څخه ځينه

لونګين هغه ګاڼه ده چې پيغلې او ښځې يې د اخېل په شان په يوه ځانګړې مزي کې په ښايسته شان ترتيبوي ، د ښکلا او ښايست لپاره يې په غاړه کې په مينه اچوي .

(لونګ) يو ښايسته ، خوش بويه ټوټې دي ، چې کله ترې اخېل حوړ شي نو (لونګين) شي . په منګلو يا نورو سيمو کې يې پيغلې او ښځې را اخلي ، تار په ستنه اچوي او بيايې دستني په واسطه په تار کې اميلوي .

د لونګين په لړ راخيجه (راخيژه)
بيرته کوزيږه د پاولو په کتارونه
دا لونګين به دې تالاشي
ناداني مه غواړه بې وخته خيراتونه
سپينه سينه په لونګين مزه کوينه

۲- اوربۍ :

د ينبتني پسول په منځ کې (اوربۍ) يوه منل شوي او د ډېر استعمال وړ ګاڼه ده .

(زرګران دا ګاڼه (اوربۍ) له سرو او سپينو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .

ددې ګاڼې جوړښت : زرګران د سرو او سپينو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ يې ښکلي رخي (ليکي) او ګلان انځوروي او د پسول په څنډو باندې يې ځای پرځای غمي هم لګوي ،

په کليو او بانډو کې يې ښځې د ډول او سنګار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوړۍ د غـولي لمـن غيرانونـه او د زرو غـوټـي هـم لـري ، اوړۍ ، دوه ډولـه ده ، پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځينې يې ببره او بې لمني هم بـولي ، اوړۍ په غاړه کيږي ،

اوړۍ د غاړې بنديوانه
زه بنديوانه د آشنا د غاړې يمه

شکل(۱۷)

ځنځيرونه

ډ يوې ته سمه ودريږه
چې مسافر لالی دې ګز کړي ځنځيرونه

ځنځيرونه په هغه مخصوصه ګاڼه ده چې ډېره قيمتي او يـوائې لـه سـپينو زرو جوړيږي ، دغه ګاڼه مېروښې او ناويانې کـارولی شي او د پيغلو نجونو لپـاره روايت لري چې ويې کاروي خو يوائې يې دواده په ورځو کې چې د هلک د کور له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و راباڼو په نوم ورځي نو يې خلوسه پيغلې او جلکۍ په سر کې ښکته په وليو او د متهو په سرو کې را اچوي . داګاڼه په اصل کې دواده ګانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې ګاڼې سره يو ځای کيږي ځکه يې پيغلې نه شي کارولی . ددې ګاڼې جوړښت زرګران يې د خالصو سپينو زرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په ډير مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سره جوړوي اړمن يې په ډېر قيمت سره اخلي . ځنځيرونه د لښتيو په شان په پاسني سر کې يو نرى چنګک لري ، د جنګک سره ښېرمه د مثلث په ښېرو يو درې کونجه برخه لري چې ل سپينو زرو څخه جوړېږي او پرمخ يې رنګينه غمي چې لوړه بيه لري ، ايښودل کيږي او د ځنځير تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د ځنځير لښتۍ او بيل بېل نري شروع کيږي او سرو ته يې د زرو و غوټې ور اچول کيږي د غو مزيو او لښتو ته د ځنځير مزي ويل کيږي سروته يې ګنګرې (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلې جوړې شوې وي هم وراچوي . ځنځيرونه لړ لرونکي وي ، څو لړه وي په سرو (څو کو) کې يې غوټې او روپۍ د ښکلا لپاره په زيات مهارت وراچول کيږي په سر ، په وچولي ، په وليو او د مټو په سرو کې ټومبلې شي .

سپين دې ځنځيرونه
خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
ستا د ديدن په تمه تمه
خيال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه
خيالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه
فولکلور چی ګلونه ۵۹ مخ

بوګون

بوګون کې پاتې په کاله شو
د بيمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه
مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتيا (منګلو) کې ورته (بوګون) وايي . دغه ګاڼه هلته هغه وخت ښځې استعمالولوي شي چې واده شوې وي تناوې ته د پلار ګنۍ له خوا له نورې ګاڼې سره ورکول کيږي .

د کارونې وخت او ځای :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول ګاڼه او کاليو سره ښکلې او سينګار کړي او باوو ګان هم دهغې متهو کې اچوي .

دګاڼه زرګران له سپينو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر ښکلي جوړوي ، ښکلي هنري ليکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده ګاڼه ده ، په لاس کې اچول کيږي

نن مې د لاس باهو (بوګون) شرنګيږي
يار به مې راشي يا به اوس په لاره وينه

خوشحال بابا ويلي :

چې په هر زمان يې ونيسي ومخ ته
د ګلابو کل پيدا شي ستا په ششت کې
مرصع باهو په لاس ګوتې په ګوتو
ژرنګهار يې د پاوليو د څړې

د خوشحال خټک د پاره جې مې ، خور شو
په مغان مې وښي کيښودل باهو هم لا

کينه په انګړه کې مخامخ چې ورته ګورم
تور لونګين دواړه چندن ها ر په سينه ټال کړه

بخت دی چې يې اوس ستاله لبانو سره ښمنه
تامې ننه زړه په سره پېزواندچې وځاټه

خوشحال خټک

د مينې او ښکلا پيژندونکی رحمان بابا (پسول) داسې ستايلی :

لاس وپښې دې بې زېور ښايسته دي
د اهلال دی چې ليده شي په شفق کې
که په لاس د ګل اندامې سپين وښی دی

نازک خياله ، ښکلا ستايونکی شاعر حميد مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم ګانې يادې کړې دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا د ښکليو د پاوليو شر نګهار دی
ياد عشق د ليونيو ، د ځنځير
عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړيږي پسول دچا
په نګار د مکار (دهر) غلط مه شه
په بدر نګې ناوې پروت دی زري پسول
معزالله د پښتو ژبې يو بل شاعر ويلي :
صدف لاس په دعا ونيسي دا وايي
چې که ځای مې د ګوهر وستا پېزوان شي
اوپښتو ژبې د لرغوني دورې دويم قصيده ويونکی ښکلا خياله شاعر اروانباد ښکارندوی غوري خو له ټولو مخکې فرمايلي وو او لاهغه وخت يې (پسول) ښه پېژانده لکه :
لکه ناوې چې سور ټيک په تندي وکا
هسي وګاڼل غټولو سره پسولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پېژندونکی شاعر بهايي جان هم په مينه پېزوان پرسرو لبو ليدلي او نا ببره يې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
اينه په لاس کې واخله سترګې تورې په کجل کا
پېزوان پر لبو سپور دواړې زلفې اولوول کا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وايي چې :
مور دې مېچنې ګرزوي خور د منګې ډکوي
ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۸)

شکل(۱۹)

نرخونه ، جرګې او قومي لارې (اصول)

(له کلي وو څه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانګړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ، تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډيرې ګوډې او ماتې وربانديې سمې شوې دي . نرخونه ، جرګې او قومي لارې ، د ولسي درنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپيڅلو ، پوهو او نـامتو ازمويـل شـويو رامنځتـه شـوی وي ، نرخونـه د ولسـونو ازمويـل شـوې تجربـې دي چـې دوختونـو پـه اوږدو کـې راپـاتې دي او عقيـدوي سپيڅلتيا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دی چې د ژوند د درنښت او پاينښت سبب کيـږي . هر نـرخ يـو ولسـي (سنت) دی ، سنتونه بايـد مـات نشـي ، لـه بـده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰- ۱۳۹۰) کې مات شول .

چيرې يو ځلی ورانيږده

ماويل چې وران يې نه کړې

بيا جوړيدلی نه شي(اجمل ختک)

د يو ليکوال په وينا : (په کليو او بانډو کې د قومونو تـر منځ د نـرخ او ليـارې پـه نوم يو عمومي قـانون وجـود لـري، د کليـو او بانډو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او ليارو چې د قام په منځ کې د يو قـانون بڼـه لـري .... نـرخ او ليارې يو غټ مفهموم لري چې د قبايلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاګـانو انـدازه وربانـدې معلوميـږي) او ټول حقـوقي تعـاملات ړرکـې مراعـاتيږي . جرګې زمـوږ پـه پښـتني ټولنـه کـې هغـه غونډې دي چې د پښـتني نرخونـو پـه واسـطه شـکل او بـڼکلا پيـدا کـوي ، همـدا جرګـې دي چـې مـدني ،کليوالي او بشري نرخونه او پريکړې عملي کوي .

د جرګو خلک درانه وي ، پښتانه وي

په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولايتونه کـې په تېره بيا په (احمدزيو ، منګلو ، ځدرانو ، ګزربزو ، وزيـرو ...) کـې لاتـر اوسـه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به يې دلته راوړو :

د نرخ پيدايښت :

دودونه او بيا (نرخ) د بشريت له پيدايښت سره تړاو لـري ، ځکـه يـواځې د الهـي سـنتونو دي چـې تـل پـاتې وي او نښـې يـې څرګنـدې وي ، خـو د نرخونـو تـاريخ مشـخص نـه دی او خـورا لرغـونی تـاريخ لـري او پښـت پـه پښـت تـر نـن پـورې رارسيدلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکې د غور وړ دی چې څوک بايد په چا تيرى ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونيول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړيږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيرى کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي .نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي نرخ څوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن ګڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منګلو) قوم کې نرخونه هغه (تړې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزيدلي دي ،د يوليکوالل په وينا ، (د توجه وړ خو داده چې په اکثرو مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثرو قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنګه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لرې کولو کې ددارو بوټو په موثريت او بهتروالي قايل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواوو څخه ښې ګڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزګري ، طبابت ، معماری، .....موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيايې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغی: (شری ،کوي ، توره تبه ، دپښو تواښ ، د مغزو کمزوري ، دويني لړوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډکوماتېدل ، دسترګو تخنېدل . شنځی ، ټوخلې ، پړسوپ ، غولنګی ، شني ، د غوږ وخوږ ، خرى ، ګېزان او ګوزار ، د وينې بهيدل ، مرګان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوېدل ، د زيړي نيول ، د ژبې خوړنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پړکه ړ د ټول وجود درد ، د سترګو درد ، د سترګې ګل ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوتې لګېدل ، کجیران ، قبضیت ، له لوړ ځایه لویدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مرۍ (غاړې) درد ، د هډو کي د پیوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزې وینې کېدل ، د سر د ویښتانو تویدل ، ګزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخې ورکېدل ، غټه دانهو د ګولۍ زخم ، د باه قوت ، زېړه تبه ، د کمزورې ورکول ، د ګرمیورکول ، ویلي ، د وینې درول ، دغاښو برښ ، پټ خوږ ، د ګیډې پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سر درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چیچل) نري رنځ (سل) پیچ ، ټکی بخار ، داشتها پیدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د ګېډې چینجی ، دګیډې خوږ ، د سترګې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درګونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوږ درد ، سنه درد ، کانګه دیدونظر .... ډېرې نورې ناروغې هم شته چې د خلکو د تجربو په بهیر کې تداوي کیږي . په حقیقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نیمې مادي فولکلور یوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې پرې پخوانۍ زمانې راهیسې رواج لري او د طبیعي بوټو او نورو طبیعي ځیزونو څخه یې ګټه اخیستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زیږیدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروګانو د جوړولو اولټولو زیار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زموږ کلي وال طب او علاج په دریو برخو کې وېشل کیږي : یو علاج د بوټو ، حیواني او مدني موادو په ذریعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعویز ، نذر ، صدقه ، خیرات ، فال ، نجوم ، روایات ، زیارت او نور دي . دریم علاج کلیوال عملیات دي لکه د ملا بآد : د پښتنیوو درد ، قلنج ، نوم (نو نیول) سرخوږی ، د هډو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لګول ، د جوکو (ژورو) لګول و د هډو کو وروستل ، د ګډو پوستکي اچول او داسې نور کلیوال عالجونه شته ، خو زیات علاجونه به بوټو په ذریعه کولی شو) خوشحال خان هم د خلکو اود خپلې دغه تجربې دیو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت یې د نظم په خوږه ژبه بیان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشریح او ومعرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ختک يو حاذق حکيم او مستند طبيب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بيتونو کې وړاندې کړې ده او په پيل کې يې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمايلي دي .

په دوارو کې چې ښه نيت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
ګڼه کله عبادت شي

خوشحال خان په دغه اثر کې ګڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :

په لوی طب کې مې ليدلي
بيا په خود مې ازمايلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولا و درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعته لمونځ بهٔ وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په ګوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې يا حي يا قيوم دی
و هر چاوته معلوم دی
وهر چاوته معلوم دی
دا اوبه ورباندې دم کړه
زر يې نوش په هغه دم کړه
بيا سبا وکړه دلبره
دارنګ کار دزړه له سره
بل سبا دې بيا هم وشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنګ ، آن د کابل د هر د ښېګڼو او په انسان باندې د هغو د اغیزو تجربه هم کړې ده ، وایي .

په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پیدا کیږي
لکه سیل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...

که موږ وغواړو د بشریت د فولکلوري طب او بیا پښتنو د تجربوي طب په کیفیت ښه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو ګڼو نسخو له جملې به داشتها په برخه کې
یوه نسخه دلته راوړو :

اشتهال لره څو څیزه
مجرب دي له تمیزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بویه
واړه ښه میده ورسویه (وسولوه)
واړه ښه سره ګډوډ کړه
یو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې یې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبیعت به دې رسا وي
شودې پيې دوه درې لونګه
اوس پرې ګډ کړه له فرهنګه
که ناشتهیې هر صبا خوري
ښه اعلی دی که تل دا خوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل يو ډول احساسي نا څرګند درک دی چې له طبيعت او ژوند پيښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کيږي د (ولسي او امي روايا تو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له يو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسيدلي چې ياې عملا ليدلی او ياې اوريدلی د کليو او بانډو په خلکو کې دغه روايات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د يوې تجربې له مخې اجرا کيږي ، په دې ولسي روايتونه باندې بانډوال (په تيره سپين ږيري او سپين سرې) ښځې ښې پوهيږي .

دغه انګېرنې د ژوند په ډېرو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روايتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هر ه برخه کې معلومات وړاندې کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انګېرنې :

مذهبي انګيرنې د خلکو د عقيدو او تجربو له يو شوي (mix) باور څخه را منځته کيږي

دا ډول انګېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام يې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نيول ، دستوري يا ستورو ليدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نيول ، د پيشو (پيشکې) وژل ، د ډوډۍ يا دسترخوان پر سر د بسم الله ويل او نه ويل ، په کوټه کې د نوکانو اخيستل ، عکس يا تصوير (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډوۍ او دسترخوان خوربدل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر ليکل شوي کاغذ پښه ه ايښودل نورې ، د يتيم نه ازارول يا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه ګامونه اخيستل .... دا او داسې نورې ډېرې انګيرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼ کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انګېرنو د تجربې انګېرې :

پورته راوړل شوې انګېرنې که وګورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بيا وروسته ددين او مذهبي تړاونو له امله لاډېرې پياوړې شوي دي . که چيرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو (ښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبي) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لاډېرې لويږي ، ځکه نو د مذهبي انګېرنو تجربې انګېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ توريدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه ګامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلاجلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيې د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندره) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خو د مذهبي او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندګانو د ګناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، دغې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انګيرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انګېرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه ګرځېدل او دلرګي ياميوګي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېريدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندې د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديګر تر منځ نه ويده کېدل او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۲)

د ځينو انګېر نو شننه :

په هره انګېرنه کې دانسانانو بيا پښتو (د تجربو ، عقيدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انګېرنه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، يو ، دوه ، درې بيلګې به يې راوړو :

الف : (دمابښام او لماز ديګر ترمنځ نه ويده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انګېرنه د تجربو له مخې وګوور نو راته ثابته بهٔ شي چې په فولکلوري او نبوي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کيږي ، له څوارړ خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لمازديګر کې د عبادت ښه وخت دی .

۲) د کار او غريبۍ وخت ګډل کيږي .

۳) د هواخورۍ او سپورت شيبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي ليوني هم شي .

۵) له اروايي پلوه غوسه ناک او ګوشه نشين وي .

۶) دشپې له خوبه پاتې کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷) د عمر د لنډوالي سبب کيږي .

ب : د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل :
که ديو سړي ځنکدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وايي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دبې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقيدوي لوري هم لري او مثالونه يې په ژوند کې ليدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په ښې اړخ ويده کيږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي، ځکه له طبي پلوه ښه ساه اخيستلای شي ، او له عقيدوي پلوه پيغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لويانو او عبادت ځايونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډيو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کيږي) (انګرني ، ۱۴۶ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د اهنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه جې ځای يې معلوم نه وي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو ته سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول ګډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ،اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرګند شوي دي) ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرګندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وګورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنيکو عمل کړي نيکي به وړينه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
ګومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
نن مې د غم سترګه رپيږی
بېګاه به راشي ګرد وهلی شک بريتونه
نن مې د يار سره وعده ده
سترګې رپيږي ښکلی يار به وګورمه
په سر دې توره کاغۍ ګرځي
د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
لاس دې تر زنې لاندې مه ږده
ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
څپلۍ يې پر بل سپرې شوې
جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : د مرغـانو، څلوربولـو (حيوانـاتو) او خزنـده ګـانو پـه برخـه انګېرنې :

د مرغانو ، حيواناتو او خزندوو په بآب انګېرنې ، فکر کول او تـانګېرل پـه ټولـو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځينو حيواناتو ليـدل هم جلا جلا مفهمونـه او تغيرونه لري . د بيلګې په ډول : په خوب کې د سپين آس ليـدل د انسـان د بخت او طالع بيدارېدلو مانا ورکوي ، همدارنګه د ځوربو او چاغو غوايانو ليدل د يو چا د دولتمندۍ زېرى ورکوي . د چاکور کې سپيږې پيدا کېـدل (د بخت بـاز پـه اوږه کېناستل ، يا لاس توره پېشکه څټل) او نورې انګېرنې شته چې زموږ رابطه د ژيو له نړۍ سره ثابتوي .

انګېرنې :

۱) ښځه چرګه په اذان راتلل .

۲) جرګه د ماشوم په لاس کېنول .

۳) په سهارو ماسپښين او مازديګر کې د توتکې ليدل .

۴) شاپرک په سر تېرېدل .

۵) د سپيږې نه وژل

۶) پرمېزبانو ختل

۷) د ککوي (کونګ) بوم آواز .

۸) د سور لنډي يا چغال ناره .

۹) په کور کې د سوی ساتلږ .

۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغيزې .

۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .

۱۲) لنګه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ويستل .

۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .

۱۴) په غوا يا غوايي ناولې او به نه اچول .

۱۵) د هګيو چرګې ته د تودې ډوډۍ ورکول .

۱۶) د مار او لړم د پوستکو سوزول .

۱۷) د ميږې وزرې کول او نورې انګېرنې ......

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انګېرنې :
۱) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
۲) په سهار کې د تورې پيشکې نه ليدل .
۳) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
۴) د لمر په خوب ليدل .
۵) په مازيګر چاته اور نه ورکول .
۶) په مازديګر او شپه کې د کور نه جارو کول .
۷) د شپې يا مازديګر خوب نه کول .
۸) مازديګر ښېرا نه کول .
۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخيستل .
۱۴) په شپه په کور کې د نو کانو اخيستل .
۱۵) چهارشنبه خال وهل .
۱۶) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوجلې ښه پاکول .
۱۷) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخيستل .
۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .
مثالونه :
مازديګر کې په هنداره کې نه کتل :
د مازديګر وخت ډېر لنډ دی ، د مازديګر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډېږي او له بلې خوا د مازديګر ژېړې وړانګې چې کله د هندارې په مخ لويږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انګېرنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځينې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک يې د نيمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پيوسته وروځې .
- د لاس د روغيو د ليکو ارتوالی .
- د ماشوم د ګوتو په باره کې .
- په سينه تور داغ .
- دبدن په کيڼ اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې ګونځې .
- دسترګې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال يا تور ټکی او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلا بېلې يا متفرقه انګېرنې :

انګېرنې په افسانو ، کيسو ، حکايتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتيا په برخه کې ،لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال سړي خبري کول يا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغيزې لري ، وايي ږ د يو پاچازوی ډېر ناروغه شو ، د دنيا طبيان يې ورپسې ولتهول ، ملايان يې ستړي کړل ، په زيار تونو يې وګرزاوه ، خو بيا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل يې د خفګان څادر په مخ را غوړېدلی و ، يو با تجربه سړي ورته وويل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د يو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځايونه ولتهول ، په پای کې يو شيون يې له لرې وليده چې له ځانه سره ناځي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې يې راوړې نو که ګوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زموږ پښتانه تور کالي اوجامې نه اغوندي ، په پکتيا کې داسې عقيده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کيږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له اروايي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په يوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم يو کال مې کړې وي درنخ کځوره ومه .

تور رنګ نه خوښول :

تور رنګ ته ډېر خلک په کرکه ګوري اتو بيا د نجلۍ لپاره خو تور رنګ عيب ګڼي لکه :

هلک که تور وي پروانشته

نجلۍ چې توره شي بنګړي دې خر څوينه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کتهوې تيرول ، د اورې ايرې مخ ته نه غور ځول اوداسې پع لسګونو او آن په سلګونو تهټکې ، کرکې او انګېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ :

✓ د سر محقق علي محمد منګل (د پښتو ځينې فولکلوري روايات

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ د ډاکټر زيور (انګېرني ، کرکې او کړنې .
- ✓ علي محمد منګل (فولکلوري ګلونه .
- ✓ د عبدالکريم پتنګ (د غرونو څوکې) او نور ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ – د شپږم څپرکي د موضوعات لنډيز:

۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتيجه کې را منځته کيږي .
۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نيولې بيا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنيزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
۴) خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي جې د ټولنې د انسانانو په روحيه ناوړه اغېزې پرې باسي .
۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نور يې خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي .
۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شګون ، جادو او ... يا کونډه واړه ته په نکاح کول .
د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
۱) له لرغونو زمانو راغزيدلي ناوړه عرف (دود)
۲) بېسوادي او له تعليمه لرېوالی .
۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او دسياسي ثبات نشتوالی .
۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
۵) جغرافيوي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
۶) لوبې هم د ښو دودونو په توګه د ولسونو مال ګڼل کيږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږديوالي غوره لامل کېدای شي .
۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
ب : لوبې دسيمه ايزو دودونو د ساتلو په نتيجه کې دوام مومي .
۸) د لوبو ته (لوبې)، ليبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
۹) د (فولکلوري ګلونه) ليکوال علي محمد منګل ليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، ښوونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی
۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.
۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعنې د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.
۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .
۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به ددوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې ښهٔ روغبړ او آن لوبې کولې.
۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتايانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د او لاډنو دروحيې دلوړ ولو لپاره دي .
۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانګړنې هم لري .
۱۶) اروابناد محمدظاهرشاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلي وو:
(هر څونه جې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو هغو مره به په شرافت سره ژوند کوو!)
۱۷) اروابناد محمد ګل نوري چې يو ممتاز فولکورست و ، ويلي و : ... پښتنې او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...
۱۸) نادرشاه شهيد ويلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لازم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعې سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په آينده ژوند کې خوشحاله وي.)
۱۹) لوبې ډولونه لري جې د سن ، جغرافيوي موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
a) د ماشوم والي لوبې
b) د هلکتوب دورې
c) د ځلمې توب
d) د ځواني.
e) د لوی سن او آن سپين ږيري توب.
۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
۲۲) لوبې ځينې سيمه ايزې او ځينې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
a) الف د ټولو ګډې لوبې
b) ځانګړې يا د يوې سيمې لوبې
۲۳) پسول يا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه يې ياد شوي دي.
۲۴) دګاڼو د کارونې وختونه هم ښودل شوي دي.
۲۵) پسول کلتوري يو ارزښتمنه او ښايسته يوه ښه وسيله ده.
۲۶) پسلو د ښځو د خوښونې او ښايست يوه ښه وسيله ده.
۲۷) پسول د ښځو د خوښونې او ښآيست يوه ښۀ وسيله ده.
۲۸) په پښتو ادب کې ګاڼه ځانګړې ارزښت لري.
۲۹) ګانه يه لنډيو کې تر ټولو ځلانده ځېره لري.
۳۰) د ګاڼو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
۳۱) په سندرو کې هم د ځينو ګاڼو ځېرې راغلي دي.
۳۲) د پښتني پسول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنګري ، امېلو ټيک ، نته ، چارګول ، امېل ، ګول ماخۍ او ....
۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د يوکليوال منلي دود ارزښت لري.
۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانين دي چې دژوند د درنښت او پاينښت سبب کيږي لکه د جګړو مخنيوی.
۳۶) نرخ ولسي پريکړه ده.
۳۷) د نرخ پيدا ايښت د لرغونو زمانو خبرده ده.
۳۸) نرخ قومي پريکړه ده کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي.
۳۹) پريکړې د نرخيانو په واسطه تر سره کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۰) په پکتيا په تيره په منګلو کې د هر څه (وژول، يا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).
۴۱) تېږه (ډبره) هغه قرارداد او بنديز دی چې د دوارو دښمنو ډلو ترمنځ ايښودل کيږي.
۴۲) ننواتې هم يو پښتني دود دی په فارسي کې وايي: ګردن نرمه شمشير نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي) .
۴۳) د خلکو تجربې هم يو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نيسي.
۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې ، د خلکو انګېرنې ، روايتونه او نورشامليږي) .
۴۵) انګيرنه يو ډول احساسي درک دی .
۴۶) انګېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي ، د حيواناتو د انسان اړيکې ، انګېرنې دوجود او نورو شيانو له طبيعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
۴۷) ټوټکې ، د خلکو ډول ډول تجربې او انګېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه :
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ – د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) د خرافي دودونو ناوړه اغيزې په ګوته کړی ؟

۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟

په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟

د خرافي د۴) ودونو درامنځته کېدو لاملونه په ګوته کړی ؟

۵) پـه خپـل کلتـور او فرهنـګ بانـدې د نـورو اغيـزې (مثبتـې او منفـي) څنګـه څېړی؟

۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟

۷) طبيعي او ښې لوبې کومې دي ؟

۸) د پښتنو ملي او ځانګړې لوبې کومې دي ؟

۹) څو ډوله لوبې پېژنی؟

۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښـتني او کـومې لـه نـورو ولسـونو راغلي دي؟

۱۱) توپ ډنډه او کرکيټ څه توپير لري؟

۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟

۱۳) ميلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟

۱۴) په پښتنو کې ميلمه پالنه دود دی که فرض؟

۱۵) څه ډوله ګاڼه پېژنې؟

۱۶) د پسول کلتوري او ادبي ارزښت په ګوته کړی؟

۱۷) په لنډيو کې د ګاڼو څېړه څنګه ځيدلې ده؟

۱۸) پښتني پسول ځانګړني کومې دي؟

۱۹) کوم پسول خاص د پښتنو دی؟

۲۰) په سندرو کې د ځينو ګاڼو څېړمه کومه ده؟

۲۱) په ټامونو کې د ګاڼې څېړه څه ډول ده؟

۲۲) اوربی، څه ډول ګاڼه ده؟

۲۳) لونګين څه شي ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵) الفت صاحب له پیزوان سره څه ډول مینه کړي؟
۲۶) نرخونه ، جرګې او قومي لارې څه ډول اصول دي؟
۲۷) نرخ څه وخت پیدا شوی دی؟
۲۸) په پښتنو قومونو کې په تیره منګلو کې نرخونه څه دول دي؟
۲۹) څوک مرکچیان وي؟
۳۰) آیا نرخونه په ټولو امورو کې یو شی دي؟
۳۱) توره سپینه څه ده؟
۳۲) خلوت څه ته وایي؟
۳۳) تېږه څه ډول ده؟
۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهیږي؟
۳۵) د کلیوالي طب ارزښت په ګوته کړی؟
۳۶) خوشحال خان په نظر بوټي په طبابت کې څه ارزښت لري؟
۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
۳۸) دټوخلې ، قولنج ، ګیډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغیو لپاره کوم بوټي په کاریږي؟
۳۹) انګېرنې څه ته وایي؟
۴۰) څو ډوله انګېرنې پېژنی؟
۴۱) د څو ډوله انګېرنو نوم واخلی؟
۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندره څه ډول انګېرنه ده؟
۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبیر وي؟
۴۵) په لنډیو کې د انګېرنو څېره څنګه ځلول شوې ده؟
۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده ګانو په باب انګېرنې څه پوهیږي؟
۴۷) په کور کې د ځینو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
۴۸) ولې د هګیو چرګې ته توده ډوډۍ ورکوي؟
۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلی؟
۵۰) دورځو دارزښت ، ښېګڼې او اغیزو په باب عرفي رایتونه کوم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيتجه

د پښتنو فولکلور پېژندنې کتاب ، لکه بل هر تدريسي اثر له درې برخو رغېدلی دې ، لکه :
(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتيجه ، نمونې او ماخذونو برخې)
دغه اثر شپږونو لرې ، په لومړيو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانګې ، پوهې او د فولکلور د ارې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .
په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانګړې توګه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بڼې ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاېينګار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرين هم ورکړ شوی دی .
په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشريح شوي و د کتاب ماخذونه هم په ګوته شوي دي .
کتاب د محصلينو له سويې سره سم ليکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپينه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعريفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .
لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پر له پسې کلونو د تدريس په نتيجه کې راټول شوی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشرپېژندنه .
استيتکي : ښکلا پېژندنه .
سايکالوجي : اروا پوهنه .
انتروپوس لوګوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندنکی انسان
اسطوره : مفرده بڼه (هغه کيسه چې د انسان په باورونو د عقيدو پورې تړاو لري) او اسطورې يې جمع ده .
آرياناويجه : د هغو پخوانو آريايانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په يوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسايټي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انګريزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ريکارډ : هم يوه مجله وه او له فولکلور سوسايټۍ څخه وروسته د فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنګي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارېې يې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد ګل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هیواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده .
د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځوا او نارینه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبیعي خبره ده ، چې ډېرې نیمګړتیاوې به لري . د لابشپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم :
۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي
۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي .
۳- محصلینو ته ښایي ، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي
۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .
۵- د خلکو تجزیې ، پوهنې ، انګېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خوندیتوب لپاره دې هڅې وشي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱- ابن سينا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خيابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کال – ۲۴۳ مخ .

۲- اثر عبدالحليم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷- ۳۷۶ مخ .

۳- اثر عبدالحليم بآغ و بهار ، پښتو چاربيتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکيډمئ ، ۲۰۰۶ م کال ؤ، ۲۲۷ مخ .

۴- اڅکزی عبداللطيف ، پټه خزانه ، (دويم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ – ۱۶۶ مخ

۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنيانو د فولکلوريکو سندرو ټولګه ږ پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .

۶- اديب عبدالکافی ، اولس مجله ، کويټه : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲مخ .

۷- ارين پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷- ۹۸ مخونه .

۸- الفنسټن – مونټ ستېورانټ د کابل سلطنت بيان (لومړی ټوک) د م . ج کاکړان او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹- ۲۶۴ مخ .

۹- انصاري بايزيد ، خيرالبيان (دويم چاپ) پېښور : يونيورستټی ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .

۱۰- بابا عبدالرحمان ، ديوان پېښور : صبا خپرندويه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .

۱۱- بخاري سيد مير پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .

۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربريښ ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .

۱۳- خوشحال خان او يو څور فرهنګيالي خټک ، کابل : د مرستې او پيوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴- ۱۱۵ مخونه .

۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزيم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۶ ، هـ ل کال ۸۱ مخ ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- براگسنکی . ی . س . د تاجيکی ولسي نظم تاريخ ،مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
۱۶- برزين مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنايات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
۱۷- بينوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ ه کال ۷۷ مخ .
۱۸- پتنګ ، عبدالکريم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطّبعه – ۱۳۵۹ ه ، ل کال ۸ مخ .
۱۹- ترکان سيد احمد ولسي سندرې (دويم ټوک) کابل : د قومونو او قبايلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
۲۰- ترکي محمد قدير (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
۲۲- جلال نايبي ، محمد رضا ، دريګويدا سرودنو غور چاڼ (ژباړه) تهران : دا مير کبير خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
۲۳- جلالي غلام جيلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
۲۴- حبيبي عبدالحی ، پښتو ادبياتو تاريخ (دويم ټوک (دويم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبياتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵- ۱۶ مخونه .
۲۵- حبيبي عبد الحی د پښتو ادبياتو تاريخ لومړی او دويم ټوک (دويم چاپ) پېښور ږ دانش خپرونديه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
۲۶- حبيبي عبدالحی د خلکو تجربې (تفريظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
۲۷- خاورې غوتۍ . د پښتو شفاهي ادبيات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ.
۲۸- ختک خوشحال ، کليات پېښور : دانش خپرندويه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹- همیش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : یونیورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
۳۰- ختک عبدالقادر ، ګلدسته (ژباره) کابل : د علومو اکاډیمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲- ۳۳۲ مخونه .
۳۱- داود- داورخان ،خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډیمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
۳۲- دوست محمد ، فولکلوري ګېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶- ۷ مخونه .
۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دويم چاپ، پېښور : دانش خپرندويه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
۳۵- دورانۍ مومنه ، د ملنګ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
۳۶- ډارمستتر جیم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافیه (لکرنوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی . پښتو څانګه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
۳۸- رښتین صدیق الله د پښتو ادبیاتو تاریخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
۳۹- رسا سید رسول . ارمغان خوشحال (سریزه) پېښور : یونیورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
۴۰- رسا سید رسول د ژوند سندره . (دوويم چاپ) پېښور : د پښتو چیړنو او پراختیا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
۴۱- رفیع حبیب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبیاتو مرکز ګوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ کال ۷۷ مخ .
۴۲- رفیع حبیب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳- روهي محمد صديق د ځيړنې لاربنود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
۴۴- روهي صديق ادبي څېړنې ننگرهار : د ننگرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : دعلومو اکاډيمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷- ۱۸ او ۳۵ مخونه .
۴۶- زغم احمدشاه پښتو چاربېته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنگه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
۴۹- زيور، زيورالدين ، انگېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ ه کال . ۷ مخ .
۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانگه . ۱۳۸۶ ه ل کال . ۳۱ مخ .
۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کويټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کويټه : اسلاميه پريس .
۵۳- پښتو ادبي دنيا کويټه : تريتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
۵۴- شاکرنوراحمد ،بديع وبيان(دريم چاپ)کابل:کابل پوهنتون ۱۳۵۵هـل کال۱۲مخ .
۵۵- شاعرجمال،عقل تمام،پېښور:قصه خوانی.اسلاميه مطبعه۱۹۷۰ کال .۲۴ مخ.
۵۶- شعوراسدالله،چاربيتي هاي ولسي پشتوکابل:دولتي مطبعه۱۳۵۷ه ل ۱۱ مخ .
۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندرې(دويم ټوک)کابل:پښتوټولنه ۱۳۵۵ه ل کال ۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۸- صاحبزاده حميدالله کاکړی لنډۍ ، پېښور : يونيورسټي . ۱۹۶۷ م کال . ۱۴ مخ
۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانۍ (سريزه) پېښور : پښتو اکيډمي . ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
۶۲- ټپه او ژوند ،پيښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱- ۳۵ مخونه .
۶۳- طالب احمد ين . چاربيتي او منتخب رباعيات پيښور : قصه خوانی ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
۶۴- عبدالقادر . د فکريون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاريخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطّبعه ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
۶۶- عطايي محمد ابراهيم د پښتو پر شفاهي داستان يوه تخليلي څېړنه . کابل : دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
۶۷- فرهنګ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
۶۸- عميد حسن . فرهنګ عميد (دويم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : داميرکبير انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
۶۹- غلجی ملګری غلام محي الدين . پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل : پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بياموزيم . کابل : کابل پوهنتون . ادبياتو پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله تقريظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
۷۳- ملنګ جان دملنګ جان خوږې نغمې (غورچاڼ) ننګرهار ، د ننګرهار فرهنګي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۴- لايق سليمان پښتو لنډۍ (سريزه) کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۶۴ ه ل کال . ۴ مخ .
۷۵- منګل علي محمد فولکلوري ګلونه : کابل : دعلومو اکاډيمی دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
۷۶- د ننګ کيسې کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱مخ .
۷۷- منګل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
۷۸- منګل علي محمد ، فولکلوري ګيډۍ کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
۷۹- منګل علي محمد ، فولکلوري ګلونه . کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳- ۱۴۴ مخونه .
۸۰- منګل علي محمد . د پښتو فولکلوري روايت ، . پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
۸۱- مومند مجاور احمدشاه لنډۍ . کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
۸۲- ناصر نصرالله . دپښتني فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۸۳ کال ۹۰- ۹۱ مخونه .
۸۳- نېژدې مصطفی : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډيمی دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
۸۴- نوري ګل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ)پېښور : قصه خوانی . ۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
۸۵- ملي سندري (سريزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
۸۷- هدايت صادق . نيرنګستان (دريم چاپ) تهران :داميرکبيرخپرونه ۱۳۴۲ کال .۱۴مخ.
۸۸- هدايت صادق . نوشته هاي پراګنده ايران : تهران ، خيابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (دريم چاپ) کندهار : د پوهنې مطبعه ۱۳۳۹ . کال ۶۶۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۰- هیوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبیات لاهور : ملت پریس . ۱۳۷۶ ۱ او۲ مخونه.

۹۱- یون محمد اسماعیل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش خپروندیه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ – ۴۰ مخونه .

۹۲- soppy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ – ۱۳ .

۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ -۱۱۲.

۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

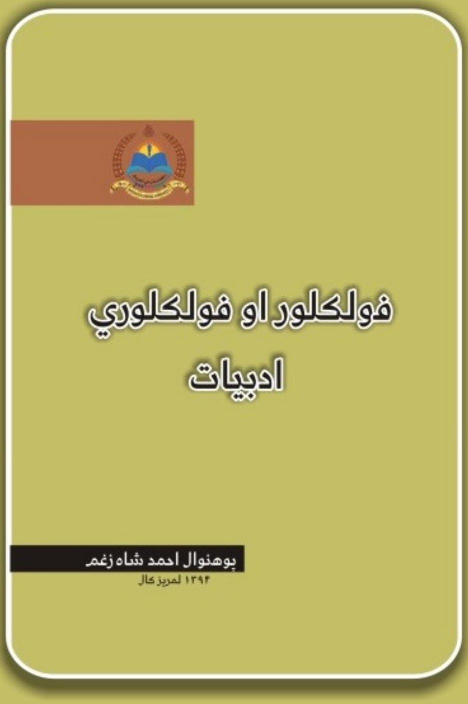

د خپرونو لړ: ٦٢

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library